PANTTI

IRIS KÄHÄRI

PANTTI

ROMAANI

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino
Helsinki 1956

Ihmiset kun uskovat mitä niille uskottaa ja toivovat ja antavat tapahtua, mutta oman talon nurkalla se ei tapahtua saa. Pankaas vain kertoen niin näette.

Kertokaa ihmisille että etäällä Pohjanmaalla oli mies ja miehellä oli reikäniekka kivi ja kun hän puhalsi reiän läpi, siitä tuli miehelle jauhoja ja kun hän puhalsi toisen reiän läpi, tuli siitä talo ja kolmannesta tuli kaapit täynnä rahaa ja neljännestä tuli keisarin tytär. Niin ihmiset uskovat. Ja kertokaa toisesta miehestä joka söi onnenlinnun ja rupesi sylkemään kultaa, niin semmoisen he uskovat. Ja semmoista kaikki toivovat että jossakin olisi maa, missä puolella hintaa saa ostaa ja viisinkertaisella hinnalla myydä.

Vaan jos ihmettä oman talon nurkalla tapahtuu, eivät he usko eivätkä toivo eivätkä helposti anna tapahtuakaan. Ja jos se tapahtuu kumminkin, kääntävät he selkänsä eivätkä ole enää samaa väkeä, sillä rastaat eivät laula leivosten kanssa.

Koveron pitäjässä on ihme tapahtunut ja ihan oman talon nurkalla. Postimamman Lauralle ja nikkari Lastusen Laurille se on tapahtunut. Ovat Yli-

talon emäntä ja isäntä ja elävät aikalailla rikkaasti: lehmiä on ja kaksi hevosta on ja maata ja peltoa ja metsää, kalua kaikenlaista ja poika, Juhani, viisivuotias, kuudennella jo. Oikein jalo poika.

Mutta vaiheen takana on ihmeen alku ja vaiheen taakse pyörähtää sen pää. Meheväkään puhe ei saata sitä selittää.

I

Ehtooruskon sammuessa tuli Ulla aina maitokannun kanssa ja lauantaisin hänellä oli myös voipaperipaketti kainalossa.

Lapsi istui lavittalla ja hankasi takamusta täkkiin hyvillään. Ulla tuli ja asettui vähin äänin penkin nenälle istumaan.

»Ihmisten asunnon kun kerran vielä saisi», puuskahti äiti Ullalle ja sohi hellakoukulla sammuvaista tulta.

»Ei tämä nyt vallan malkakattoinenkaan ole», puolusteli Ulla.

»Ei paljon muutakaan. Pirtti ja kamari ja harmaat, ilmansyömät seinät ja päreet katolla murenevat jo», äiti torui Ullaa ja vaapotti lattialla edestakaisin. Vaikkei tönö Ullan ollut.

»Eimaar vallat ole hyväksyneet enempää. Et ole parempaa saanut. Mutta antavathan ne vielä muonan, jauhoja, vai mitä?» Ulla kiersi äidin torumisen alta karkuun.

Lavittan nurkassa hämysi ja takamuksen alla oli pehmoista ja kun äiti puhua vatkasi vieraan kanssa eikä enää muuta havainnut, pudotti Laura saappaat jaloistansa lattialle ja veti konttinsakin kretonkitäkin

päälle ja hiulasi kantapäitä täkkiin kunnes niitä ihan poltti. Piti pikkaisen väliä ja hiulasi sitten taas.

Tuijussa oli tuli ja äiti hommasi lattialla edestakaisin syömistä itsellensä ja lapselle: leskellä on laihat kotihommat. Sillassa oli palkki joka oli irti päästä ja joka naukui kun sille tallasi ison ihmisen isolla kontilla. Laura ei sille mitään mahtanut, se oli jyry palkki. Mutta kun äiti vaapotteli lattialla ja tallasi ja se painui alas, sanoi se: niin. Ja kun äiti nosti konttinsa, sanoi se: oikein.

»Tämä on leskentönöistä paras», todisti Ulla.

Silloin astui äidin kontti palkille ja palkki vastasi: niin oikein. Ja äiti vaapahteli edestakaisin tuijun valossa. Äiti oli iso niinkuin ruko: kummastakin päästä suipukas ja keskeltä leveä kuin ruko: maha pompotti ja perä. Äidin varjo häälyi pirtin seinää vasten niinkuin toinen ruko, vielä isompi. Häälyessään kävi varjoruko kurttuun välillä ja välillä se venyi. Ja äidin sanat häälyivät pirtissä kuin varjo ja kävivät hiljaisiksi ja pahantuulisiksi tämän päivän kohdalla ja rikastuivat kovasti ja olivat iloisia, kun äiti muisteli mennyttä.

Lavittan pimennossa ja täkin pehmo allansa ja koulukirja sylissä Laura kuunteli ja viisastui ja tietämisenpuoli avartui ja hän käsitti kaiken sen mitä äiti käsitti ja Ulla, Ylitalon karjakko, käsitti vielä vähän lisääkin semmoista mitä lapsi käsittää eikä sillä ole oikein sanaa.

Ulla tuli joka ilta maitokannun kanssa ja lauantaisin lämminleipä taikka kakko voipaperissa. Laura

istui ikkunan pielessä, seurasi Ullaa kun hän tuli karjauraa myöten pellon yli ja pani arvaten: lämminleipä vaiko kakko. Kakkoa teki mieli. Ja hän toivoi että kerran Ullalla olisi kaksi kakkoa, Lauralle ihan oma. Kun Ulla sanoisi oikein monta kertaa, että se on Lauran oma, hän uskoisi ja ottaisi omansa ja panisi peukalon kakon reikään ja sormet ulkosyrjille ja kiertäisi hampaillaan kakon reunaa kunnes se olisi kaikki. Välillä hän ryyppäisi maitoa palan päälle. Ulla ja äiti ihmettelisivät sitä lapsen jaksamista. Kun hän olisi syönyt kakon hänen mahansa pompottaisi kakon verran ja hän vaapottelisi lattialla niinkuin pieni ruko ja hänen rukovarjonsa vaapottaisi tuijun valossa pirtin seinää vasten ja hän laskisi konttinsa sille jyrylle palkille ja se painuisi pikkuisen ja sanoisi pikkuisella äänellä: niin oikein.

Ulla oli äidin ikäläinen taikka niillämain. Hän tunsi samoja asioita kuin äiti ja vähän vanhempia. Ja karjakonnäköinen hän oli ihan, valtamallia. Virttyneen värinen liina oli Ullan otsalla ja liinan alla synkät silmät. Ulla istui pöydän takana ja kädet olivat siinä missä ne karjakolla ovat kun eivät työtä paiski eivätkä nunnusia nyi, rinnanpaikan alla poikittain. Ullan hameentasku pompotti: siellä oli kokonaisia rukiinjyviä ja kuivattuja herneitä ja hän mutusteli niitä joutoaikana. Joskus rasahti jyvä hampaanrakoon, Ulla aukaisi kitansa ja kaivoi luutuneella kynnellä jyvää irti madon syömästä mätäkuopasta.

»Niistä lähtee voimaa», hän kehui Lauralle ja vis-

kaisi uuden kourallisen jyviä kielellensä. Laura pujotti kätensä Ullan taskuun ja mutusteli myös voimaa. Jyville voima maistui ja Ullan taskusta se tuli.

Mutta lavittan hämyssä Laura istui koulukirja sylissä ja viisastui. Koveron pitäjä oli vanha ja kuuluisa ja oli pantu kirjaan. Ja Koveron saari ja kartano Koveron saaressa. Lauran isää ei oltu pantu vaikka hän oli palvellut paroonia. Oli ollut kuskina siellä kartanossa ja luonnikas mies oli, pidetty. Oli vanhempana nainut ja kohta kuollut kamalalla tavalla. Leskentönö oli annettu Lauran äidille ja ajat olivat armottomat kunnes äiti sai Postimamman homman. Ullan isä oli myös palvellut paroonia, mutta oli vain juhtien päällä ollut. Ja juhdan päällä kuollutkin, tietysti. Sen tähden oli iso ero Lauran mammalla ja Ullalla. Puheesta sen kuuli. Ulla oli vain karjakko ja äidillä oli oikeus masentaa Ullaa koska hän ei ollut mikään ja koska äidillä piti olla sekin ihminen, joka ei ollut mikään ja joka masentui kun äiti masensi. Joskus Ulla oli oikein iloinen ja viskasi kourallisen jyviä suuhunsa ja mutusteli niitä. Jyviä tippui suupielestä ja Ulla puhui mukavia toisesta suupielestä. Mutta silloin vaappui äiti Ullan luo, tömisti konteillansa lattiaa, masensi hänet. Ulla alistui, antoi masentaa ja Laurallakin oli hyvä olla siellä hämyssä: Ulla oli siltä päivältä masennettu.

Vaan kun he kuolemasta puhuivat niin Ulla voitti. Sonnin sarviin kuolleen isänsä synkällä ja ihanalla kuolemalla Ulla melkein masensi äidin ja Laura

pelkäsi että äiti häviää ja läpsii lasta häijysti, kun on hävinnyt eikä muuta enää keksi.

»Minä kun olin pikkuflikka silloin, mutta työtä täytyi tehdä, ei nyt vallan päivätyötä mutta kumminkin. Meinaan kun eivät nykyisin enää lapsillansa teetätä vaan kouluun tällläävät. Niin, oli puimispäivä ja isä sanoi minulle, että tule flikka istumaan pukille, huiski sinä härkiä takapuoleen niin ne astuvat helpommin. Minä istuin pukilla ja huiskin aina joskus niitä takapuoleen. Oli kauhea ryske ja pauke ja se lähti puimakoneesta ja ne härjät käyttivät sitä. Ei tuo lapsi enää tiedäkään. Vai tiedätkö sinä?»

»En, en minä vaan tiedä», sanoi Laura vaikka tiesi, oli kuullut ennenkin jo Ullan tarinan. Mutta kun Ullaa narrasi niin hän kertoi uudestaan.

»Kaksi parrua oli ristikkäin ja joka päässä oli kaksi härkää. Yksi härjistä oli vielä tekemätön ja meinasi sotkea koko homman. Niin isä rupesi päästelemään sitä irti. Se oli tulisilmäinen ja seivästi isän sarviinsa. Minä istuin pukilla ja huusin aikalailla ja väkeä tuli apuun. Haperammasta kankaasta kun olisivat vaatteet olleet, olisi isä pelastunut. Sarka piti mutta mies ei», kehui Ulla.

»Kaikki härkäinhoitajat ovat kuolleet sillä tavalla», vähätteli äiti.

»Äidilleni annettiin sitten tönö, malkakattoinen ja läpivuotava ja yksi huone vain ja lapsia oli paljon. Isällä kun oli härkäinen homma eikä siitä muuta saa», luetteli Ulla pahuuksia.

»Entä meillä. Mies oli kuski eikä olisi ollut pakko

tehdä työtä maan päälle. Mutta kun oli luonnikas niin meni vaan, ajoi jyrää ja jyrän alle putosi. Arvaatte mikä oli siivo: pesuvadillinen tuli verta ja enemmänkin», äiti häälyi Ullan edessä ja kehui omiansa.

Mutta isänsä kuoleman tähden oli Ullakin rohkea ja pani vastaan:

»Kamalaa se vain on työnsä päälle kuolla, härjän sarviin, on.»

»Päälle taikka alle, yhdentekevää», huusi Lauran äiti ja tömisti Ullan edessä.

Ulla vaan ei antanut periksi. Tuntui siltä että naiset ja aikaihmiset tappelevat kohta kamalan ja ihanan kuoleman tähden. Sen tähden Laura hankasi konttejansa täkkiä vasten ja toivoi tappelua. Vaan ei. Paroonin kuolema sovitti riitelevät. Parooni kun oli kuolemassa pannut parastaan.

Kas, oli ollut elotalkoot, oli parooni ollut pelloilla väkeä tarkastamassa ja oli pannut pahasti häntä. Hän oli lähtenyt yksin kävelemään kotiopäin, saareen. Mutta kesken kaiken hän oli vaipunut viljapeltoon ja viitannut kädellä. Lautturi oli ollut rannalla soppaa talkooväelle keittämässä, oli nähnyt ja ensinnä apuun ehtinyt. Ja väki sanoi, että parooni oli ollut luonnikas mies.

»Ei ollut ihme lainkaan, että ruispeltoon kuoli, kun oli niin luonnikas», sanoi Lauran äiti eikä tömistänyt enää.

»Niin oikein», lisäsi Ulla.

»Mutta parooni pääsi kirkon viereen sakariston taakse», sanoi äiti haaveilevalla äänellä.

»Eikä paroonittarelle pantu leskentönöä nummen kainalosta», lisäsi Ulla ja jurnutti vähän.

Kun Ulla oli lähtenyt karjauraa myöten kotiin, Ylitaloon, ja äiti ja Laura rupesivat asettumaan unisijoille, kysyi Laura:

»Äiti, olemmeko me rikkaampia ja hienompia kuin Ulla?»

»Tottakai», vastasi äiti vähättelevällä suulla.

»Mikä sinä olit kartanossa?»

»Meijerska.»

»Olitko koko ajan meijerska?»

»En.»

»Mikset?»

»Muuten vain.»

Vaan Laura noukki sanan sieltä, toisen täältä ja sommitteli yhteen. Meijerskasta ei oltu oikein pidetty. Äidin jäljet riitelivät. Ja sattui sitten niin, että hän käveli keskellä kuumaa kesäpäivää paljain jaloin kartanosta sorakäytävää sinne kirkollepäin ja havaitsi jo kaukaa: paroonitar on tulossa. Tiesi että valtojen nähden ei palvelusväki saa paljain jaloin kulkea, vaan ei poikennut. Uhaten oikein päätti uskaltaa ohi, tuli mitä tuli. Meni ja uskalsi, vaan mitään ei sillä kerralla tullut. Vasta ajan kuluttua antoi paroonitar ymmärtää, katseli puhuessaan aina äidin ohitse ja äiti älysi: vallat olivat vihassa hänelle. Niin hän otti kartanon kuskin ja pääsi sillä siitä.

No.

Mutta unisijallansa on lapsen hyvä olla ison äidin lämpöisessä hauteessa. Ilma ravistelee pärekattoa ja se murenee, vaan unessa ei kuule.

Ei aikaa oikein ymmärrä, ei ainakaan lapsempana. Se on kaukana, kauempana kuin mikään muu, kauempana kuin oman pitäjän metsät ja ne ovat kaukana lapselle. Ne on ajettu pitäjän laidoille, ovat siellä poisajettuina ja piittaamattomina ja jököttävät vain. Joskus ne katoavat kokonaan ja jättävät kapean sinisen kaitaleen jälkeensä merkiksi. Siitä tietää missä metsän viiru on ollut. Taikka on aika sitten korkealla. Nutipää-auringon mukana aika roiskahtaa metsien selän takaa joka aamu pitäjän yläpuolelle.

Miten tahansa silmiänsä vieritti auki, oli aika ehtinyt nousta ennemmin.

Äidinhielle lemuava kainalo oli irronnut unisijalta ja vaapotti lattialla paljain jaloin ja varpaat sisäänpäin ja saparokin hapsotti auenneena ja lorui pitkin äidin selkää, sitä uomaa pitkin. Ja jyry palkki naukui unisena: niin, ja kohta päälle: oikein.

Lauralle tuli hätä, ehtimisen hätä. Sen tähden olikin lapsen aamu pelkkää ehtimistä.

Nikkarin Lauri kulki kouluun Lauran kodon kautta eikä Lauria sopinut heittää. Oli paha paikka koulutiellä ja oli muutakin.

Äiti letitti. Lettinauha ei ollut oikein leveä mutta sininen ja sileä se kumminkin oli. Äiti napitti myös liivit takaa sitten kun ehti, tähtäsi korvien sisään ja väänsi rajusti korvalehteä ja prätisi jos löysi likaa. Ne oli pestävä ennen lähtöä. Nenäliinatta ei myöskään saanut lähteä vaikka Lauralla ei ollut harmaata aavistustakaan missä se oli. Sitten ihan viime tingassa, kun nikkarin Lauri jo näkyi tien päässä, välähti aavistus punaiselle ja nenäliina löytyi. Jos ei löytynyt, oli koulupäivä kurja ja piinallinen. Tunnilla pyrki tippumaan ja piti pidättää niin että pää oli täynnä pidätettyä tippumista.

»Menee paljon aikaa haaskuun kun pitää odottaa, että äiti napittaa», selitti Laura Laurille. Korvista hän ei selittänyt.

»Napita itse», sanoi Lauri.

»Ei minun yllä», sanoi Laura.

»Napita edestä», äkkäsi Lauri, oli keksiväisen näköinen ja katseli tuimasti Lauraa. Suu oli nasevasti kiinni ja leuka tärisi niinkuin aina silloin kun Lauri oli keksinyt.

Isot sanoivat että Laurilla oli terävä pää vaan ei se terävä ollut. Isot katsovat kummallisesti taikka eivät katso lainkaan. Ne katsoivat Laurin todistusta kuusijuhlassa ja tutkinnossa ja sanoivat, että hänellä oli terävä pää. Ja kun Laurin pää ei ollut yhtään terävä vaan tylppä: iso, pyöreä kuin lanttu ja tylppä tietysti. Jostakin kohdasta oli Laurankin pää terävä taikka tylppä, semmoinen kumminkin kuin Laurin, koska äiti sanoi, ettei Laurankaan todistus

ollut huono. Niin, ei lainkaan hullumpi, sanoi Lauran oma äiti, ja hän oli sentään Postimamma.

»Minun pääni on peruja», selitti Lauri koppavasti.

Lauri kehui että oli tullut isoisäänsä, vaariin, niin Lauri aina kehui. Vaari oli ollut oikea vanhan ajan nikkari. Vaarin pakki ja kaikki timpermannin ja nikkarin kalut ovat vieläkin Laurin kotona, pakki seisoo porstuassa. Vaari oli kulkenut talosta taloon ja hänestä kävi edellä maine, että hän osaa tehdä vaikka urut jos on tarpeita ja malli. Ja emännät kattoivat hänelle piirongin puolelle parasta mitä oli, kaikenlaisia hyvyyksiä oli Laurin vaari saanut siellä piirongin puolella. Lauri oli saanut isopäisen perimyksen vaariltansa. Niin hän ainakin kehui.

Ihmiset sanoivat että Lauralla ja Laurilla olivat vehkeet jo silloin koulutiellä sinnepäin, vaan ei se kumminkaan totta ollut.

Ihan vain pikkuinen tienkappale oli Lauran kodolta koulun portille, mutta varrella oli paha paikka. Oli talo ja oli koira eikä se iso ollut, semmoinen peninkokoinen vain, mutta se hyppi ja nuoli ja nousi vasten. Tyttö oli iso, ei se tyttöä vasten noussut mutta poikaa joka oli hinterä ja arka paitsi pää. Jos koira tuli pihasta tielle räkyttämään, ajoi Laura sen karahkaisella vitsalla takaisin pihalle ja vahti portin pielessä kunnes Lauri piipotti ohi.

»Sinä luulet että minä pelkään», sanoi Lauri.

Laura ei vastannut ettei Lauri suuttuisi. Jos poika suuttui ei loppumatkan hauskuuksista tullut mitään.

»Luuletko sinä että minä pelkään», kivesti Lauri uudestaan ja katseli uhkaavasti koiraportille päin.

Laura kielsi jotta sai pitää hauskuudet. Lauri keksi hauskoja puhumisia kun ei ollut pelättävää eikä ilmojen laittamia haittoja, niinkuin kinoksia. Silloin polki Laura edellä paksuin kintuin, teki reikiä umpihankeen ja Lauri sujutti ohkaiset piipottimensa Lauran tekemiin kinttureikiin. Ilman Lauraa olisi Lauri väsynyt ja vaipunut. Ja kun tumppu putosi, huusi hän tukehtuneella äänellä kinoksen taakse, Lauran selkään.

Mutta toisena päivänä ei ollut tiellä kinoksia ja silloin jaksoi nähdä kaiken, koko pitäjän, joka kiersi ja kaarsi Koveron järveä ja keskellä oli mehevä saari. Pitäjä oli kuin posliinivati, kruusaukset olivat reunoilla ja keskellä ja se väli siinä mitä ei oltu kruusattu, oli sitten järveä.

Saaressa asuu taikuri, selitti Lauri. Taikuri oli paroonin renki. Sen tähden taikurin hattu kohosi saaren yläpuolelle ja pää. Hatussa oli silmiä varten reiät ja luukut päällä. Ja kun taikuri vahti pitäjää, se paiskasi luukut auki. Ja kun se näki pahaa, kuolemaa ja semmoista, pompotti se vakavasti ja hitaasti. Ja kun se näki hyvää, kinkereitä ja kolehtirahaa ja muita hyvyyksiä, se pompotti ilomielin. Se toimitti sitten paroonille kaiken mitä se näki ja parooni tuomitsi kaiken sen mitä taikuri toimitti ja välistä parooni oli oikein kiukussa. Silloin vaahtosi Koveron järven pinta, sillat ritisivät uhkaavasti saaren kummallakin puolella ja tykillä ammuttiin

niin että ilma pumahteli. Jäät lähtevät tänään, sanoivat isot.

»Parooni on kauhean hieno», pisti tyttö väliin omiansa.

»Mistä sinä sen tiedät», halveksi Lauri tyttöä.

»Minun äitini tietää kaiken paroonin sisältä, hän on ollut meijerska ja hän on ollut paljon niiden kanssa ja puhunutkin niiden kanssa ja isä. Vaan en minä muista enää mitä isä on puhunut paroonin ja muiden valtojen kanssa», selitti Laura.

»Niin no», antoi Lauri vähän periksi.

Mutta yhtäkkiä hän keksi:

»Sano sitten mikä on sitä hienoa, älä sano vain että on hieno. Sano mikä on sitä hienoa, mimmoista hienoa ja kuinka paljon ja missä sitä siellä on, jos tiedät kerran», hän sanoi.

»Se kaikki on hienoa, paljon hienompaa kuin mikään muu», vastasi tyttö.

Ja sitten vielä. Hienompaa on kun syödään vain kahtalajia ruokaa eikä kaikkea sekaisin kuten talonpoikaiset. Parooni syö vain kahtalajia kerrallaan. Siitä kohdasta sai poika kyllä tiukata. Laura tiesi syömisistä yhtä paljon kuin äitikin. Syömiset olivat Laurasta hyvää kuunneltavaa ja ne jäivät mieleen aina. Paljon helpommin ne jäivät mieleen kuin kerakkeet ja ääntiöt, joita porkkananenäinen opettaja kunnioitti kovasti ja jotka Lauri lateli kuin vettä vain.

Sinä päivänä kun taikuri oli paiskannut luukut auki ja pompotti vakavia, piti kulkea kiltisti ja

ystävällisesti, puhua uskontoläksyä ja hyräillä pyhäinmiesten virttä, antaa anteeksi toisille ja kiittää jokapäiväisestä leivästä ja naapureista. Vaan jos taikurinluukut olivat kiinni, uskalsi tiellä keikkua, plokata pikkaisia kiviä ja heitellä niillä variksia.

Saattoi äiti yhtenä aamuna sanoa, että tule ajoissa kotio, että on pantava pyykäten, että työtä kyllä piisaa. Mutta kun Lauri tiesi, että isä oli jäänyt nikkaroimaan kuolleenkehtoa ja käski kanssansa sitä katsomaan, niin Laura lähti.

Laurin isä nikkaroi vain kuolleenkehtoja eikä kulkenut pitäjällä. Lauri tiesi kaikki pitäjän kuolleet taikka melkein kuolleet. Kuolleenkehdoilla hankkii hyvin ja päivässä mies yhden kehdon tekee, kehui Lauri tytölle mennessä.

Vaan ei Koveron pitäjässä hyvin hankkinut, siellä kuoltiin hitaasti, olivat ajastaan niin jäljessä. Vasta myöhemmin kun tiet oikaistiin ja kaikille tuli kiire, siellä ruvettiin kuolemaankin kovemmin. Eikä siellä ennen ollut edes mistä kuolla, oli liian vähän väkeä. Nyt on jo enemmän.

Kun ei milloin kehdoilla hankkinut, piti nikkarin olla nurkan päällä, rakentamassa. Mutta Lauri kehui tytölle, että isä hankkii kauheasti rahaa ja varsinkin köyhän kehdoilla isä hankkii vielä kauheammin. Niitä ei pueteta vaan maalataan halvalla liimavärillä vain. Ja paitakin on sitten lyhkäisempi vähän.

»Ei sinun isäsi hyviä kuolleenkehtoja tee», sanoi silloin Laura.

»Kuinka ei tee», kivahti Lauri heti tinasotilaan äänellä.

»Perskaantunutta lautaa hän niihin käyttää», sanoi Laura.

Lauri karahti punaiseksi ja silmiin kiertyi vesi eikä hän heti vastannut. Eikä kumpikaan tahtonut kulkea enää niin että kylki sattui kylkeen, keskellä tietä, vaan laitoja myöten ja onneksi niitä oli kaksi.

»Itse olet perskaantunut», ilmoitti Lauri ajan kuluttua.

Laura katui että oli päästänyt sen. Teki mieli kääntyä kotio. Kengänkärkikin oli auennut ja nahka lempatti ja sitä konttia piti kohottaa korkealle jotta nahanlemppu ei olisi taittunut taaksepäin. Lauri silmäsi halveksivasti tytön rikkinäistä kenkää monta kertaa. Lauraa nolotti kovasti, niska nuokkui, vesi kiersi silmiin ja matka oli kuin piloillemennyt.

Mutta yhtäkkiä he antoivat anteeksi toisillensa ja nousivat rallatellen nikkarin portaita porstuaan.

Porstuassa seisoi vaarin pakki, iso ilmansyömä laatikko. Lauri kohotti kantta ja näytti kaluja ja nimitteli niitä.

»Tuo on vinkkeli ja tuo on luotti», hän nimitteli ja otti timpermannin kynän, sovitti sen korvanrakoon ja käveli taiten kunnes unohti sen ja se putosi lastuihin eikä kumpikaan sitä edes havainnut. Lastukasoilla oli hauskaa ja kädet halusivat leikkiä kiharoilla joita valui nikkarin höylän yltä.

Ja sitten nikkari nakutteli lautoja kehdon malli-

siksi ja aurinko paistoi nikkarin päälle ja valaisi työtä. Nikkarin lakissa oli kiiltävä lippa ja se oli kuin variksen nokka taikka laakerperikenkä. Tuplat olivat nikkarin nenällä ja tuplien yli hän silmäsi lastukasoille missä lapset leikkivät ja silmät välähtivät semmoiselle siniselle kuin Lauran lettinauha. Ja se oli auennut, se lettinauha.

Eikä kuolleenkehto pelottanut yhtään kun se oli nikkarin verstaassa, se oli kuin sänky. Vasta se mitä sinne sisälle pannaan pelottaa.

»Nättäys puuttuu vielä», lausahti nikkari kiltisti lapsille. Lauri näytteli tytölle nättäystarpeita, kangasta johon oli painettu kuin pitsiä päälle ja pronssiväriä ja ristinmerkkejä.

»Uskallatko sinä nukkua siinä?» kysyi Laura pojalta.

»Tottakai, olen nukkunut vaikka kuinka monta kertaa», kehui Lauri. »Enkö ole, isä?»

»Olet, olet», vastasi isä toisesta suupielestä, toisessa oli nauloja.

»Minäpä olen öiseen aikaankin tullut verstaaseen ja iskenyt puukkoni keskentekoiseen», kehui Lauri.

»Ei se nyt niin yötä ollut», oikaisi nikkari.

»Niin no, ehtoopuolella kumminkin», myöntyi Lauri.

»Ja löit housusi läpi ja porasit täällä, kun äitisi tuli valun kanssa sinua päästämään», nauroi nikkari kurillisesti.

Mutta Lauri käsitteli nikkarinkaluja eikä kuullut mitä isä sanoi. Vaan oli se kamalaa kumminkin ja

Lauraa hirvitti ihanasti. Seistä pimeässä verstaassa, luulla että arkku pitää kiinni eikä ikinä päästä ja siihen vaikka kuolee elävä ihminen kuolleenkehdon päähän. Lauran teki mieli vetää Lauria kaulasta sen tähden että hän oli pimeän aikana seissyt verstaassa ja puukko oli mennyt housun läpi ja hän oli porannut ja pelännyt eikä arkku häntä päästänyt, vaan äiti tuli sitten valun kanssa. Poskille ja kaulalle nousi tykyttävä halu lähestyä Lauria, niin ihanasti se hirvitti.

Sitten he kaatoivat hedelmäpuun. Ihan vahingossa. Laurilla oli saha ja he menivät ulos ja päättivät sahata nikkarille lautapuita. Portaan päässä oli ensin maata ja marjapensaita ja marjapensaitten takana humisi metsä. He menivät metsään ja etsivät komean puun. Mutta Lauri ei ollut oikein suostuvainen. Silloin sanoi Laura:

»Et sinä pysty sahaamaan puuta poikki.»

Lauri katseli laseihin päin eikä kukaan vilahdellut takana. Hän asetti sahan rungolle ja alkoi nytkyttää sitä edestakaisin. Kun hän punersi ja hikosi ja saha juuttui puun keskeen eikä siitä tullut oikein mitään, rupesi Laura auttamaan. Puujauhoja karisi sahatessa niinkuin isoilta ihmisiltä ja yhdessä he saivat sen poikki. Se kaatui ja rytisi kaatuessaan niinkuin oikea puu tekee. Mutta puu oli väärä ja kiehkura eikä oikein sovelias ruumislaudoiksi. Ja Laurin äiti ilmestyi portaalle ja rupesi panemaan kovasti pauhaten.

»Mitä te lapset olette tehneet, oletteko kaataneet ainoan kirsikkapuuni», hän huusi.

»Olemme», sanoi Lauri hiljaa.

»Mitä, vastatkaa», huusi äiti.

»Olemme», vastasivat lapset.

»Sinäkin, iso tytön köntti, tulet toisten puutarhaan pahojasi tekemään», torui Laurin äiti. Lauri itse poistui matkan päähän ja katseli ilkeästi Lauraa.

»Hän sanoi, että isä tekee arkut perskaantuneesta laudasta», toimitti poika äidillensä.

»Ei ikinä, kuuletko, Postimamman flikka. Kuka sinulle on niin sanonut?» vaati Laurin äiti ja vaikka hän oli pieni niinkuin pirpana, lähti hänestä kova ääni.

»Äiti», vastasi Laura rehellisesti.

»Sano äidillesi, että nikkarin orsilla on aina sen verran koivulautaa sitkistymässä, että ne riittävät kehdoksi äidillesi. Vaikka sen pitääkin olla puolta suurempi kuin toisten ihmisten. Ja sisälle siitä, Lauri. Sinä korjaa lettinauhasi kirsikkapuun oksalta ja ala laputtaa», määräsi Laurin äiti.

Laura nuoputteli nummen kuvetta kotiin ja irronnut kengänkärki lemputti jalan alla ja haittasi kovasti. Enemmän kumminkin haittasi tieto että oli kaatanut Laurin äidin kirsikkapuun. Hän tahtoi antaa sen takaisin.

Pihan perällä oli muurahaispesä, sinne oli Lauran äiti kylvänyt hedelmänsiemeniä ja niistä oli jo edelliskesänä kasvanut taimia. Laura kulki suoraan muurahaispesän luo ja tarkasteli pieniä puikkoja joita pisti pesästä esiin. Muurahaiset häärivät pui-

koissa edestakaisin ja kun ne olivat taimempia vielä, ei niistä arvannut. Jokunen saattoi olla kirsikkapuukin.

Mutta äiti kiljui saunasta, tuli ovelle märkä esiliina edessä ja torui Lauraa ensin ja käski keittämään vettä.

Laura meni pirttiin, teki tulen ja pani kattilan liedelle ja vahtasi sen kiehumista. Ja sitten se oli jo ihan niinkuin kiehuisi. Hän otti kattilasta vettä kauhaan, meni näyttämään äidille ja kysymään, että kiehuuko se jo.

Äiti rupesi kiljumaan vielä enemmän ja tempaisi kauhan Lauralta. Vähältä piti ettei hän heittänyt kuumaa vettä lapsen päälle ja vihassansa hän tömisti jaloilla saunan lattiaa.

Lavittan hämyssä Laura niiskutti pois päivän pahuuksien painoa.

Ei ole mitään jos ei ole kaikkea sitä mitä on. Kas kun ei itsekään ole oikein semmoinen kuin on, jos jotakin otetaan pois.

Parempi oli että oli parooni, joka oli rikas ja hieno ja joka käski ihmisiä ja jos ei totellut, kutsutti renkinsä luo kyselmykseen ja tuomitsi sitten. Joku semmoinen pitää olla kuin parooni ja paroonin renki, vaikka minkäniminen, turvallisuuden tähden. Ja parempi oli että oli tilat ja torpat ja tönöt ja kaikki ne joilla oli hommakin, elättävä homma. Hommattomista ihmisistä ei lapsikaan pidä, ne kun ovat aina kulkevaisia eikä niistä oikein tiedä, semmoisista vispiläkauppiaista ja jehovantodistajista. Ja kanttinauhaakin niillä on ja lukkoneuloja. Mutta parempi oli että oli rikkaita, jotka antoivat köyhemmille.

Alussa varsinkin oli Lauran äidillä, kun leskeksi jäi, alituinen hankkimisen huoli. Eikä kainoudella yksinheitetty nainen lasta ja isoa itseänsä elätä taikka jos elättää, niin nälällä elättää. Rohkeasti vaan! Sieltä mistä annetaan! Työtä vastaan taikka ilman.

Oli onni että Alitalo oli niin lähellä. Alitalon isäntä

oli luonnikas mies ja hänestä kävi pitäjällä auttavainen maine ja häneltä pyydettiin surutta, koska hän ei voinut julkisesti harjoittaa ahneutta rikkautensa tähden ja koska kukaan ei perinyt häntä, lapseton kun oli ja koska hän nyt oli itse ruvennut auttamaan niinkuin pitäjän isojen täytyykin auttaa. Kuka sitten auttaa jos ei semmoinen? Koko maailman hätää ei yksin jaksa huojentaa, on vähän valittava pitäjän eri puolilta. Kun mieltänsä sitten levittää laidasta laitaan niin havaitseekin, että isoa alaa on auttanut ja sille alalle on mahtunut monenlaista autettavaa. On ollut lapsia ja lapsellisia, työllärasitettuja ja työttömiä, liian iloisia ja liian surullisia, kaikenlaisia ihmisiä ja naisia. On ollut paljon avuttomia naisia, hiljaisia taikka jos ei aivan hiljaisia niin muuten yksinäisiä, taikka jos ei aivan yksinäisiä niin itseänsä yksinäisiksi luulevia, taikka jos ei luulevia niin ainakin uskottelevia, tarpeen tullen. Jokin aihe pitää olla avunpyytämiseen sekä antamiseen ja syy ja sekin toisten.

Alitalon oma emäntä oli vanha ja ruma ja raihnas ja ruikuttikin tietysti. Lauran äiti oli kyllä nuorempi ja sievempi ja teki ruikuttamatta perunapäiviä syksyisin. Ruikuttaminen alkaa vasta sitten kun apu on jo saatu. Sen laadusta ja vähän määrästäkin, riittääkö jo vai ei.

Muustahan vielä jotenkuten selvisi: jauhot piisasivat ja leipä, voita oli leivälle vaikka lapsi sitä klaaputtikin kasapäin ja yhtä paksulti kuin itse pala. Ja vaatetta oli vanhastaan. Kamarissa jonka

ovi talvisin oli piukasti kiinni, sitä säilytettiin. Oli monenlaista vaatetta, tilavaatetta sänky kukkurillaan ja seinällä lakanan alla pitovaatetta ja piirongin laatikoissa lakanat ja tuukit, liinaset ja salveetit. Mutta puu, polttopuu! Vaikka jätti kamarinkin kylmilleen niin sitä meni, lämmin sitä söi. Puu oli isäntien takana, isännät noutivat sen metsistä ja metsät olivat kaukana ja niitä oli vähän. Vähän oli elävää puuta Koveron pitäjässä. Jos rankakuorman mistä hankki, sai koko kesän rehkiä työn kanssa talvellista puuta maksoon.

Kuivina syyspäivinä ahkeroi äiti Lauran kanssa ihmisten metsissä. Oli koppa puolukoita varten, oli käsivarsi jonka nojassa kapulakasa kannettiin kotio. Katse haki polulta ja sen viereltä valkoiseksi luutunutta oksantynkää ja kun semmoisen havaitsi, se oli kuin aarre ja kuin leivänpala ja kuin auringonpaiste. Laura kantoi sitä leipää äidin kanssa käsivarren koukussa liiteriin, pinosi sitä ja kun pino kasvoi, ihasteli pinon isoutta: korkeutta ja leveyttä. Joku isännänilkimys oli rankakuorman alla kellahduttanut kovan jäkärän lesken liiteriin. Sen he äidin kanssa nostivat pinopuiden tueksi. Äiti potkaisi jäkärää ja uhkasi ajaa sen kelkalla isännälle takaisin. Vaan ei ajanut, ei sopinut vielä.

Ja sitten rupesivat tontut tohisemaan polttopuita heille! Niin ainakin äiti sanoi ja Laura uskoi mielellään: tontuille ei tarvitse maksaa takaisin.

»Vie kissankupillinen puuroa saunaan, niin ne tuovat puita.» Ja kuuntele oven ulkopuolella niin kuu-

let, miten ne syödä natsuttavat ja notsuttavat», yllytti äiti Lauraa.

Ja Laura vei ja kuunteli ja kuulikin, jotakin natsuttamisen ja notsuttamisen tapaista kuuli.

Äiti aavisti minä yönä puuta saadaan. Kun Ulla tuli maitokannun kanssa ja kävi istumaan, ei äidillä ollut juttelemisen halua. Ulla heitti kourallisen jyviä suuhunsa ja mutusteli niistä voimaa. Laura näki lavittan hämystä että äiti paheksuu, masentaa Ullan nopeasti eikä levittele puhetta sinä iltana mihinkään suuntaan. Äidillä oli masentamisen ilme niinkuin hänellä oli pyytämisenkin ilme ja kolottamisen ilme ja kirkkopäivän ilme, jos milloin jaksoi nousta pyhäaamuisin ja vaapotella kirkkoon tietä myöten taikka jään yli.

Ulla heitti uudestaan kourallisen jyviä suuhunsa ja mitä pursui ylitse, ne hän pyyhkäisi kämmenellä toiseen kämmeneen ja talletti.

»Selkä on vallan kuollut», sanoi äiti pahantuulisella suulla Ullalle. Ikäänkuin se olisi ollut Ullan syy.

Ulla kaivoi jyviä hampaanraosta ja jyry palkki naukaisi.

»Lonkkojakin pakottaa ja vetääkin tässä variksen pesässä joka kolosta», manasi äiti jotta Ulla olisi lähtenyt pois palelemasta.

Nousikin Ulla vihdoin ja lähti, muhensi jyväkourallista suussansa ja sai siitä voimaa, voimaa maidon nykimiseen ja maidon kantamiseen kylän ihmisille.

Kun Ulla oli mennyt, rupesi äiti ahkerasti odottamaan. Hän vilkuili portillepäin ja tiellepäin ja yhtäkkiä hän nyki salusiinit lasien eteen ja sytytti tuijuun tulen, sohi tuohenkäppyrällä sammuneita puita, nosti kauhalla vettä kahvipannuun ja huuhtoi proosan pois ja nosti myllyn reittensä väliin ja jauhoi että posket tytisivät.

Koko ajan Laura kuunteli sillä tontut tohisivat ja tonttujen tohina oli samanlaista kuin ihmistenkin. Nelijalkainen tömähtely kääntyi portilta pihaan ja krahinaa kuului ja ajan kuluttua rojahdus liiteriltä päin.

Vaan sitten tuli vieras.

Kopisteli ensin porstuassa ja ikäänkuin vilkuili varovaisesti. Sen askeletkin vilkuilivat varovaisesti ja vain kerran se napautti ovelle ja avasi. Se oli Alitalon isäntä ja hänellä oli aikalailla hyvät vaatteet päällä, puhtaat ja paikattomat ja rukkasien nahka hohti niinkuin uusi. Hän teki hymyillen ehtoota äidille ja äiti hymyili takaisin eikä äidin ilmeestä oikein tiennyt oliko se pyytämistä vaiko saamista.

Ilomielin Laura katseli kumminkin isoja ihmisiä omasta hämystänsä. Äidin selkä ei ollut enää kuollut eikä lonkkojakaan pakottanut eivätkä variksenpesän kolot vetäneet. Hän käski isäntämiestä jäämään.

»Pankaas nyt keinutellen, kahvikin tulee kunhan ehtii», hän käski ja oikoi keinutuolin mattoa.

Isäntämies oli ensin kuin olisi hänellä ollut vähän kiire, mutta ei onneksi ollutkaan kun tarkemmin

ajatteli ja hän jouti istumaan keinutuolissa ja istui kauan. Hän kiikutteli punertavin poskipäin niinkuin joku setä, sanat tussahtelivat pehmoisina pikkuisessa pirtissä ja kieli pyörähteli hampaitten rakosessa ja jos lähelle meni kuului läähätystäkin.

Puheessa oli aina sama maku. Se vähätteli kyläläisiä, se vähätteli kaikkia kyläläisiä ja kaikkia muita ihmisiä ja ihmisten ymmärrystä se vähätteli, mutta itseänsä puhe kehui. Omia hommia se kehui, omia taloja se kehui ja omia maita sekä levitteli niitä oikein. Isännän kädet kävivät kuin tuulimyllyn siivet kun hän levitteli niitä ja näytti miten paljon omia maita oli ja miten omia ne olivat. Iso tuulimyllyvarjo pyöri isännän takana seinää vasten tuijun valossa. Ja äiti vaapotteli lattialla edestakaisin ja kehui joukkoon sitä samaa mitä isäntäkin, ihmetteli oikein, arvuutteli ja arvasi väärin. Ylimielinen ilme lehahti isännän kasvoille, hän nauroi halveksivasti naisen erehdyksille ja oikaisi ne ja ne oikaisut olivat aina suurempia ja komeampia ja ihmeellisempiä kuin oli koskaan missään aavistettu. Äidin varjo häälyi tuvan toista seinää vasten. Kaksi varjoa häilähteli tuvan seinillä: tuulimyllyvarjo, semmoinen jota ilmat käyttävät, ja ruko. Välistä ruko huojahti samalle seinälle kuin tuulimylly ja ne sotkeutuivat toisiinsa rumasti. Koko ajan isännän suusta tussahteli pehmeätä puhetta, valmiiksi pureksittua jossakin toisessa pikkuisessa pirtissä, jonkun toisen avuttoman naisen luona. Puheen jälkeen olivat posket tulessa ja silmät kimalsivat lempeästi ja hän oli niinkuin setä.

Laura selasi koulukirjaa sylissään, etsi sedän kuvaa ja löysi sen. Isäntämies oli Topeliuksen sedän näköinen, sen kuvan näköinen joka oli kirjassa. Sen jälkeen aina setä Topeliuskin tussahteli Alitalon isännän tähden.

Ennenkuin isäntä lähti, hän varasi äidin vielä puuronkeittäjäksi seuraaviin Alitalon kesteihin ja hyvillä mielin äiti lupasi.

Aamulla oli liiterissä kuormallinen kuivia koivuhalkoja, ei mitään rankoja eikä oksaisia, halkisaamattomia jäkäriä.

»Eivät ne tonttujen tuomia ole», Laura väitti äidillensä.

»Ovat ne, itsehän sinä annoit tontuille ruokaa, sen tähden ne toimittivat halkoja sitten», hymyili äiti.

»Sano oikein monta kertaa että ne ovat tonttujen tuomia», pyysi Laura. Ja äiti sanoi.

Myöhemmin Laura arvasi että äiti oli narrannut. Hämärästä huolimatta hän tunsi Alitalon hevosen, kun se kääntyi portilta pihamaalle. Hän näki isännän kuorman päällä ja kuuli miten isäntä ähki kumotessaan lamuskarekeä liiterin edessä. Taikka jos pellon yli kuului Alitalosta sikojen teurastusulinaa, niin huomenissa jo illan hämytessä Ullan käynnin jälkeen ilmestyi sama setä ovensuuhun ja porstuasta löytyi paksu lihakäärö.

Ei siinä sitä ollut, minkä tähden kylä aina höristeli Alitalon isännän auttamishommia, kuiskutti ja sammutti hymyn kämmenellä. Mutta jotakin kähmäistä kyllä oli, lavittan reunalla istuva lapsikin

sen havaitsi. Ikäänkuin olisivat äiti ja isäntämies kähmineet kahden kesken joltakin kolmannelta.

Tuntui kumminkin väljemmältä siitä kohdasta ja hankkimisen huolta pantiin muuhun.

Ulla oli monena ehtoona vihassa, toimitti maitokannun porstuaan ja pyörsi siitä itse pois. Äiti lepytti Ullaa maidon tuomisen ja lämpimäisten tähden. Ja myöskin sen tähden että olisi joka ilta joku tulossa sisälle asti. Jos ei ole, on elämä niin turhaa. Ulla oli karjakkoihminen vain mutta kävi tulijasta.

Hän lepytti Ullaa jonakin hyvänä päivänä, pullanpaistopäivänä, kun kiiltävät, neljällä kierretyt nisuset tuoksuivat liinasen alla ja olivat onnistuneita: köykäisiä vaan ei palaneita. Pullalla ja kahvilla ja menneen puhumisella hän osasi lepyttää.

Kamarista piti hakea salveetti pöydän päähän ja Laura kärtti sinne koska siellä oli harvinaisempaa talvisaikana. Hän jyskytti kupeellaan piukan oven auki ja livahti vähävaatteissaan toiselle puolelle hytisemään. Teki mieli nypätä kaikenlaisia tavaroita kamarissa, ainakin edes tärkeitä tavaroita. Ikkunan edessä riippui puusta nikarrettu kastelintu, äidin häälahja. Sen siipien alta kurkistelivat poikaset, toinen toisen siiven alta ja toinen toisen siiven alta. Toisen poikasen nenä oli poikki ja se oli raukan näköinen. Laura itse oli se toinen eikä heillä poikkinenäistä ollutkaan, raukannäköistä. Vieraat ihmet-

telivät alati äidin kastelintua eivätkä olleet koskaan nähneet niin isoa, pienempiä kyllä. Eikä rikkinäinen nenä näkynyt kun linnun pani pyörimään, valo vain väikehti sen kynillä. Laura nyppäsi lintua sen verran että se rupesi heilumaan langan varassa ja valo liukui laiskasti kynältä kynälle.

Hän meni valkoiseksi maalatun piirongin luo ja katseli itseänsä peilistä joka oli piirongin päällä. Peili oli heilahtanut tappiensa varassa selälleen ja kuvan posket olivat paisuneet ja silmät rakosellaan ja leuan alla oli nokiläiskiä. Piirongin päällä oli toinen, vielä arvokkaampi häälahja: vaaleanpunainen lasikarahvi. Siinä ei tarvinnut pitää mitään ja se oli kaunis. Vanhat ihmiset ja talolliset pitävät semmoisessa karahvissa viiniä. Vaaleanpunaiset lasikarahvit ovat hyvin harvinaisia, valkoisia on kyllä. Karahvin vieressä oli muutamia kiviä, mutta ne nyt eivät olleet paljon mitään, vanhoja kuivia kiviä vain ja niitä oli Koverossa kaikilla. Ne ovat kotoisin historiasta, oli opettaja sanonut. Mutta vaaleanpunainen lasikarahvi! Sitä Laura ihasteli. Sillä oli hieno kaareva ylpeännäköinen nokka ja hoikka kaula ja kaulan alapuolelta se rupesi laajenemaan ja se laajeni leveäksi hameeksi ja hame kätki laskoihinsa kömpelöt ja paksut kintut. Se hame oli vaaleanpunainen joka kohdasta ja se liikahteli ja keinui pikkuisen piirongin päällä kivien ohi, niin ettei vanhoja kuivia kiviä edes nähnyt. Karahvin korva notkui ja taipui kätenä ja tapaili hameen helmaa nostaakseen sitä ja tanssi kuohui karahvissa ja valui

nokasta ulos ja tippui piironkiliinalle jonka reunassa oli langetti.

»Alahan tulla jo, Ulla näkyy», hihkaisi äiti pirtissä.

Tanssi pakeni takaisin karahviin, Laura repi laatikon auki, tempaisi sokein sormin salveetin, potkaisi jalallansa laatikon kiinni ja juoksi pirttiin. Mennessä hän hipaisi tahallaan vanhaa ryijyä niin että nukat menivät sekaisin, koska tiesi että äiti huutaa siitä ja kampaa ne suoriksi heti kun näkee. Ryijy oli ihan tavallinen, koverolainen, värit haalistuneet ja tulpaaninkukkasia riensi pitkin reunaa. Ei mikään erikoinen. Postinhoitajan kotona oli Tuhkimoryijy joka oli paljon kauniimpi.

»Nyppäsitkö sinä niitä?» kivesti äiti Lauralta ja meni ja piukkasi kamarin ovea ettei veto kävisi kintuille.

»Een», valehteli Laura ja levitti liinaa pöydän peitoksi ja kurkisteli ikkunasta Ullaa. Ulla näkyi pelakuun haaran välissä.

»Eivät ne sitä varten ole», torui äiti lisää.

»Eivät», todisti Laura äidin mieliksi. Salveetti peitti rumat vaaleat ja tummat renkaat pöydän pinnalla ja reunat se peitti. Reunoista oli maali kulunut, puu näkyi ja ne entiset maalit, ruskea ja valkoinen vihreän alta.

Äiti vahtasi Ullaa käsi oven kahvalla. Hän oli jo unohtanut kamarin harvinaiset esineet joita lapsi ei saa nypätä eikä hypistellä. Eivätkä harvinaiset esineet kenenkään kamarissa olekaan sitä varten että lapset niitä käsittelevät. Sitä varten ne ovat että

vieraat niitä ihmettelevät. Eri ihmisten kamareissa on erilaisia harvinaisia esineitä ja sitä hienompi kamari mitä harvinaisempia. Sen tähden ei Ulla ollutkaan yhtä hieno, Ullalla ei ollut yhtään harvinaista esinettä, Ulla ei ollut koskaan maininnut että olisi.

»Nyt se on jo portin kohdalla, nyt se on jo nurkalla, nyt», kirkaisi Laura, ilmoitti äidille vieraan lähestymisestä.

Kun askelten krapina kuului porstuan edessä, aukaisi äiti oven, sanoi ehtoota ja kutsui Ullan nauraa hyreksien sisälle. Hän tuli itse edellä pirttiin eikä vaapotellut vaan heitti lonkkojansa merkillisen köykäisesti niin isoksi ihmiseksi ja hyräili ja levitti astiakaapin ovet selälleen ja valitsi kahvikuppeja ja otti ne, joissa ruusunoksia oli ripoteltu sinne tänne ja pikkuista kultaista kiemuraa oli reunassa. Hyräilemällä ja itseänsä keikuttelemalla hän kesytti vihastunutta Ullaa, houkutteli häntä peremmäksi ja oli kuin ei mitään olisi tapahtunut, ei ainakaan mitään poikkeavaa.

Ulla uskoi herkästi ja mielellään. Kun hän näki miten tuore nisupulla kohoili liinan alla ja näki kirkkokupit ja näki miten äiti tempaisi myllyn reittensä väliin ja jauhoi kiivaasti ja kuuli miten tuli hurisi hellassa häntä varten, hän uskoi. Hän kaivoi kourallisen kuivia herneitä taskusta, tarkasteli niitä synkästi ja plokkasi pois madonsyömät. Sitten hän heitti taitavasti herneet suuhunsa niin ettei yksikään pudonnut eikä vierinyt, ja massutteli niitä ja sai voimaa.

»Nyt pilasit kahvin maun», sanoi äiti.

»Niin aina», vastasi Ulla ja sylki kiireesti puoliksipurrut takaisin kouraansa. Purun hän kävi tyhjentämässä roskaämpäriin.

»Hohhoh hoijakkaa, eipä kuulu ne poijakkaa», katsoi äiti tarkoittavasti Ullaa, hihkaisi ja tyrskähti nauramaan.

»Jallaasten jäljet näkyvät vieläkin ajavan portilta pihaasi, joko nyt taas pitäisi», sanoi Ulla äkäisesti ja massutteli herneen makua pois.

»Jojo», hyrähti äiti ja jauhoi vimmatusti.

Ulla leppyi ja sitä äiti oli tarkoittanutkin. Nauramalla itse omalle asiallensa hän vähätteli sitä kunnes Ullakin vähätteli ja leppyi. Kahvi kiehui ja he asettuivat kesysti salveetin ympärille juomaan ja puhumaan kylästä ja muusta.

»Vanha ihminen», moitti Ulla äitiä vielä vähän.

»Ei se ikää katso», puolustautui äiti.

»Toisen oma», soimasi Ulla vielä äitiä.

»Puuhan siinä on pääasia, kuollut puu», sanoi äiti.

»No niin on, no niin on», myöntyi Ullakin.

»Kenelle hän sitä säästää.»

»Niin kenelle. Semmoinen talo ja semmoinen määrä tavaraa eikä yhtään lasta. On se», mietiskeli Ulla ankarasti.

Mutta se nyt oli tavallista ja melkein kuin tautia Koverossa ettei ollut yhtään taikka oli vain yksi.

»Enempää ei saanut tulla kun vanha parooni hallitsi», sanoi äiti.

»Ei saanut niin», sanoi Ulla joka tiesi. Härkien

hoitajallahan oli ollut enemmän ja sen tähden oli leskeä rangaistu kehnolla tönöllä, malkakattoisella.

»Eihän sitä nyt sen tähden», vastusti äiti Ullaa ja puolusteli paroonia.

Sillä pitäjäläisten parasta oli parooni puheellansa tarkoittanut ja paroonin isä, hänkin parooni, ja paroonin poika. Mutta miten kaikki kävi, oli kummallista. Parooni kun ei missään päässyt puhumaan seikasta, ei ainakaan julkisesti. Sen tiesi kumminkin koko pitäjä. Että parooni ei tykkää paljoista lapsista. Että köyhyyttä ne vain kasvattavat. Että ei pidä antaa tulla. Eikä niitä tullut. Mutta miten ei tullut, se juuri oli Ullasta ja äidistä kummallista. Mimmoisen haitan olivat koverolaiset keksineet.

He haastoivat sitten hiljaa ja vilkuilivat ahkerasti Lauraa. Tyttö katselikin poispäin ikäänkuin ei olisi kuullut eikä ymmärtänyt ja pani arvaten.

Että mimmoisen haitan olivat koverolaiset keksineet, se oli kummallista. Käyttivätkö he sukkaa vaiko sammalia vaiko mitä? Vai oliko pitäjään syntynyt sattumalta tuhkapusseja enemmän kuin muihin pitäjiin ja nämä nykyiset olivat rasittuneita jälkeläisiä.

»Sillä puheestahan ei ole apua, ei paroonínkaan puheesta», sanoi äiti ääneen ja punertavin poskipäin.

»Kaipa sinä sen itse parhaiten tiedät», hihitti Ulla.

»Mitähän minä oikein tietäisin», äiti yritti olla häveliäs.

»No», tokaisi Ulla.

»Oivoi, se nyt oli senvertaista. Minä olin vanha

mennessäni ja ehtynyt. Ja olenkin jo unohtanut sen vähän mikä vaatteen välistä tapahtui. Ja pitäisi sinun sentään ymmärtää itsekin», sanoi äiti.

»En minä vaan ymmärrä mitään», sanoi Ulla.

Laura toivoi että äiti olisi kertonut tarkemmin, koska Ulla ei ymmärtänyt.

»Ei, en minä puhu enempää, en puhu ääneen semmoisia. Miehenkään kanssa ei koskaan puhuttu. Laurakin kun rupesi syntymään ja kätilö piti hakea, minä häpesin enkä saanut sanotuksi. Kirjoitin lapulle asian ja käskin viedä sen kätilölle. Niin se kävi meiltä, niin me häpesimme toisiamme», kehui äiti Ullalle.

»Ja tuommoinen marjapuun näköinen olet. Mutta kylmaar se niinkin on, että kun kymmenet vuodet raadetaan kartanon mailla ja öisin omilla ja siinä sitten tapetaan riihtä ja lihtataan pellavasaunat ja loukutetaan öisin, niin määrällä on ihmisenkin voimat mitattu», arveli Ulla.

»On on, ei synnin nuottaan Koverossa tartu kala», pauhasi äiti.

Sillä jos parooni laskemaan kävi, niin hyvälle tuulelle tuli. Senvertainen oli lasten luku. No, kun talollisia ajatteli, niin Pryhtissä ei ollut yhtään ja Mikolassa vain yksi, sekin ottopoika, isännän kainalossa kasvanut. Ylitalossa oli vain yksi, Jaakko, ja Alitalossa ei yhtään. Ja sen tähden onkin isäntämies niin auttavainen, pisti äiti väliin. Prihulla oli pari flikkaa ja Aholassa, rikkaassa paikassa kun tuli ensin flikka, niin piti poikakin laittaa. Nurmelassa

oli jokunen poika ja flikka, mutta tokkopa he oikeita koverolaisia olivatkaan. Yksi taikka ei yhtään ja sitten flikkalapsi, siinä ne olivat kun taloja ajateltiin. Suutarilla ei ollut yhtään ja räätälillä vain vähäinen poika, pieneksi jäänyt. Isänsä kun kulki kylällä neulomassa ja äitinsä kartanon päivätöissä ja pojan telkesivät yksin tupaan, niin ei kasvanut täydeksi asti. Maalarilla ei ollut yhtään ja nikkarilla vain yksi, äidin lellipoika, tämä Lauri. Ja nikkari Lastusella kun olisi aikaakin kuolemisen puolesta, arkkujen tekemisen puolesta, jos vain emäntä olisi ollut vissillä tavalla ottava. Sitä ei tarkoin tiedetty. Sepällä ei ollut yhtään. Seppä oli nuorena miehenä tehnyt kumman teon mistä kerrottiin. Oli ollut Turun kaupungissa käymässä, oli ostellut vehkeitä kaikenlaisia ja oli kyyti jättänyt hänet. Niin oli hän hankkinut kottikärryt, pannut vehkeensä siihen ja tullut jalan kotio asti ja työntänyt kärryjä edellänsä. Eikä semmoinen teko mene jälkiä jättämättä. Oli saanut oudon vian eikä lapsia lainkaan. No. Eikä kommunistillakaan ollut yhtään, oli siinä kuuliainen paroonille vaikka muussa olikin vastaan. Niin lapsia ei, ei ainakaan enempää.

Järven toisella rannalla olivat suurtilallisten talot ja sinne ei paroonin valta lapsiasioissa piisannut. Siellä niitä olikin enemmän. Paitsi Rannakkaassa ei ollut, oli vain flyygeli alakerrassa ja piano yläkerrassa ja siinä välissä missä porras taittui, oli levyltä soittava kone. Oli soittoa alhaalla ja ylhäällä ja välissä vaan ei lapsia. Mutta se ei ollut enää paroonin syy sitten.

Ja kun Ulla vain jaksoi istua ja aika kului, nosti äiti rukin esille ja lollikorin ja karstat ja pani kaikki töihin. Laura istui pallille ja plokkasi lolleja takkusiksi ja Ulla karstasi ne uudestaan hahtuviksi. Äiti polkaisi rukin pyörimään. Vauhti otti alkunsa jalan alta ja pienestä lävestä kiisi lanka rullalle. Juttelemista ei ollut pakko heittää, huusi vain kovemmin niin kyllä kuului rukin hurrauksen ja karstojen raapimisen ylitse.

»Onneksi tämä variksenpesä pitää huudon sisällänsä vaikkei lämmintä pidäkään», nauroi äiti ja huusi Ullalle.

Laura nyppäsi, plokkasi vikkelin sormenpäin lolleja ja katseli Ullaa että huomaako hän. Ja Ulla huomasi ja sanoi:

»On sinulla jo apuakin flikastasi, on. Kenelle vain antanet sen.»

»En kenellekään. Pidän itse kun saaraniässä sen sain. Parempi on naisen olla yksin», määräsi äiti Lauran kohtalon.

Varmasti oli, oli parempi olla äidin ja Ullan kanssa ja plokata ja karstata ja kehrätä ja liukua tuijun valossa seinälle tekemään sitä samaa, nyppimään varjona lolleja takkusiksi ison varjorukin viereen. Mutta äkkiä rukinvarjo seisoi ja kun Laura katsahti äitiin, pyöritti tämä rullaa takaperin ja tarkasteli kurttuisella suulla lankaa.

»Se on kierää», sanoi äiti.

»Eimaar», ällistyi Ulla.

»On se, taitaa olla hahtuvissa vika», sanoi äiti.

Ulla ei puhunut eikä pukahtanut enää. Langan kieryys kun ei ole hahtuvien syy. Mutta masentaminen olisi siltä illalta jäänyt.

Kuin eilisen päivän muisti Laura myöhemminkin Alitalon pidot. Siellä äiti riiteli emännän ja kokin kanssa puuron suolauksesta ja kosti kylälle: ei mennyt keittämään enää koskaan, ei pyytäen eikä pyytämättä pitoihin mennyt keittämään. Itsellensä tietysti.

Eilispäivän muistoja ihminen itsellensä etsii, tavoittelee tapauksia semmoisia että niiden muisto ajan kuluttuakin mieltä viiltää ja on herkkä vannomaan ettei ikinä unohda. Unohtaa kumminkin ja suree sitä että unohtaa, ettei pysty muistamaan vaikka paljon on aikaa pannut, maksun maksanut ja vaivan voittanut, niin unohtaa vaan. Sanoo sitten kerran muistonsa nimen eikä mitään kuule eikä näe eikä mikään mieltä enää viillä. Ja kun sen havaitsee niin itseänsä opettaa ettei pidä yrittää, pitää lakata koska unohtaa kumminkin jos mitä saa. Tarvitsemasta itseänsä kieltää.

Lapsempana tulivat muistot tavoittelematta ja äidin riiteleminen oli tavallista. Oli semmoiseksi tehty, äiti, eikä muuksi enää muuttunut. Omalla riitelemisellä näytti ihmisille miten paljon riitaa oli

ja riidan syytä. Pidätteli pitkään mielessänsä mitä oli saanut hampaan rakoon. Leskempänä sitä saa, nurjat kasvonsa maailma leskelle heti näyttää.

Voi, voi millaisella pitomielellä he nousivat aamulla ylös. Mitä tahansa remputtimia ei sinä päivänä otettu ylle, ei, vaan kirkkovaatteet. Siitäkin huolimatta että äiti seisoi puuron tarjoamiseen asti saunassa, hämmensi ja hikosi. Niin mustan ahtaan kirkkomekon hän otti ja mekko kävi makkaraan rinnan alta ja takamuksen päältä poikittain. Valkoinen esiliina kätki makkarat ja leuan alta näkyi rusetti, joka oli tehty ryppyisestä surukankaasta ja oli isän hautajaisten peruja vielä. Lauralle hän oli ostanut leveämmät lettinauhat, mutta samaa sinistä kumminkin kuin ne kapeat. Menee tytön silmiin, hän sanoi ostaessansa. Ja kun Laura livahti letityksen jälkeen kamariin ja kurkisti peiliin, niin mennyt oli.

Alitalossa oltiin kovasti jo hereillä kun he tulivat. Ovet paukkivat kuin keskellä päivää ikään, ihmiset huutelivat täydellä äänellä toisillensa, käskivät lujaa toisiansa eikä hiljaisempina kuten aamusti oli tapa. Pakarissa valmistuivat emännät ja kokki pitojen mittaiseen tohinaan. Isäntä käski sinne käymään, neuvoja kokilta kysymään. Itse hän marhasi edestakaisin pihamaalla mustat vaatteet yllä, kovat kaulassa.

Ja voi miten ruokaisat hajut lemahtivat pakarista vastaan: leikatun sipulin haju ensimmäiseksi ja silputun munan haju, kakkoleivän haju ja savukalan ja uunissa tirisevän lihan haju. Etikan ja sinapin

sekoitukselle lemahti myös. Kun sisälle asti ehti, hytkähti Laurankin mieli heti häärimisen halusta, sillä emäntien kädet hakkasivat ja vispasivat ja pilkkoivat ja taputtelivat ja hämmensivät ja ripottelivat ja keskellä pakaria seisoi kokki ja harkitsi kaiken aikaa ja oli niin hieno: kakkulat olivat kultaisen nipistimen varassa nenällä eikä sankoja lainkaan. Kokin edessä seisoi äiti ja hänellä oli valkoinen pääliina kädessä ja sen hän sitten sitoi otsansa ympäri saunassa, sillä ihmisten ruokatarpeita ei saa hapsottavilla haituvilla turmella. Nenäliina pompotti äidin hihansuussa ja kasvoilla oli merkillinen ilme, puuronkeittäjän ilme taikka ihmisten edessä olemisilme josta Laura ei pitänyt. Hän katsoi kokkia jolla oli toinen ilme ja joka oli niin hieno ja joka harkitsi koko ajan, ja sitten hän katsoi äitiä ja ei, äiti hän ei tahtonut koskaan pidoissa olla eikä puuronkeittäjä, kokki kyllä. Kokin hommaan hän tahtoi päästä ja vaikkei päästä niin tahtoi toivoa, jos kerran lapsenkin on hommaan päästävä ja hommaa itsellensä toivottava. Kokilla oli näköryppy kulmiensa välissä, tarkkasilmäisen kokin merkki. Laura livahti pakarin porstuaan heti kokeilemaan: synnytti rypyn kulmiensa väliin ja tunnusteli sitä sormenpäillä ja oli se siinä, etevän kokin merkki, jo tulossa. Ryppy kulmilla hän saattoi äidin saunaan ja kantoi suolakippoa. Äidillä itsellänsä oli ryynivakka sylissä ja mela kädessä. Emännät toivat tonkan maitoa.

»Kahdestasadasta vieraasta on isäntä puhunut», oli kokki sanonut välinpitämättömästi ja hallinnut

silmillänsä emäntien hommia pakarissa. »Niin, ja kolmestasadastakin on ollut puhe», hän lisäsi vielä välinpitämättömämmin ja harkitsi harvalleen puuromaidon määrää. Kokkihan oli nähnyt vaikka mitä, pitoja vaikka minkälaisia, miten isoja ja miten rikkaita tahansa. Nämä nyt eivät toista kummempia olleet. Hän masensi heti emännät kun he kävivät pitojen suuruutta päivittelemään.

Vaan saunassa kuultiin sitten ne kummat, tonkankantajat äidille kertoivat, isäntämiehen suuruutta ihmettelivät.

Edellisviikolla oli kylä Alitalon kinkeripidoista kohissut. Oli rovasti sairastunut, oli isännälle soittanut ja lykännyt viikolla eteenpäin. Mutta sehän ei mitenkään käynyt, ei mitenkään, isäntä oli vallan kauhistunut. Oli kokki kysytty kaukaa, oli emännät kysytty, oli astiat ajettu taloon, olivat ruokatarpeet tilatut, naapurit jo tuoneet oman osansa: maidon, kerman, munat, voin, jauhoja. Ei mitenkään voinut pitoja lykätä, kinkerit kyllä jos rovasti niin tahtoi, pidot olivat sentään pääasia ja talon kunnia. Eikäpä kinkereitäkään tarvitse lykätä, olihan pappi naapuripitäjässäkin, luonnikas mies olikin. Ei siis käynyt, ei millään lykkääminen. Jos ei rovastille passannut, oli isäntä ollut valmis pyytämään itse naapuripitäjästä apua. Ja oli rovasti sitten käskenyt vain pitämään kinkerit ja varsinkin ne pidot ja lopettanut lyhyeen keskustelun.

»No niin, no niin», patisteli äiti tonkankantajia eteenpäin.

»No kun provasti on terve taas, oma provasti», sanoi toinen emäntä.

»Ja tulee myös kinkereihin.»

»Eimaar?»

»Tulee, on ehtoolla soittanut ja pyytänyt kyytiä kirkonkirjoille ja itsellensä ja lukkarille.»

»Eikä naapuripitäjänkään provastia enää sovi kieltää.»

»Ei sovi, ei sovi.»

»On se kanssa.»

»On, on, entä isäntä?»

»Marhaa tuossa edestakaisin tarhan ja pakarin ja pirtin väliä ja mahtaa sitä jännittää, sotkee pelko siinä kenen tahansa pään.»

»Vaan ei Alitalon isännän päätä sotke», puolusti äiti äkkiä setää ja tonkankantajat lähtivät takaisin pakariin. Äiti kävi töihin ja Laura kiikkumaan porstuan kynnykselle ja lukemaan äidille mitä pihamaalla tapahtui.

Lisää istuimia hankkivat passarit pirttiin kinkeriväkeä varten. Luhdinovet lonkottivat auki ja sisältä ammennettiin kaikki istuimentapaiset jotka sinne joskus oli toimitettu pois parempien tieltä. Vanhaa tuolinrämää ja maalaamatonta penkkiä kannettiin alas ja toisia heitettiin suoraan luhdinsolasta pihamaalle allaolevan passarin käsiin. Isäntä itse kepsutteli saunaan niin että takinliepeet hulmusivat Lauran kasvoille.

»Jaha, täällähän se mestarikeittäjä on jo töissä», kehui isäntä äitiä.

»Kelvanneeko tuo», kainosteli äiti.

»Pannaan nyt vain parasta. Kun kaikki parastansa panevat, niin parasta tulee ja jos ei sitten kelpaa, antaa mennä ohi», kannusti isäntä äitiä ja äiti vannoi panevansa.

Isäntä haki löylynpuolelta kaksi jakkua ja kiidätti ne pirttiin. Sitä varten oli saunalla käynytkin ja vähän äitiäkin varten, arvasi Laura. Äiti häärähteli hyvänmielenhöyryisenä padan ympärillä.

Kun ihmispareja rupesi vaeltamaan Alitaloon teitä ja polkuja ja karjauria myöten, tuli Lauralle luettelemista. Lapsiakin tuotiin. Pienemmillä oli kukkokirja kainalossa ikäänkuin rovasti olisi niiltäkin kysellyt, koululaisilla oli katkismus. Tiheä kuusiaita kasvoi tarhan ja pihamaan välissä ja haittasi näkemistä. Laura jätti kynnyksen ja kun äiti ei oikein havainnut, ajelehti kuusiaidan viereen pihan puolelle ja ai, miten hyvin siitä näki, näki kappaleen matkaa kumpaiseenkin suuntaan valtatietä myöten ja kyläteille näki. Hän telkki jalat rinnakkain ja ristissä kädet takamuksen päällä ja lämmin pysyi mekkosillaankin. Lettinauhat lepattivat leveästi ja hienosti telkkiessä.

Ja sitten tuli nikkarin väki polkupyörillä. Nikkarin pyörän takana sojottivat ohkaiset piipottimet kiiltäviksi plankatuissa saappaissa. Laura telkki takaperin kuusiaidan peittoon. Teki mieli jäädä esille lettinauhojen tähden, että huomaako Lauri niitä vai ei. Vaan ei uskaltanut, hirvitti niin äiti ja hirvitti nikkarin emäntä. Talven aikana oli äiti rii-

dellyt monta kertaa nikkarin emännän kanssa kaadetusta kirsikkapuusta ja perskaantuneista laudoista. Nikkarin emäntä oli kehunut äidin nenän alla, että kuivaakin lautaa on ja vaikka kuinka isoon kuolleenkehtoon. Ja äiti oli manannut, ettei hän Lastusen laitoksista välitä eikä tule välittämään ja että varansa pitää ja arkkunsa muualta hankkii. Hankkikoon, oli nikkarin emäntä vastannut, kunhan hoitaa tyttärensä niin ettei tämä pääse myllärin istuttamia kirsikkapuita katkomaan. Äiti oli antanut hyvälliset paukkeet Lauran takamuksille ja kieltänyt kulkemasta nikkarin pojan kanssa. Ja he kulkivat tietysti. Kuolleenkehdot jäivät näkemättä ja Lauri kehui laittavansa niitä itsekin, öiseen aikaan ja melkein ilman valoa. Ja että höyläsikin hän jo aika lailla hyvin ja että lastut lentelivät kiharoina höylän yltä. Niitä lastuja olisi Laura mielellänsä kahmaissut, lastunmuruja käsissänsä pidellyt, heitellyt lastuja päänsä yli, sovitellut lastukiharoita korvillensa, kylpenytkin lastuläjässä, sillä lastu on sileä kuin silkkinauha ja lämminkin se on ja lastun haju läheinen ja koko lastu aivan turha, mihinkään kelpaamaton, leikkimistä varten luotu. Vaan ei Lauri enää käskenyt. Käski kaiketi sitten toisia. Itku kirvelsi kun sitä ajatteli.

Nikkarin väki katosi pirtin porstuaan ja pieneltä piti, ettei poika nähnyt Lauraa kuusiaidan peitossa. Jos vähänkin olisi kääntynyt. Ja jos Laura vähänkin astunut esiin. Vaan ei poika kääntynyt eikä Laura astunut esiin ja lettinauhat menivät haaskuun. Näkee

hän ne joskus kanssa, ajatteli Laura eikä muuta ehtinytkään ajatella.

Sillä yhtäkkiä oli juhla pihassa. Toiselta suunnalta kuului hevosen juoksu, naapuripitäjän rovasti oli tulossa ja isäntä levitteli porttia hänelle ja juoksi sitten reen perässä portaan päähän. Rovasti oli kuin pönttö, istui keskellä rekeä ja turkisröyhelö oli rovastin leuan alla ja punaiset löllöposket ja autuas suu ja ilomielisesti vilkkuvat silmät. Samassa kuului hevosen juoksu toiseltakin suunnalta, joku passareista juoksi toiselle portille ja levitteli sitä. Oman pitäjän rovasti tuli sieltä, istui keskellä rekeä kuin kirkko ja lukkari seisoi hajareisin kannoilla. Hevoset ajoivat portaan edessä ristiin ja isännällä oli kiiru sekä sinne että tänne. Lukkari veti oman pitäjän pöntökästä rovastia reestä ja rovastilla oli turkisröyhelö leuan alla ja punaiset löllöposket ja autuas suu ja ilomielisesti vilkkuvat silmät. Silmien tähden eivät rovastit suuttuneet toisillensa vaan kapsahtivat kättelemään ja unohtivat isäntämiehen ympäriltä ja se oli parahiksi hänelle, kuiskasi joku emännistä Lauran selän takana. Sillä kaikki olivat vierähtäneet pihalle juhlan tuloa katsomaan. Rovastit astuivat rinnakkain vierasporstuaan kuin alttarille, lukkari kantoi kirjoja ja alttaritaulussa seisoi Alitalon emännän mustamekkoinen kuva. Isännällä oli hevoshommat ja hän jätti papit naisen käsiin.

Kyllä Laurakin lukemassa kävi vaan ei viihtynyt pitkään. Pirtissä oli pimeätä. Pöntöt istuivat lasin edessä ja ihmisillä oli pimeät vaatteet yllä.

Ilmakin siellä oli kohta kaikki ja lukeminen oli niinkuin sade, ikävä ja harmaa ja iankaikkinen ja rasitti kovasti ruumista. Millään ei jaksanut istua eikä Laura istunutkaan pitempään. Heti kun Lauri oli lettinauhat havainnut, hän nuljutteli ulos, äidin luo. Kantoi lisämaitoa kun äiti tahtoi, klapeja kun keko loppui. Seisoi pakarin oven pielessä pitkät ajat, kihnutti selkää vuorilautaa vasten. Liikahti pikkaisen kun kokki puski ohi. Ja saattoi joku emännistä apuflikalle askaretta antaa, saattoi sanoa että joutaa flikka leivoksille hyytelöä laappimaan, eikö jouda, taikka sopeloittelehan flikka joutessasi luumunkiviä haarukalla irti. Ja kun tyttö juuri sitä varten siinä seisoi että jouti, että osasi ja että kovasti oikein halusi. Halusi näyttää miten piisasi jo mihin vain, pitohommiinkin.

Pöytää tuukattiin. Se tapahtui lukemisen aikana ja puolin äänin, varpaannenien varassa. Passari seisoi pakarin ovella ja tyttö pääsi passariksi salikamarin oveen.

Se pöytä oli vallan ennennäkemätön, se täytti koko lattian ja sen verran oli tilaa, että ihminen kerrallaan mahtui kiertämään. Raikas liina peitti pöydän ja kun liinan alle kurkisti, tiesi heti miten pöytä oli tehty: niin paljon jalkoja vilisi alla. Pöydän selkään kasattiin sitten ruokaa, paljon ja yhä enemmän ja enemmän: sallaativateja ensin ja muuta kylmää ruokaa, munankellertäviä juustoja ja lihanpuolta kaikenlaista ja kalanpuolta, suolaista sekä savustettua ja sitten pikkulämpöiset vielä: kinkun-

kokoiset ja vadilliset pyöryköitä. Ja pikkulämpimien päälle piti tuoda puuro. Puuron päälle paisti. Paistin päälle jäätelö. Jäätelön päälle kahvi sekä leivokset. Leivosten päälle tee ja kaikenlaiset voileivät. Talon kunnian tähden. Niin oli ollut aina. Suiden luku oli Koverossa laskettu että ruokapuoli riitti.

Pirtissä kajahti veisuu, luvut oli luettu ja laulaen pantiin piste. Emäntä pursui oven rakosesta salikamarin puolelle silmäilemään vähän, myllyi tuoliin istumaan ja piti kättä vatsan päällä: sitä kohtaa koski sinä päivänä. Verta oli noussut emännän päähän: otsalla oli kova hiki sekä nenän alla. Hän pyyhkeili niitä aikansa ja troppipottujen vahva lemu voitti ruokien hajut.

Ryypit oli asetettu hopeanväriselle vadille ja emännältä tahdottiin viinikarahvia.

»Ryyppikarahvi on isännän takana, tietysti. Itse antakoon», sanoi emäntä ja silmäili surullisen näköisenä lattioita, karvaisia mattojansa lattialla.

»Jos vielä itseensä sen ahtaisivat, minkä saavat, vaan lattioille. On siinä huomenissa siivo kanssa», jutteli hän matoillensa.

Vaan emäntä ei ollut paha kumminkaan.

»Puoliksikaan ei niin nälätä, kun joskus aina syö kanssa», hän lohdutti itseänsä ja muita, passareita ja vieraita, mattojansakin. Olisi siivo kyllä, matoilla voita ja kermaa, kastikkeita ja viinimarjahilloa, mutta syöty olisi, ajan edestä olisi syöty ja juotu, eikä pitovierasta nälättäisi, ei ainakaan yhteen viikkoon. Talon kunnian tähden toki.

Mutta eri ihmiset lukivat ja eri ihmiset söivät. Lukijat työntyivät pirtin porstuasta ulos ja haipuivat teillensä. Pitovieraat saapuivat ja nousivat vieraskuistiin, missä passari yllytti kovasti sisälle käymään. Ja kävivätkin, kovasti kävivät. Laura livahti jaloista äidin luo ja luetteli nimiä. Nikkarit tulivat porstuasta ja nousivat kuistiin, vaan nikkarin nimen jätti tyttö mainitsematta; suotta olisi maininnut, olisi äiti ehkä tömistänyt kiukkuisesti päälle. Niin jätti sen tähden nikkarin mainitsematta. Mutta räätäli kävellä tökötti emäntänsä ja vähäisen poikansa kanssa saunan ohi navetan kujaan, kotiopäin. Jonkinlainen viiru oli vedetty ihmisten väliin: toinen pääsi pitoihin, toinen ei. Vasta seuraavana päivänä ja vasta sitä seuraavana kävivät syömässä ne, joita ei pitoihin käsketty.

Sitten tuli emäntä ulos ja oli niinkuin ennus: Laura pelästyi.

»Äiti, emäntä tulee», hän sanoi.

»Jospahan ei tule tänne», sanoi äiti.

Näyttikin siltä ettei tule, hävisi pakariin ensin ja viipyi. Vaan kun pakarista tuli, kääntyi hän itsepäisesti saunatielle, kuusiaidan ohi, tarhan ohi. Laura peräytyi äidin taakse. Äitikin säikähti emäntää, vilkaisi kerran ja kumartui hämmentämään, hämmensi ja vatkasi, vatkasi kahden käden sekä maisteli.

Emäntä napitti äitiä vähän aikaa, sauna lemusi tropeille.

»Jos minäkin tunnustelisin makua kanssa», hän ilmoitti.

Äiti huuhtoi lusikan ja antoi. Emäntä maisteli, maisteli.

»Tuntuu vähän liikaa», hän sanoi.

»Suola maun tuo», sanoi äiti lyhyesti.

»Suola maun viekin.»

»Jos ei kelpaa, olkoon kelpaamatta», napitti äiti, kivahti emännälle.

»Ollaanko jo niin komeata kanssa.»

»Ollaan, kanssa.»

»Onko tämä sinun talosi, kysyn minä vain.»

»Olenko sanonut että on.»

»Tehnyt olet.»

»Mitä?»

»Itsepähän tiedät.»

»Itsepähän tiedät mitä voi tehdä.»

»Lapsen nähden», sanoi emäntä surullisella suulla.

»Lapsen tähden», navahti äiti.

Oli aivan hiljaista. Äiti ei oikein vielä osannut heittää melaa, hämmenteli harvaan. Silloin näkyi isäntä saunatiellä ja äiti tuli rohkeaksi.

»Ja puuro on sitten sitä myöten valmista minun puolestani», hän sanoi isännänkin kuullen.

»Mitä nyt?» kysyi isäntä, oli tuskaantuneen näköinen kovien kaulustensa tähden, kiersi kaulanahkan kurttuun.

»Minä lähden, käskekää joku muu puuroanne vahtiin», sanoi äiti.

»Minä täällä vain suolasta sanoin enkä muuta, eikö nyt omassa talossa sanoa saa», valitti emäntä, kuivasi hikeä otsalta ja nenän alta, tuputti poskiakin.

»Hyvä on. Minua ei kahta kertaa enää neuvota kanssa», sanoi äiti ja riisui liinan otsalta.

Isännältä pääsi nolot höröt.

»Tehkää mitä tahdotte, on tässä muutakin. Ämmät elävät aina äkäilystä», hän sanoi ja pakeni pihamaan yli pirttiin. Ei auttanut emäntäänsä eikä puuronkeittäjää.

Äiti tempaisi Lauraa kädestä ja alkoi ravata kotiopäin. Mekkosillaan olivat tulleet niin mekkosillaan menivätkin lyhyen matkan.

»Pirun oppia on kun puuronkeittäjää neuvotaan», komensi äiti tyhjään ilmaan. Kukaan ei häntä kuunnellut. Ja kun ei kukaan kuunnellut, potkaisi hän ketoontuneita pellavia, joita oli läjä navetan solassa. Reunimmainen kimppu hajosi.

Äidin kädet olivat nopsat sekä piisakkaat, pystyivät mihin tahansa naisen töihin ja jaksoivat lujasti. Äidin kontit kiukuttelivat aina, kielsivät käsiä tekemästä, kielsivät ne naisten työt.

Kotona tuli sitten itkut, äiti itki ja valitti kohtaloa, leskellistä kohtaloa, ja veti Lauran syliin. Sai sillä tavalla itkeä Lauran päälle ja lettinauhojenkin päälle.

»Se tiesi sen, tiesi milloin puuro oli kypsä, piteli sitä mielessänsä ja tuli parahiksi, käski pois», itki äiti ja muisti ihan väärin.

»Minulla on vain sinut eikä muuta enää. Ja sen päivän tahdon elää että sinä kunniani nostat, muista se. Ja näytät tälle kylälle. Olet emäntä talossa, muistatko sen . .»

Laura lupasi muistaa, lupasi äidille olla kerran emäntä. Itseksensä hän tahtoi tulla kokiksi jolla on kakkulat nenällä ja näköryppy.

He istuivat koulussa rinnakkain, järjestyksessä, Laura ja Lauri. Rinnustoveriinsa tottuu niin että riiteleekin sitten kaunistelemattomasti kun vain ensin syyn saa. Ja saahan sen. Taivaankaaren tähden suuttuivat lapset toisiinsa. Saivat siitä syyn kun äidit eivät enää suvainneet toisiansa. Lasten kautta äidit vielä kerran kinastelivat.

Oli lämmin kevät, satoi aika lailla vettä ja päivä rupesi paistamaan. Taivaalle kohosi värikäs kaari ja se juoda litki läheisestä pellon ojasta, kapusi korkealle pilvenrisoihin ja pyörsi sitten niiden tuolle puolelle nummen laitaan Lauran kodon taakse. Laura kurkisteli sitä pojan ohi. Letti letkahti selän takaa ensin pulpetille ja siitä sitten jonnekin, ei hän sitä havainnut kun kaarta kurkisteli. Äkkiä otti korvanjuuresta ja jakausta myöten kovasti ja Laura kiljui.

Keskellä tuntia. Opettajan kuullen. Koko luokan kuullen. Ja marssi heti nurkkaan.

Opettaja läpsi vielä kiukkuisesti nurkassaseisovan kinttuja, sanatteli pitkän aikaa niin että hävettämään rupesi, ihan kauheasti, kun oli sentään tyttö. Nurkasta väänsi Laura silmät Lauriin päin ja kun

poika sen näki, niin näytti kieltä hänelle. Se pintoi mieltä enemmän kuin rangaistus.

»Olisit saanut omat vahinkosi itse omistaa», hän ei voinut olla sanomatta kotimatkalla, kun satutti niin, satutti kaikki yhdessä: letinveto, häpeä kintuilla ja kielennäyttäminen.

»Pitikö sinun vetää, mitä?»

»No piti», tiuskaisi Lauri. Miten sen toiselle oikein selitti että piti, kun letti kerran melkein syliin letkahti. Siihen asti että otti kipeätä piti vetää.

»Pitikö sinun näyttää kieltä kanssa?»

»Älä prätise enää», vastasi poika, vilkui sivuille kuin karatakseen.

»Prätisen minä ja prätisen vastakin», uhkasi Laura.

»En tule enää teidän kautta», sanoi Lauri.

»Kyllä sinä minun apuani aina joskus kivestät, saat sen nähdä. Koiria pelkäät ja kinoksia, väsyt niihin ilman minua», Laura hihitti ja kosti.

Vaan ei Lauri tullut enää, valtatien kautta ennemmin kiersi.

Vasta rippikoulun ikäisinä sattuivat he taas enemmän yhteen.

Sitä ennen oli hankalaa. Äiti ei etukäteen mitään puhunut, yllätyksenä se tuli. Eikä äiti sittenkään mitään puhunut, näytti vain piironginlaatikosta paikan missä tarpeet olivat. Sai tyttö itse hoitaantua siitä. Ja mikäpä siinä kun oli pakko, tullutta ei millään saanut takaisin. Hän toivoi niin että ei enää tulisi, että kaikki olisi kuin ennenkin, että aamulla

herätessä olisi ruumiskin kuin ennen, littana. Vaan ei. Hän pyöristyi ja muuttui pehmeäksi, hyllyväksi ihan, kasvoi karvaa. Hän pani joskus silmät kiinni ja uskoi että karva oli mennyt pois taikka sitä ei vielä ollut tullutkaan. Kun aukaisi niin siinä sitä oli ja hiha-aukoista näkyi, jos kättä nosti. Hän koetti muistaa olla nostamatta. Sammutti tuijun ennen riisumista, kääntyi seinään päin jos ei ollut pimeätä, nukkui mieluummin yksin kamarissa heti kun siellä tarkeni. Lämmittämiseen eivät puut piisanneet. Ja merkit olivat aina samat: jokusen riuskan päivän jälkeen tuli itkemisen halu, selänpoltto ja itse aika. Tyttö oli kasvanut täydeksi. Äiti teetti aikuisemman mekon hänelle ja ihmiset ihmettelivät miten vaate niin voi muuttaa. Vaatehan se ei ollut, vaatteen alla oli muutos. Olet vallan äitisi mallia, sanoivat ihmiset hänelle. Ja sen hän oli itsekin havainnut, kontit kasvoivat ja kasvoivat, yläruumis kohosi yhä korkeammalle ja jyry palkki naukui niinkuin äidin alla.

Omaa yksinäisyyttä piti saada enemmän kuin ennen. Hän istui kamarissa itseksensä, kunhan oli vain. Taikka katseli ikkunasta ulos kauas järvelle ja järven tuolle puolelle, saareen missä kirkko sojotti ehtooruskoa vasten, katseli Ylitalon rakennuksia, katseli Alitalon rakennuksia. Halavapaju peitti sen suunnan missä oli kyläinen paikka ja Laurin koto. Katseli vain niitä eikä muuta, miksei olisi katsellut. Taikka nyppäsi kastelintua sormellansa kiikkumaan ja se kiikkui äänettömästi edestakaisin ja viskasi

pyrstöänsä sillä hetkellä kun liike taittui toiseksi. Taikka seisoi piirongin edessä ja siveli käsillänsä lasikarahvia, kuvitteli itsellensä semmoista mekkoa kuin karahvi, samanväristä. Taikka väänsi peilin kohdallensa, katseli itseänsä näkemättä itseänsä, ymmärtämättä paljon mitään eikä paljon pohtinutkaan. Käänteli päätänsä: nenä oli kaareva ja silmät kuperat, lettinauhansiniset, leuasta löytyi mukava kuoppa.

Oli ollut aika, jolloin kartanoon ei kelvannut väki omasta pitäjästä vaan sitä tuotettiin naapurimaasta, sieltä mistä isännät ja paroonitkin tulivat. Paarooneilta salaa vieras väki jalosti pitäjää. Oli kaarevia neniä, oli kuperia silmiä, ylväitä eleitä ja hienompaa makua Koverossa. Rodulta saatua perintöä. Lauran isä oli ollut sitä lajia.

Hän työnsi leukansa kiinni peiliin, etsi rumentavia ihomatoja. Ei niitä ollut, iho oli heleä ja hyvä, herraskainen. Sen tähden oli äiti aina joskus syöttänyt omenoita. Parooni oli käskenyt, koko pitäjää sillä tavalla opettanut. Sen tiesi pitäjä kaikki. Että hedelmistä lähtee heleä iho. Liikaa ei kumminkaan saa syödä, järki pitää olla mukana. Joku oli ollut varomaton, syönyt järjettömästi hedelmiä, kantanut ja synnyttänyt luuttoman tytön. Ensin rääppä eli pienen aikaa mutta itkeä priikkasi koko ikänsä, ytimet rasahtivat vähän väliä poikki ja sitten kuoli.

Välillä Laura oli syrjäkoulun opettajan lasta hoitamassa. Yhdentekevää kun oikeastaan oli mitä

teki, kunhan tekemistä annettiin. Laura pyöritteli lasta niinkuin nisutaikinaa, vanutti sitä pehmoisilla käsillänsä ja se tuntui kyllä: lapsi oli tyytyväinen, oli hiljaa, lihoi, punersi ja lörpötteli äidillensä. Mikäs, mielellänsä Laura lasta vanutteli. Ajatteli joskus jotakin, lapsen tuloa. Se kun naisesta kumminkin aina tulee, niin tulee hänestäkin, Laurasta, ja tulkoon. Tulee ehkä montakin ja tulkoon vain. Mieluummin monta ettei niiden tarvitse yksin kehittyä. Ja kunhan laillisella tavalla tulee ettei niitä yksin jää sitten vaalimaan. Hän kysyi äidiltä rohkeasti vaikka äiti aina semmoisia arasteli. Että miksei heillä ollut enempää? Ei ole luotu enempää, vastasi äiti ujosti kuin tyttö. Jotenkin Laura muisti ettei äiti enempää ollut tahtonutkaan ja ettei enempää heille olisi saanut tullakaan. Että äiti oli myöhään päässyt alkamaan. Mahtoi olla vaikeata sitten se alkuun pääsy. Ja mahtoi olla parempi päästä alkuun pian. Suotta siinä vain pelko kasvaa, mutkistuu. Laura veteli konttejansa kamariin, peilin eteen, nosti kulmiansa, laski otsakurtuista luotujensa lukua ja niitä oli monta.

Äiti käski ajatella jotakin hommaa. Laura ajattelikin vaan ei keksinyt. Äiti käski ajatella postiapulaisen hommaa jos Laura saisi sen, kun hän itse jäisi pois, iän täyteen tullessa. Laura ajatteli sitä, istuskeli postin aukiollessa siellä, näki miten nuoltiin merkkejä ja lyötiin leimoja, pantiin numeroita kirjaan eikä epäselviä saanut tehdä, niistä hoitaja sitten heti kohta prätisi. Näki postin antamisen sekä

sisäänjätön. Näki kelle niiattiin ja kelle ei. Kuivaa hommaa oli, numeroita ja kirjaimia.

Äiti käski ajatella pankkiapulaisen hommaa. Se kun oli samassa talossa ja ihmisten asiat juoksivat postista pankkiin ja päinvastoin. Laura juoksutteli niitä joskus, katseli millaista oli pankissa, kuunteli ja oppi jotakin. Tiesi että kahdessa paikassa oli rahaa: pankissa ja Ylitalossa. Vaan rahassa oli ero. Ylitalon markat olivat soikeita ja pankin pyöreitä. Muuta mukavaa ei pankissa sitten ollutkaan, samaa kuivaa hommaa niinkuin postissa, numeroita aina vain ja vielä enemmän. Lauran numeroista ei kukaan selvää saanut.

Äiti käski ajatella kauppa-apulaisen hommaa taikka muuta, mitä tahansa, mutta homma pitää ihmisellä olla, tuon kokoisella, tuon ikäisellä. Olihan kaupanteko joskus vaikuttanut mukavalta, lapsempana, karkkipurkkien tähden, vaan ei enää. Toisen hommaa se oli, toinen koko ajan käski.

Sitten tuli kurssit kutomista varten ja Laura pyrki sinne ja viihtyi kovasti siellä, jaksoi painaa pukkia, jaksoi paukutella luhapuuta, kädet venyivät ja yltivät kun iso kerran oli. Oppi tekemään tasaista ja hänellä oli sopiva mielikin, malttamisen.

Ohessa kävi rippikoulua.

Ja mukavaahan se oli, kyllä sitä kävi, kun kerran piti käydä. Mutta ei siitä paljon mitään mieleen jäänyt, enemmän se haihtui pois kuin mikään muu aika. Sitä käytiin kirkossa kun oli kevät. Syrjäkyläläiset perehtyivät vasta silloin saareen, joka oli Lauralle

kuin koti. Laura kulki välituntisin erään syrjäkylän tytön kanssa, tyttö oli sieltä päin missä hän oli ollut lasta hoitamassa. Hän näytteli saaren paikkoja, rakennusta missä he olivat asuneet isän kuskina ollessa eikä se kaukana keltaisesta päärakennuksesta ollutkaan. Tyttö ihmetteli kovasti, että Laura oli saanut asua niin lähellä valtoja. Laura kertoi tytölle kaiken mitä oli äidiltä ja Ullalta kuullut, oli vähän valtoja itsekin, enemmän kumminkin kuin se vieras tyttö. Ja hän näytti muitakin saaren paikkoja. Sen ison navetan ja uudet vehkeet joilla sonta lennätettiin ilmatietä tarhaan. Monenlaiset koneet vajasta, mahdottoman ison puimurin. Ja kun kartanosta oli kaikki katsottu, he klapsuttelivat kiviportaita alas papinrantaan, kolasivat papin veneessä ja viruttivat kättä vedessä. Taikka kynkkäsivät eteenpäin pitkin saaren sorakäytäviä mihinkään pysähtymättä, kiersivät hautuumaan ja perunamaan ja nyppäsivät vuokkoja rintaan. Saaren päässä oli laho penkki, jolla joskus tuli vähän istutuksi ja jutelluksi. Jos rovasti oli jotakin sanonut, jotakin mukavaa. Harvoin se mukavaa sanoi, sitä samaa vain kuin koulussakin, samat läksytkin olivat ja sen verran jaksoi kuunnella ja lukea kuin piti. Jos ei mitä tiennyt taikka jos ei jaksanut ajatella, niin oli ajattelematta. Ei ollut lainkaan pakko osata, sai istua osaamatta. Parempi oli melkein niin, kun ylösnousemisessakin oli oma haittansa, punastelemisen. Pojat siitä kongin toiselta puolelta koko ajan tähtäsivät kumminkin. Ja ne kun eivät itse osanneet senkään

vertaa kuin tytöt, kolistelivat saappaitansa ja vastasivat rovastille istuviltansa ja niiden ääni kumahteli kummallisesti, niitä ei edes tuntenut enää äänestä. Väliajoilla pojat viihtyivät koko ajan kirkon tykönä, mäntymäellä. Kivittelivät siinä mustia variksia ja niiden risupesiä ja potkiskelivat raatoja ja viskoivat mätäneviä lintuja ohikynkkäävien tyttöjen päälle. Semmoista se oli, rippikoulun aika. Ei paljon muuta.

Lauri otti kerran Lauran pyörän taakse kun tyttö oli kävellen menossa kotiopäin. Hän ajaa jytyytti raskaasti ja hengästyneenä ja Laura yritti nostaa takamustansa tavaratelineestä irti, ettei olisi painanut niin paljon. Kun poika seuraavanakin päivänä seisoi hajareisin pyörän päällä ja odotteli kirkon portilla, luuli Laura että se odottaa häntä ja jätti tytöt ja käveli nopeasti pyörän tykö ja hymyili niinkuin hyvä tuttava. Poika ei virkkanut mitään, veti vähän suuta tiukempaan vain. Ei hän ainakaan Lauraa odottanut, kaiketi jotakin toista pyörällälähtevää poikaa sitten. Tytöt olivat menneet ohi, eri suuntiin, mutta vilkuilivat joka tieltä taaksepäin kuin mitkäkin. Eikä poika vieläkään virkkanut mitään, katsoi muualle ja lakki tökötti nenää vasten alaspäin ja lakin perä nousi niskasta suoraan ylös.

»Korjaa lakkisi», sanoi Laura.

»Olkoon», sanoi Lauri.

»Otatko tänään?»

»Ei killaa.»

»Miksei killaa?»

»On niin vähän ilmaa takapyörässä», sanoi Lauri ja paineli sitä merkiksi että todellakin oli vähän. Ja sitten hän katsoi Lauraa, suoraan, häpeämättömästi, Lauran tukevaa ruumista ja varsinkin paksuja ja kömpelöitä kontteja. Poika oli itse jäänyt hinteräksi.

Vettä pyöri heti Lauran silmiin ja hän kääntyi pois, käveli takaisin kirkon viereen ja jättäytyi siihen paroonin haudanaitaan nojailemaan, katselemaan parooniväen rumia hautakumpuja. Ne kun olivat rumempia kuin kenenkään muun. Valtojen ei tarvitse enää välittää mistään, ei koristella itseänsä millään. Kaikki heillä kumminkin on.

Rovastikin tuli aikanansa ja näki Lauran siinä. Luuli varmaan hurskaammaksi tyttöä kuin tämä olikaan, kirkkomaalla viihtyväksi. Ja miksei, kyllä siellä viihtyi. Kirkon takana, pohjoisenpuolella ei nyt mitään katseltavaa ollut, pelkkää nurmikkoa vain, kun ei sinne sopinut haudata ihmisiä mutta muualla. Ylitalon hautakiven luona oli kastelija, Jaakko tietysti. Laura lähti sinnepäin.

Jaakko oli aina ollut isompi ja vanhempi, oli käynyt rippikoulun aikaisemmin. Laura oli ottanut kiinni, oli yhtä iso, oli melkein ikäläinen jo. Laura aivan unohti että Jaakko oli rikkaan talon poika, läheni rohkeasti sitä paikkaa missä poika hääri. Tekivät ehtoota toisillensa. Laura pysähtyi. Aatella miten Jaakko oli roteva, toisenlainen jo kuin muut.

»Oletko sinä rippikoululaisia?» viskasi Jaakko katso-

matta, kasteli vastakylvettyä ruohonsiementä ja vesi sohisi hiekalle ja väritti sen sitä myöten punaiseksi. Jaakko varoi kivireunaa, säästi vettä siemenille.

Laura tunnusti sen mielellänsä.

Hautuumaalla oli oikein mukavaa, aurinko paisteli matalalta vähän ennen laskuansa. Vaahteroissa kiviaidan takana oli koristeita: vastapuhjenneita kukkaterttuja. Mustat varikset seikkailivat muualla sen hetken aikana ja hennommatkin äänet kuuluivat.

»Kuule, etkö sinä joutessasi auta vähän kanssa?» kysyi Jaakko. Mutta semmoisella äänellä mikä suoraan käski, havaitsi että lähellä seisoi tyttö toimettomana ja aikaa haaskasi.

»Ota riepu tuosta ja hankaa sillä kivi kiiltäväksi», sanoi Jaakko, työnsi rievun Lauralle ja lähti täyttämään kannuansa kaivolle. Ja Laura heti hankaamaan.

Lähtiessä käski Jaakko pyörän tangolle.

»Killaako se?» kysyi Laura iloisena.

»Miksei killaa.»

Saattoi olla totta mitä Lauri seuraavana päivänä pojille kehui. Että ruumiskellarissa oli hänen tekemänsä kuolleenkehto. Laura siitä ei ainakaan paljon piitannut. Kun kerran teki niin teki sitten. Muitakin ihmisiä oli maailmassa. Aika lailla.

Syrjäkylän tytölle Laura kertoi että oli sitä varten juuri eilen jäänyt hautuumaalle, kun yksi naapurin poika tarvitsi apua haudan laittamisessa. Ja

että yhdessä he olivat sen tehneet. Ja Laura näytti sille tytölle miten hiekka vielä punersi kun oli vettä imenyt ja hautakivi kiilsi mustana ja Ylitalon vanhan vaarin kirjaimet kimalsivat kultaisina. Ja sitten hän vain hymyili että syrjäkylän tyttö aavistelisi vielä jotakin, vaikkei siinä muuta ollutkaan, vaikka hymyyn ei voinut mitään lisätä. Oli vain kuin välttämättömästi olisi toisen pitänyt uskoa, että oli muuta. Ja jos toinen uskoisi, niin sitten olisikin jo. Sen kiven kohdalla heillä oli myöhemminkin uusi ilme, sitä kohti rippikoulu kävi, sinne rippikoulun jälkeen jouduttiin, aikuisiin.

He lupasivat tavata usein toisiansa, syrjäkylän tyttö sekä Laura. Taikka kirjoittaa. Eivät tavanneet ja jokusen kortin jälkeen vaikeni kirjoittaminenkin.

II

Toisille elämä osaa antaa aikalailla, ihan kuin puhaltaisi reikäiseen kiveen ja sieltä sitä sitten tulla tuprahtelisi: tulisi jauhoja ja tulisi talo ja tulisi kultaa iso kasa, niin ja tulisi se keisarinkin tytär taikka keisarinpoika. Kaunis kuin mikä. Taikka jos ei kaunis niin hyvä ainakin: työkäs ihminen ja altis. Ja niille koti rupeaa kasvamaan ja saavat lehmiä ja saavat hevosia ja kaikenlaista kalua, saavat sitä ja hankkivat sitä ja se pysyy. Sillä eivät niiden lehmät syö rautanauloja ja kuole, eivätkä niiden hevoset tule hulluiksi ja juokse päin petäjää, eivätkä niiden emakot makaa porsaitansa ja kanat muni metsään taikka riihen alle. Ei, vaan niiden elämä on ihmettä toisten mielestä ja nousevaa kaarta. Vaikka itse eivät sitä yhtään ihmettele, ovat syntymässään syntyneet menestymistä varten eivätkä siitä pahastu vaan menestyvät vaan ja kestävät ja parkkiintuvat kovassa menestymisen koulussa.

Toisille elämä ei osaa. Antaa seulalla: täydeltä näyttää ensin ja tyhjää onkin sitten täynnä ja akanoita. Ja jokunen toukka, semmoinen jauhokoi.

Lapsempana ei vielä tiedä antaako vai eikö anna. Vaikka merkit olisi, olisi kuoppa leuassa taikka sui-

put korvat taikka olisi molemmat yhtaikaa. Kaikenlaiset kuopat kasvoissa ovat onnenmerkkejä ja suipukas on aina ollut haltiattarien suosiossa. Jollakin tavallahan ne ihmiset täytyy etukäteen merkata, joita sitten ruvetaan suosimaan, värimerkillä taikka muodonmuutoksella. Aatella millainen vahinko muuten kävisi.

Laura oli kuoppaleukainen ja suipukas, mutta sittenkin oli ihmeellistä että hän sai Ylitalon pojan, Jaakon, vaikka ei sentään omituista, ei lainkaan.

Oli jo kumminkin eletty muutamia sotavuosia. Paitsi sotaa joka ensin häiritsi kovastikin, vei miehet ja vei naisia ja hevosia sinne, ja korttijakelua ja kansanhuoltoa, sattui pitäjässä yhtä ja toista äkillistä ja kertakaikkista, mikä ymmärrettiin helpommin kuin hitaasti etenevä taikka aivan juuttunut sota. Sodalla ja kansanhuollolla kun ei ollut päätä eikä pohjaa.

Seurojen talo syttyi ukkosilmasta tuleen ja se paloi aikalailla komeasti, kajasti yli koko pitäjän ja näkyi naapureihinkin. Taivas humisi ja ihmiset tohisivat palavan rakennuksen ympärillä eivätkä letkut piisanneet järveen asti. Ja se sai palaa sitten kun ei mitään voitu eikä sen palaminen säikäyksen jälkeen pahalta tuntunutkaan, ilokseen sitä melkein katseli, kun se ei ollut kenenkään yksityisomaa. Uusi talo kyhättiin entisen palaneista tähteistä ja vähän hankittiin lisääkin. Mutta katto hajosi jo vuoden kuluttua ja palaneet laudankappaleet törröt-

tivät esille ja paljastivat tekotavan, muurit hajosivat myöhemmin. Nekin sota-ajan tavaraa. Pitäjäläiset ajoivat rakennusmestarin pois paikan päältä toiseen pitäjään niin kehnoja röttelöitä rakentamaan. Sekään ei tuntunut pahalta jos hän niitä toisessa pitäjässä laittoi, ei omassa.

Rovasti hukkui.

Sitä nyt ei ensin kukaan jaksanut uskoa että oma rovasti. Saattoi jossakin muualla Suomessa semmoistakin sattua vaan ei oman talon likellä. Sula vahinko sen olla piti eikä muuta, ei varmastikaan muuta, sanokoon kuka mitä tahansa. Kas kun hän oli ehtoosti soittanut jollekulle ja käskenyt tykönänsä käymään eikä käsketty sitten malttanutkaan lähteä, niin rovasti oli ottanut veneen, lähtenyt yksin sillä järvelle ja Koveron järvi on semmoinen, pitkäkäs. Voi rannemmalla olla tyven vaan yhtäkkiä vene onkin aallokossa. Rovastin vene ja lakki löytyivät, mutta myrsky oli ahnaissut ruumiin ja piti kevääseen asti. Sitä ennen oli rovastin ainoa poika kaatunut ja sankarina haudattu ja komeaa oli ollut kun isä oman poikansa hautasaarnassa seisoi. Kaatui monta muutakin poikaa ja isää.

Vinnarista kuolivat molemmat neidit. Ensin toinen, se jolla oli pönttömäinen ruumis ja kahdeksankymmentä vuotta jo. Sitten toinen, se pieni ja pitkäpartainen. Neitien sijasta syntyi uudelle pastorille kaksoset.

Talvella putosi Koveron järven jäälle desantti ja pitäjän kotoiset pojat urhokkaat ottivat sen kiinni,

ampuivat kun ei antautunut. Eikä se ollut ensimmäinen kerta, oli Koverossa ennenkin vieras mies tapettu järven jäälle. Konekin putosi. Pellin he jakoivat tasan ja vähän epätasankin. Pian tämän tapauksen jälkeen Alitalon isännän katiskaan meni yhdeksänkymmentäyhdeksän madetta, isoja ja pieniä ja katiska oli kuin käärmeen pesä kun sitä nostettiin. Se oli ennus: emäntä kuoli vihdoinkin. Oli monta kertaa ollut kuolemassa jo, kerran oli ajettu nikkari Lastuselta arkkuakin kotiin. Vaan oli emäntä sillä välin noussut ja lasista ulos silmäillyt ja nähnyt miten pyrystä juoksi esiin reki arkkuineen ja kääntyi kotipihaan, emäntä oli pannut vähän pahakseen kun niin joutuin. Olihan se vähän kamalaa, olisi isäntä saanut pikkaisen vielä odottaa. Arkku oli maksettu ja vietiin aittaan odottamaan kunnes emäntä oli valmis korjattavaksi.

Vanha mylly Kuninkaanlähteen tykönä kunnostettiin. Kuninkaanlähde on iso, niinkuin järvi, ja Ruotsin kuningas on siitä juonut ja sen miehet tapelleet koverolaisesta tytöstä. Se on totta koska lähteen nimi on Kuninkaanlähde ja kirkossa on kaksintaistelijoitten miekka. Erääseen puuhun on kuningas köyttänyt hevosensa, sillä puun nimenä on vieläkin Kuninkaanpetäjä. No niin, ja lähde on ylävällä paikalla ja solisee jyrkästi alas ahdetta. Siinä on aina ollut mylly, istunut pitkät ajat jo. Mylly pantiin kuntoon ja pulloa vastaan joku siellä jauhoi niinä kiperinä aikoina.

Näkin Riku rupesi myymään mustaa ja pörhistyi

kovasti. Osti Ylitalon isännältä aika ison lohkareen maata ja rakensi ruman talon ja haki metsästä kuormallisen valmiita puita talonsa ympärille pihaksi. Ja ne kävivät kasvamaan vaan. Mutta Rikun Elviira näki unen ja unessa hänelle näytettiin tulikuuma paikka, missä puolipirut työnsivät rankoja piisiin. Sitten astui sisälle itse pääpiru ja käski: Pankaa nyt kiiruusti ehta koivuhalkoja piisiin, Näkin Riku on tulossa. Ja puolipirut panivat. Elviira ei ilennyt enää kulkea tiellä missä kaikki kansa, vaan teki asiansa pitkin peltoja ja villahuppu silmillä.

Mahtoi Ylitalon isäntä sitten aavistaa mitä tulossa oli kun maansa myi taikka ei aavistanut, sattui vain sillä lailla. Sen ajan raha kun ei kenellekään oikein kelvannut.

Niin, ja Laura. Hänestä oli kehittynyt etevä pitokokki. Ei hänellä kakkuloita ollut eikä näköryppyä kulmiensa välissä, mutta äiti oli etsimällä etsinyt hommaa hänelle ja etsimättä se sitten tuli: tyttö menestyi naisen askareissa, kehittyi oikein. Pitäjällä tarvittiin häntä alituisesti, hän oli iso ja oli rivakka ja piti sanansa, mitä oli luvannut. Kerran rasahtivat kylkiluunsa poikki ennen pitoja, vaan kun oli luvannut niin meni rintakehä kääreissä ja laittoi.

Vanhemmat ihmiset arvelivat että sen tähden Laura sitten Ylitalon Jaakon sai. Ylitalossa kuoli joku täti-ihminen ja Laura käskettiin sinne sururuokaa laittamaan ja hän laittoi isäntäväen ja kyläläisten mieltä myöten. Lauran kartanosta kotoisin olevat komeat eleet sopivat yhteen niin ison ja rikkaan talon kanssa.

Nuoret ihmiset tiesivät muuta, tiesivät niinkuin asia todellakin kävi. Jaakko oli lomalla ollut, käskenyt Ylitalon salikamariin jonkin nuorisoväen kokouksen. Kokouksen jälkeen olivat leikkineet leikkejänsä, panttileikkiä olivatkin leikkineet. Ylitalon Jaakko oli ollut itse kysyjänä, Laura joutui sanojaksi. Hän oli polvillaan lattialla, pää Jaakon sylissä. Oli tullut Lauran oma pantti ja oli Jaakko riiputtanut sitä Lauran hiusten yläpuolella niin että melkein kiinni otti ja oli kysynyt:

»Kenen pantti tulessa tervassa palaa? Niin mitä sen on tehtävä?»

Ja kaikki näkivät mikä se oli, se oli sinisenvärinen kampa ja näkivät että se häälyi edestakaisin ja välillä Jaakko melkein sipui sillä Lauran tukkaa. Ja kaikki pidättelivät hengitystä että mitä Laura käskee. Joku likka tirskahti jotta Laura olisi ajoissa ymmärtänyt ja määrännyt jonkun oikein mukavan. Hän olikin neuvoton, aivankuin aavisteli ja sanoi sitten:

»Sen on pantava kädet Jaakon kaulaan.»

Samassa raiskahti kauhea nauru, se kun oli Lauran oma pantti. Ja hänen oli pantava. Ja flikkoja harmitti.

Niin sen tähden hän sai Jaakon, selittivät nuoret. Ja saattoi saada sitten sen tähden.

Mutta tuli myös loppurytäkkä rintamalla, tulivat karjalaiset, tulivat kaatuneet, tuli tieto niille joille ei enää ollut tulemista.

Kun Laura oli itse itsellensä lunastuksen määrännyt että kädet oli Jaakon kaulaan pantava, hän pani ne, kietoi kepeästi miehen niskan ympäri sotatakin sarkaisen kauluksen yläpuolelle, sitoi sormenpäänsä yhteen ja jäi rohkeasti siihen, toisten katsottavaksi. Mitäs, oli tyttö ennenkin yhtä kepeästi kosketellut poikia, ilman ajatusta etukäteen ja ilman ajatusta jälkeenpäin. Mutta asento Jaakon edessä oli vaikea, seisominen toisen polviluita vastaan saran hangatessa kädensyrjään. Ja nuoret ympärillä kävivät niin hiljaisiksi, vaikenivat aivan. Haihtuivat jonnekin salikamarista ensin ja syöksähtivät sitten takaisin ja heitä oli liikaa, jokapuolella näkemässä, kiipeilivät kiusallisesti pitkin seiniä ja kattoa, kurkistelivat sopimattomia. Äkkiä Jaakko rupesi rehvastelemaan; hän uskalsi kun oli kotonansa, omassa salikamarissa eikä toisten ja lomallakin oli vielä ja teki vähän sotatakin laskuun. Hän sieppasi Lauran vyötäröstä ja taittoi tytön niinkuin linkkuveitsen polvillensa, noin. Piteli vielä piukasti kiinni ja puhalsi hiusten läpi suoraan korvaan. Ja taas raiskahti katsojilta nauru ja niitä hermostutti kovasti ja jännitti, nauroivat merkillisesti ja tarkoittavasti. Niinkuin

nuori nauraa kun elämä on keskeneräinen ja mahdollinen mihin tahansa. Ja se olikin. Sekavan riuhtomisen jälkeen liukui Laura Jaakon polvien läpi lattialle, hame kiertyi ympärille ja hän väänsi sen takaisin, asettui asemillensa ja oli niinkuin äsken eikä ollut kumminkaan. Hän epäili mutta tiesi varmasti että enää ei ollut äsken, että äskenollutta ei saanut takaisin. Epäili mutta tiesi varmasti että uusi vaihe oli napsahtanut alkuun. Miehen reidet vapisivat tytön pään ja käsivarsien alla.

Eikä siitä lomasta mitään näkemistä oikein mieleen jäänyt, tuntemista kyllä. He räntsyttelivät joka ilta, kun niin sopivasti suvesti, kylätiellä taikka seisoskelivat Jaakon kotipihan piirissä kupeittain ja kaulakkain silmät lämpöisissä ikkunoissa, muuttelivat vähän paikkaa ihmisten äänten sekä kulkemisten mukaan, koskettelivat toisiansa. Eikä Laura sen enempää ajatellut, ei yhtään eteenpäin; vain sen hetkistä mukavaa hän ajatteli kun mitään ei muutenkaan ollut ja odotteli iltaa. Turvallinen raikas tuoksu tuntui lähdön jälkeenkin ja lempeäksi hajoava ääni, kun mies mieleisellä tavalla sai tarttua ja hamuta kosteasti pitkin poskea. Ja oman pakopaikan löytö toisen leuan alta tykyttävää suonta vasten. Pikkaisia sananalkuja joihin itse sai kotosalla kuvitella loput; semmoista hauskaa sänkyhommaa oli kuvittelu ennen unen tuloa ja aamusti sitten, heräämisen aikaan. Ja monenlaista mittailua, toisen nimen ääntelyä, oliko tuo nimi oikea vai ei ja sitäkö nimeä oli odotellut vai jotakin aivan muuta ja

miksei sitä jo ennen aavistanut. Ja oikeastaan oli vähän aavistanutkin. Molemmat muistivat sen hautapaikan kunnostamisen, kastelun ja kiven kiilloituksen. Sitten selvittelivät he syntymistä, ikää, vaikka tuttujahan nekin paikat olivat, mutta oikein päivämäärät sekä kuukaudet. Jaakko oli tasan neljä vuotta vanhempi ja kutsui pikkutytöksensä Lauraa, kieputteli häntä hartioista niin ettei toinen oikein konteillansa kestänyt. Toisen leikkiesineenä oli sillä tavalla helppo olla ja kuin luotu siihen. Kirjeissä he muistelivat lomanaikaista lemmenhauskaa, toistelivat toisillensa, lisäsivät jotakin mitä ei edes ollut tapahtunutkaan vaan vasta jälkeenpäin oli kuviteltu siihen oheen, sanat saivat lopun, omistivat ja Laura antoi mielellänsä omistaa, rupesi katselemaan ihmispareja ja vertaamaan, hymyili salaa seinään päin kun näki miten hyvin oli käynyt. Seuraavan loman aikana kiertyi kaupungissa kylmä, kallis rengas sormen ympäri ja pantiksi siitä piti olla hyvä, aivan synnillisen hyvä .

Postimamman mieli oli avara kun nuoret lähestyivät kihlauksen alussa nenännäyttäjäisille karjauraa myöten. Ulla oli silloin ehtinyt jo edeltä maitokannun kanssa ja ihmetteli ääneen, Laurallekin ihmetteli. Että semmoisen talon avaimet saa tyttö vyötärönsä alle. Etkä tuota ollenkaan aikonut pois antaa, moitti Ulla äitiä Lauran liian hyvästä käymisestä. Äiti viskoi lonkkojansa kevyesti ja silmät pilkahtelivat. Laura masensi sillä kertaa Ullan ja sanoi että ei ollut ihmettä lainkaan; sitä varten oli

syntynytkin, kastelinnun ehytnokkaiseksi poikaseksi eikä siksi jolta oli nenä rikki. Näytti kamarissa Jaakollekin puusta veistettyä kuvaansa, sanoi että oli juuri se: ehyt. Jaakko koski huulillansa nenää, oikeata eikä puista.

Tulivat heinänteon ja viljankorjuun väliset päivät. Väkeä oli vähän ja työtä oli myllätty minkä oli ehditty ja viestit järkyttivät mieliä: sota ei enää seisonut vaan kävi. Koverolaisten kehnot konit vietiin tarkkaan kentälle vaikka isännät niitä kilvan panettelivat. Mutta kelpasivat vaan moiset jouhihännät. Karjalaisia tuotiin tilalle. Talojen vieraspytingit täyttyivät kuin kerran ennen ja peräkamarit, ja kun piti ottaa, olisi otettu entisiä eikä tuntemattomia. Mutta työtä eivät tulijat liioin tehneet vaikka oli työaika, voita söivät ja vellin keittivät kokomaitoon. Vaan kun omat lehmänsä olivat tuoneet niin mikäs siinä sitten auttoi. Ja luonnikasta väkeä muuten. Nauroivatkin vielä.

Laura kutoi Ylitalon salikamarissa salveettikangasta. Sitä oli rakennettu emännälle oma osa ja Lauran oma osa, täysi tusina kummallekin, samaa mallia isojen pitojen varalta, jolloin monta pikkupöytää yhtaikaa tuukataan. Emännältä olivat loimet, Lauran äiti oli kuteet kehrännyt. Salikamarissa jouti kangas seisomaan ja peltoaherrusten välisiä helpompia päiviä vartoomaan. Salikamari sopi muutenkin kutomiseen: sen vanhat seinät viluttivat vaikka oli suvi ja seinäryijyn nukka hohti kostealle,

sen ikkunoita ei voitu avata eikä kärpäsistä ollut haittaa. Se työnsi suvipäivän ääriltänsä kauas kylälle. Mutta ilmaa siellä kyllä oli, valoa kumpaiseltakin kupeelta kuten kutoessa täytyykin ja kotomaisemia ikkunoissa. Nummitönön pää näkyi rikkinäisenä, halavapaju sen rikkoi, muttei Laura sinne katsellut, mitäpä enää sinne. Hän oli laittanut puunsa umpinaista pihapiiriä päin, seurasi talon elämää, perehtyi ja mieltyi.

Pirtissä oli sillä kertaa syöty äänetön ateria, mitä muori vähän oli marmatellut. Ylitalon väestä kävi juuri semmoinen maine: hiljaisia ovat sekä saitoja. Hiljaisia olivatkin vaan ei saitoja, sen Laura kohta ymmärsi. Mutta sitä hän itseksensä ihmetteli miten niin hiljaisia syntyy, mistä niitä syntyy ja miten kehittyy. Lapsempana kaikki sentään leikkivät ja lörpöttelevät säästelemättä. Ja milloin sitten jokuset semmoiseen solmuun menevät, etteivät halua puhua ja vaikka haluavat eivät päästä. Laura kolkki yksin talossa, paukutteli luhapuuta. Toiset ilmestyivät vain, eivät kolanneet.

Pirtin porras oli talon napa. Siitä lähti väki töillensä ja siihen saapui, siihen koukkui muori pakaristansa ja siitä kääntyi takaisin pakariin makuuksillensa kun oli syönyt. Pakari ja pakarikamari oli tehty ramuja varten. Muutkin rakennukset oli laitettu navan ympärille ikivanhan mallin mukaan niinkuin navan ympärille kaikki laitetaan. Muorin ruokaura johti pirttiin, toinen ura tarhan taakse minne hän kävi heittämässä ruoan tähteet. Muorin

urat eivät enää muuta merkinneet, voimattomat, tyhjät urat. Aikoinansa kyllä. Niin muori silläkin kertaa ilmestyi sitten portaan päähän. Laura paukutteli kangastansa ja seurasi lasin läpi vanhan naisen koukkuamista pihan yli. Rastasparvi oli raksutellut ruusupensaissa ja se säikähti nyt muoria, pyrähti irti oksista, pyörsi muorin edestä pakarin katolle ja vaipui sen taakse alas peltoon. Muorin kädessä oli jauhovakkanen. Hän kantoi ruokaa elävillensä, kotisirkoille, eikä havainnut rastaita. Laura oli pistäytynyt jokusen kerran muorin kamarissa, silmäillyt pitkin lattiaa ja seinän rakosia, kuulustellut. Muorin sirkat eivät soitelleet vieraille ja Laura ajatteli ettei niitä olekaan. Ulla uskotteli että niitä kyllä on, että lämpöisinä suviöinä ne karaavat pihamaalle ja silloin kuulevat kaikki niiden soittelua. Ja saattoi olla totta mitä Ulla sanoi. Mutta saattoi olla niinkin ettei sirkkoja ollut muualla kuin muorin päässä ja Ullan päässäkin jo vähän. Sillä tavalla kun ajatteli, ei enää harmittanut jos mitä sattui. Muori oli äsken marmattanut. Lehmä oli kuollut, oikein hyvin lypsävä. Pankaas merkille, jonkin edellä se meni. Hyvä aina edellänsä vie. Ja kuka tässä muu on menossa kuin hän, muori itse. Toiset syödä musersivat ruokaansa ja vaikenivat, mutta Laura sanoi hilpeästi: On, on nyt muorin meno edessä, kun hyvä lehmä kuoli. Muori kun ei ymmärtänyt enää mitä sopi harmitella, mitä ei, hän vain ennuksia etsi. Ja sitten Laura heitti paljaat konttinsa penkin yli, kiitti ruoasta ja liukui salikamariin, veti

oven kiinni takanansa, venytteli ruumistansa, läpytti kädellänsä nousevan haukotuksen takaisin kurkkuun, asetti kädet vyötäröllensä ja notkutteli vähän lonkkiansa. Kävi sitten piirongin eteen kihlakuvaa katselemaan. Katseli Jaakkoa ja vähän itseänsäkin. Mekon olkapäät olivat rumasti rypyssä, takin alla semmoisiksi painuneet. Muuten oli kuva otettu rintaa myöten eivätkä siinä näkyneet kädet, jotka kuvan ottamisen hetkellä puristivat toisiansa. Puristuksen hän vielä tunsi omassansa vaikkei yhtä nihkeästi niinkuin silloin.

Laura nousi pukillensa paukuttelemaan, paukutteli eikä yhtään mitään ajatellut, ei yhtään mitään täysinäisen mahan päälle eikä ollut tarviskaan: käämikori oli puolillaan ja loimilangat kestivät. Kunhan piti varansa että kierä lanka tuli piukkaan paukutetuksi ja reuna tasaista, työn jälki semmoista että kehtasi sen myöhemminkin omistaa. Ja siinä samassa hän ehti tarkastella pihapiirin pikkuisia liikkeitä.

Muorin jälkeen ja ennen ruokalevon päättymistä jo kävi Ullan ovi porstuassa ja hän ilmestyi äänettömästi paljain jaloin porraskivelle. Ullalla oli isot nystyt varpaissa ja kengät puristivat. Hän oli menossa navettaan. Kauhtunut karjakontakki sen todisti, kutistunut takinkuva joka päti koska paljasti pitäjänsä homman ja Ulla tahtoi näyttää karjakolta. Edestä takki piisasi vain polviin, takaa kekotti vielä ylemmäksi. Sota-ajan vaate piti käyttää tarkkaan, ihmisille ei annettu uutta ja karjakoille ei varsinkaan.

Oli Ullan mielipide. Sotaan vietiin kaikki. Ulla kulki sitkeästi pihan yli omaa uraansa navetalle päin. Mennessä hän työnsi käden taskuun ja heitti sitten kourallisen suuhun, pyyhki kämmenselällänsä pielet, massutteli, puri kiukkuisesti ja murahti kun kova jyvä särkyi hampaantynkää vasten. Mutta Ulla jauhoi voimaa itsellensä, toimitti sitä sitkeätä uraa myöten navettaan. Jäkäräistä voimaa oikein. Ullan mieltä kiukutti, Laura tiesi sen. Paras lehmä oli kuollut eikä kukaan häntä syyttänyt. Kyllä karjakkoa pitää lehmän kuolemasta syyttää, ketä sitten. Se on kyllä karjakon asia eikä kenenkään muun. Turhan säästäväistä väkeä ovat Ullan isännät, moitepuhettakaan eivät henno päästää. Ja Ullalla oli ollut varat valmiina. Että laidun oli tehty pellolle joka oli täynnä hiirenpesiä ja että hiirenpesää lehmä oli saanut, siitä paisunut ja siihen kuollut. Missään ei oltu Ullan ääntä kysytty vaan vähin äänin oli haaskuun mennyt ruho kuopattu. Ja se toinen elävä sitten navetassa, se joka koko kesän oli pirunkurejansa tehnyt. Sekin Ullaa kiukutti. Se imi itseänsä ällöttävästi. Seisoi navetassa kytkettynä ja ammui hailakasti, ikävöi omia tissejänsä niin että vesi tippui kieleltä. Karjakkonsa kiusaksi se siellä seisoi. Sitä varten piti nyt laittaa eri passaukset, kantaa ruohotukut eteen kun toiset laitumella kävivät ja äsken yltävesin pesty navettakin sen jäljiltä taas sottaantui. Ulla puri viljaa kiukkuisesti .

Ajan kuluttua ilmestyi isäntä eikä hänkään asiatta ja marssi omaa leveätä uraa töillepäin. Salikama-

rista katsottuna isännän leveys oli vaatteen leveyttä, mutta vaate pullisteli vyötärönsä paikkeilla ja niskassa makasivat nirkot päälletysten. Laura sopeloitti sukkulaa loimen väliin ja katseli leveätä etenevää selkää ja mietti poikaa isän pöksyihin, mietiskeli Jaakon kävelemään portaan päästä talliin, omaa voimakasta nuorenmiehen uraa marssimaan. Jaakon astuessa navakasti pöksyt hölskyisivät kyllä, mutta isän pituus yltäisi vain pojan puolisääreen, komeampi oli poika. Nuori ihminen kun on toisenlainen eikä lihavaksi tulekaan niinkuin vanha. Vanhoissa on pykälää ja nirkkoa jokapuolella, isännillä niskoissa ja emännillä leuan alla, kupeetkin valuvat pykälittäin alaspäin. Nuori ihmisen pitääkin olla, pykälätön, nirkoton ja kauniimpi elämää varten kuin tuommoinen vanha. Kenellä on nirkko näkyvissä, sillä on sama peitossakin. Äitinsä Postimamman nirkot Laura tiesi päältä sekä sisältä. Nuori ihmisen pitää olla ja kihloissa rikkaan pojan kanssa ja nakata sukkulaa sinne tänne ja ajatella siinä ohessa ja hymyillä .

Lauraa nauratti kun muisti äidin ehtoopuuhat. Oli äiti käynyt maitokärrit lainaamassa Ylitalosta, oli Lauralle sanonut että koston hetki oli koittanut ja että paljonpotkittu jäkärä kärrätään sinä yönä takaisin siihen liiteriin mistä oli joskus tuotu. Laura oli kyllä estellyt ja varoitellut, vaan sitähän ei äiti sietänyt. Kun ei tiedä vielä, oli Laura sanonut. Kuinka ei tiedä, oli äiti sanonut. Ja mennyt, kärrännyt jäkäränsä ja kumonnut sen naapurin liiterin

eteen ja lienee päässyt sitten omasta jäkärästänsäkin irti.

Hymy sammui. Ajatus käväisi kevyesti siellä missä varmuus loppui, sodassa. Saattoihan sattua että Jaakko sinne jää. Vaikka huomenna jo sota loppuisi niin tänään ehkä parastaikaa jää . Sillä monet jäivät näinä päivinä ja monet tulivat vuotavissa arkuissa ja omaiset painelivat liinasia nenälle kun niitä saattoivat kirkkosaaren santaan. Ja pienet seurat päälle. Sururuokaa ei ehditty enää syödä. Lauraa ei tarvittu pitäjällä sinä suvena. Niin, ja paljon niitä oli tullut ja lisää oli tulossa. Keto kirkon takana pohjoisen puolella, se missä rippikoulun ikäisinä istuskeltiin, oli niitä varten varattu. Ahtaaksi sekin oli käynyt ja varovaisesti siirreltiin ensin kiviaitaa peremmäksi, odoteltiin sodan päättymistä vaan kun ei päättynyt, niin vyöräytettiin nurin ja siitä nousi lepomaa nyt männikköön, missä mustat varikset metelöivät, tappoivat toisiansa ja keltanokkaisia ruumiita nakeltiin notkoon kummuilta ja ojista.

Sitä ei äiti yhtään ajatellut, ei oikein uskonut siihen vaan oli varma leveästä leivästä, puisestakin leivästä, kärräsi jäkäränsä pois. Mutta jäkäräkin on puuta ja leski-ihmisellä pitäisi olla aikaa jäkertää sitä. Köyhyyden totuttamaa aikaa. Postimammalla ei vielä ollut .

Lanka luikahti käämistä irti, oli loppunut. Laura nykäisi paperirullan pois ja pujotti uuden käämin puikkoon. Se ei juossut, ei vaikka sitä sormillansa

sopeloitti. Jotenkin oli lankalenkku sotkeutunut kireästi puikon ympärille. Hiki nousi niskakuoppaan, päässä humisi. Laura napoi, napoi, malttoi vielä pienen aikaa napoa ja repi sitten käämin irti puikosta ja kätki sen pohjimmaiseksi koriin käämirullien alle. Se oli pilattua lankaa, mutta pilaantunutkin oli tässä talossa purettava auki, pantava vaikka uudestaan rukinsilmän läpi, kehrättävä kieräksi ja käytettävä. Säästettävä vaan ei venytettävä kuten paha kieli panetteli. Uusi käämi juoksi, lanka pyöri sukkulasta. Laura polki loimet auki varomattomasti, jalan alla rasahti ja kanta otti lattiaan: polkimesta oli naru poikki. Selvä. Laura suuttui. Käämiin, naruun, polkimeen ja omaan varomattomasti polkeneeseen konttiinsa. Harmi hikosi ja lorui pakaroita päin.

Oli suvi. Päivä paistoi, järvi pienen matkan päässä. Mikäs, hän jättää kankaan, lähtee rantaan. Keskipäivä on, aherruksen aika, vaan kaiketi morsiankin sen verran vielä itseänsä omistaa että uimaan uskaltaa.

Ajatus laputti jo rantaan, Ottaan päin, ja nautti notkuvasta polun pinnasta, pulahti rantaveteen johon kylmät lähteet pulppusivat, ruoputti kuumaa santaa, tallasi simpukankuorelle ja nyrjähti, putosi äkkijyrkänteeltä upoksiin ja nousi, ui ja piristyi .

Emäntä tuli pirtistä ja liikkui hiljaa niinkuin hengitys porstuan läpi pihamaalle, puotiin. Leipää, leivänjuurta laittamaan rupeaisi.

Laura kääntyi kengilleen. Mitähän varten hän oli

jättänyt ne muurin viereen. Muuri oli kylmä, puiset kengät kuivat. Talvellista tottumista vain että kengät oli laitettava aina muurin kupeeseen. Puiset kengät pysyivät kuivina ja jos ne vettyivät, sai ne nakata jo suoraan uunin sisään eikä enää kupeeseen, proosapannun alle ne sai nakata ja lisätä klapeja vielä ja keittää . Puista kenkää oli Lauran sängynalus täynnä, monenkirjavaa. Hän oli nykäissyt siivotessansa ne kaikki esiin, heittänyt kluutin kauas sängyn alle ja kalastanut kenkäparit pimennosta päivään, asettanut rinnakkain ja laskenut: kolmetoista paria oli kenkiä. Kolmetoista paria puukenkiä ja pienen tönön tyttö vain, hän rehvasteli äidille. Äiti kuroi suunsa nyrpeäksi ja sanoi: Paha luku, pane merkille. Vai niin, oli Laura sanonut ja ottanut kenkäparin ja nakannut sen piisiin. On kaiketi luku parempi nyt, hän oli sanonut, pyyhkäissyt toiset parit takaisin sängyn alle ja jatkanut siivoamista ja nauraa hyreksinyt äidin motkotuksen alla. Niinkuin ei ihminen omistaisi itseänsä ja omaa tavaraansa. Tottakai! ja tehdä sai mitä halusi.

Samassa Laura arvasi ettei lähde uimaan, että menee kohta ja pyytää emännältä narua, laittaa polkusimet kuntoon, rikkirasahtaneet ja muuten epäpätevät, pahasti liestyneet. Siksi että itse tahtoi jäädä ahertamaan eikä siksi että talo hänet joka tavalla jo omisti.

Emäntä kantoi juurihulikkoa pirttiin vatsan edessä. Harakka lensi emännän uran ylitse ja rääkäisi. Emäntä heitti toisen käden tiinun päälle niinkuin

kanneksi, suojeli tulevaa taikinaansa harakan rääkäisyä vasten, suojeli niitä leipiä jotka aikoi laittaa tiinuun nousemaan. Tietämättänsä hän suojeli kun heitti käden.

Saatuansa narukerän Laura istui pitkään puitten alla, korjasi ja napoi niin että lähipolkaisulla ei mikään rasahtaisi.

Kun paksuvatsainen pastori ajoi pihaan, oli emäntä ehtinyt sitoa liinasen otsan ympärille ja oli kumartunut taikinatiinun yli. Toisessa kädessä hänellä oli kannullinen haaleata juurivettä, toisella kädellä hän hämmenteli jo tiinuun kaadettua. Niin ei hän ainakaan havainnut pihallaliikkujaa. Isäntä oli lammasladossa tekemässä tappeja seipäisiin ja hän kuuli kyllä, että pihaan suhahti pyörä vaan ei arvannut heti kenen. Laura istui puiden alla, muori oli makuuksillansa ja Ulla tulossa tarhasta.

Niin Ulla näki papin ensin. Hän taittoi uraltansa ja lähti isännälle ilmoittamaan.

Laura kuuli ropisemista portaan pielestä, kuuli miten pyörä kolahti seinää vasten ja nousi katsomaan, säikähti tietysti ja pukkasi salikamarin ovea auki. Seisoi siinä tykyttävin jäsenin ja odotti pastorin ohimenoa. Vaan ei pastori mennyt, teki vakavasti hyvänpäivän kädestä pitäen ja kysyi muuta väkeä. Laura aukaisi pastorille pirtin oven.

Emäntä ei osaa mitään eikä ymmärrä mitään. Hän seisoo hulikon ääressä ja märät kädet riippuvat sen yläpuolella, kannun hän on jo laskenut lieden reunalle. Taikinavelli vierii pitkin käsivarsia, litisee

tiinuun sukkelasti ensin ja sitten kuuluu harvakseltaan lotinaa. Ja samassa tuleekin jo isäntä, pastori kääntyy sinnepäin, tekee hyvänpäivän isännän kanssa. Pastoriin ei ole oikein vielä perehdytty, hän on uusi rovastin jälkeen. Eikä pastori itsekään ole oikein perehtynyt, sen tähden juoksuttaa hän jokaisen sanoman pitäjälle perehtyäkseen.

Isännän vaaleansiniset silmät ovat alastomat ja lapselliset, ilme on aivan avuton. Hän ei ole isäntä enää vaan ainoan pojan isä, ihminen.

»Sanokaa vain heti totuus», häneltä pääsee. Ja hän nyökkää pastorille, rohkaisee pastoria ja hän uskottelee pastorille että haluaa kuulla totuuden ja jaksaakin kuulla sen.

Ja pastori sanoo. Laura kuulee oven suuhun mitä pastori sanoo, sen kuulee kyllä vaikka pastori puhuu hiljaa, kuuluu huonosti taikka on hän kovin kaukana. On tullut tieto Jaakosta. Niin. On tullut tieto ja . . . On tullut tieto että mitään ei Jaakosta enää tiedetä. Niin. Ja sitten. On vihollinen hyökännyt ja on oma väki paennut. Jaakko ja moni muu jäänyt, vain jokunen päässyt virran yli tälle puolelle. Haavoittunut vaiko kaatunut? Ei, sitä ei pastori tiedä tarkemmin. Jaakko Ylitalo on kentällejäänyt. Niin. Joku sillä tavalla kysyy pastorilta, pastori jollekulle vastaa, puhelee vähäsen ja rupeaa lähtemään.

Emäntä pesee käsiänsä, itkee käsienpesuveteen. On pojan äiti, saakin itkeä. Pastorin sanat tukehtuvat hytkivän selän edessä, hän jättää kättelemättä emäntää, kättelee isäntää jonka kasvot ovat kovin

punaiset, kättelee Lauraa, kättelee Ullaa. Kas, Ullakin on siinä, on ollut koko ajan. Ullan polvet nytkähtävät pastoriherran edessä. Ja sitten vieras lähtee, menee vain pois talosta, menee kuistin läpi rappusille ja pysähtyy. Panee kaiketi lakkia päähän taikka miettii. Hänelle on kerrottu että se on talon ainoa poika, muita lapsia ei ole eikä oikein lähiomaisiakaan.

Pastori oli ajanut jo kappaleen verran kun isäntä sanoi äkkiä: »Tarkemmin olisi pitänyt jos vaikka . .» Hän sanoi, meni ulos, otti oman pyöränsä ruusupensaan takaa ja rupesi polkemaan pastorin perään. Emäntä heitti itkemisen. He lähestyivät samaa ikkunaa, emäntä, Ulla, Laura, seuraamaan isännän ajamista. Kaikki riippui sillä hetkellä siitä, että saavuttaako isäntä pastorin vai ei. On suvi, tehdään suvitöitä, jossakin käy sota. Mutta kaikki riippuu, koko maailmanmeno riippuu siitä saavuttaako Ylitalon isäntä edellänsä ajavan pastorin. Pastori on nuorempi ajamaan mutta ainoan pojan isällä on myös hätä. Tuuheat kesäpuut kätkevät tien ja kohta pastorin ja sitten isännän. Naiset tunkeutuivat puitten tuolle puolelle, sinne missä isäntä saavutti pastorin, missä tämä ajoi tienoheen, astui alas pyöräl- tänsä, missä miehet keskustelivat kuin miehet, voivat vaikka mitä, missä pastori neuvoi äsken mieleenjuolahtanutta jotakin

Ajan kuluttua isäntä polki yksin takaisin ja sekin tuntui jo toivottomalta. Yksin tuli, yksin kääntyi pihaan, yksinäisesti kumahti pyörä seinää vasten ja

yksinäisenä nousi isäntä pirttiin, kävi penkille ja katseli siltaa pitkin jonnekin. Eikä muuta. Pastori ei ollut kuullut muuta. Totuus oli siinä kaikki.

»Ei edes ruumista enää vaalia saa», sanoi emäntä haikeasti.

»Ei sitten», vastasi isäntä.

»Eikä meillä muutakaan ole», sanoi emäntä. Ja itse tiesi parhaiten ettei ollut. Hän päästi itkun tulemaan. Isäntä nousi emännän tykö ja johdatteli hänet peräkamariin ja laski sänkyyn. Palasi itse pirttiin.

Pirtissäolijat eivät osanneet eivätkä kyenneet mitään. Askareet kyllä odottivat mutta tekijöiden kädet oli lyöty lamaan.

»Eikä meillä muutakaan ole», emäntä itki jo kovaan ääneen kamarissa.

Ei, ei ollut muuta paitsi Laura. Ja mitäs Laurasta, mitä morsiamesta enää. Morsiamella ei ollut edes itkun sijaa talossa. Kukaan ei häntä havainnut. Isäntä painoi kamarin oven kiinni ja lähti itse töilleen. Lähti miten lähti, jotenkuten, lähtemättä ei voinut olla. Ulla kaivoi hetken verran jyvää hampaankolosta ja kääntyi, kulki pihan yli pakariin. Niin mitä Laurasta. Jouti mennä hänkin.

Laura irroitti pingoittimen kankaasta ja laski sen jakulle, heitti vaatteen kankaan yli, viipyi vielä vähän. Vei narukerän emännän kätköön. Ja sitten olikin jo käveltävä karjauraa myöten nummitönöön.

»Niin oli kuin olisi märepala pudonnut, nuopea olo», kuvasi Ulla kyläläisille sen päivän mielialaa.

Kylä päivitteli vaan ei paljon muuta ehtinyt. Työ oli jäykistänyt ajatukset, mielikuvitusta ei kiusattu eikä se olisi pitkälle piisannutkaan. Kylällä oli muuta.

Entä sitten?

Sota loppui. Miehet saapuivat. Sankareita siunattiin kentällejääneinä vainajien saattoon. Ylitalon sankaria ei.

»Vasta kun on varmaa», määräsi isäntä.

Hän lähti kuulustelemaan kaikkia niitä, jotka olivat olleet Jaakon kanssa samassa porukassa eikä jäljellä ollut monta. Vain muutama Koverosta päin ja joku Pohjanmaalta. Sinne hän kirjoitti. Niin, ja samaa nämäkin kertoivat kuin pastori. Samassa paikassa se oli tapahtunut jokaisen mukaan. Avomaastossa virran eteläpuolella ja vihollisen takaa-ajamina. Virran toiselle rannalle oli päästävä, se oli käsitetty, ei voitu jäädä samalle puolelle virtaa vihollisen kanssa varustamattomiin asemiin. Taikka voitiin kyllä mutta sitten ei olisi yksikään enää tullut. Ja vihollisen rummuttaessa paettiin rantaan. Siinä moni kaatui taikka haavoittui, jäi sinne. Minkäs sille taisi. Niin, ei mitään. Ja kun sitten oli yli päästy, rupesi oma tuli rummuttamaan vihollisen rantaa. Siellä olivat tietysti sekaisin omat sekä vieraat, kuka niitä erottamaan kykeni. Ja jotta jääneitten ruumiit olisi voitu pelastaa taikka jokunen

pahasti haavoittunut, olisi pitänyt tehdä vastaisku. No miksei tehty, ihmetteli isäntä. Elävä on toki elävä eikä kaatuneesta enää kalua tule, ei liioin pahaksi haavoittuneestakaan. Ja ymmärrys on annettu sitä varten että sillä ymmärretään: aivan mahdotonta oli siinä hötäkässä kenenkään hengissä pysyä. Mutta kertoja näkee kyllä että isäntä ei ymmärrä, ainoan pojan isä, eikä hän ole ainoa ainoan pojan isä. Niitä on muuallakin maassa, maailmassa. Ja kaikki he panevat kuulustellen, hakevat, hakevat varmuutta eivätkä tahdo sitä löytää kumminkaan.

Enempää kuin äiditkään, ainoan pojan äidit. Emäntä poti koko syksyn sängyssä, itki. Lauran tahtoi taloon auttamaan ja Laura auttoi, emännöi. Ei, ei mitenkään Jaakkoa saa vielä siunata, sanoivat naisetkin. Asiasta ei kumminkaan paljon puhuttu, aristi niin ja kämmen kastui. Puhumatta ajateltiin, samoja ajatuksia ajateltiin. Jaakko makaa siellä minne on jäänyt, sen virran vihollisenpuolimmaisella rannalla, minne sotatoverit ovat hänet jättäneet. Kuollein silmin siellä makaa eikä näe kotiansa, kuollein korvin siellä makaa eikä kuule kotiääniä. Ja hänellä on ikävä, hän kiemurtelee siellä ikävästä ja tuskasta ennenkuin lahoaa. Ei semmoista siunata saa, ei voi, vasta sitten kun on varmasti jo lahonnut, kun eivät silmät enää muista eivätkä korvat, kun ei ruumis enää ikävöi ja tunne tuskaa, vasta sitten siunauksella muisto peitetään. Vasta kun on aivan varmaa ettei mitään muuta ole kuin vain muisto.

Isäntä kertoi kotona mitä oli kuullut, luki kirjeen joka oli lähetetty Pohjanmaalta. Sillä kertaa oli toivo kaikki, vaan kun päivä meni ja meni toinen ja nuutuneena oli seisoskeltu askareitten ääressä, tarkempikin tieto hämärtyi. Sillä oliko kukaan oikein nähnyt, että kuollut oli todellakin kuollut. Ei. Ei kukaan. Väittivät vain, mutta nähneet eivät olleet. Pirtissä virisi hapera toivo, toivonmukaisia ajatuksia vaihdettiin. Oltiin kuin elopuolella ja jonkinlainen työnilo potki kämmenissä. Pidätettiin vähän aikaa itkua.

Jaakon sotatoveri pistäytyi pirtissä ja isäntä väänsi puhetta taas sinnepäin.

»Olihan täälläkin vankeja», muistutti isäntä.

»Ja aika vilunkia väkeä olikin», murahti sotatoveri. Oman emäntänsä selkään murahti ja syytä oli murahtaakin. Mutta Ylitalossa ei ajateltu elämän pienimmäisiä, jokusen vangin jälkeenjättöjä taikka naisen naurahteluja.

»Annettiinhan nekin takaisin, antanevat sieltäkin tännepäin kanssa», ehdotteli isäntä.

Antanevat niin. Se seisoi eräänä päivänä lehdessä, se luettiin radionkin uutisissa. Että annetaan ja kerralla annetaan kaikki. Enää ei sitten tule koska ei mitään missään ole. Tulevat terveet, tulevat sairaat. Sanottiin lukumäärä ja se tuntui aikalailla isolta, siihen piti Jaakonkin jo mahtuman. Jos vain elossa oli, jos vain kykeni kulkemaan vielä.

»Antaisivat vaikka sairaana, vaikka melkein kuolevana. Me täällä Lauran kanssa tekisimme terveeksi.

Joskus aina kuolevakin parannetaan», haasteli emäntä hajoavin silmin ja nielaisi. Nielaiseminen oli jäänyt alituisesta itkemisestä ja käden pito kaulalla. Niin emäntä haasteli ja piti toista kättä kaulalla, mitä toisella kädellä vähän sitten askarteli, puukauhaa valkeaksi hankasi.

»Ei se sieltä enää tule», ennusti muori. »Lehmän vei edeltänsä, sen kanssa meni ja sinne jäi. Suotta vartootte.»

Lauran mielessä käväisi kenkäpari jonka oli nakannut piisiin, sen paha luku joka ei ollut parantunut, vaikka sillä oli proosapannu lämmitetty. Nauramisensa hän myös muisti ja paheksui sitä nyt, varomaton oli ollut. Kun tiesi millaista oli niinä päivinä sodassa, olisi jokaista sanaa ja jokaista ajatusta pitänyt varoa, jokaista ilmettä ja yönkin unta. Jättää nukkuminen vähiin ja valvoa ja varoa vain toisen parasta. Laura oli nukkunut raskaana kuin tukki. Mutta työtäkin hän oli tehnyt niinkuin mies, niinkuin Jaakko itse.

Hän perehtyi isäntään ja emäntään toisella tavalla kuin ennen odottavien viikkojen aikana. Yhteinen aristus, yhteinen mielen sisällys perehdytti. Tiesi mitä toinen ajatteli, mitä epäili, mitä toivoi, mitä uskoi, mikä mieltä nosti, mikä viritti, mikä viilsi, pudotti ja tappoi. Tiesi miten mieltänsä sai alituisesti ja joka hetki narrata eteenpäin, jotakin kohti jonkun yli, viikkojen ja kuukausien, mahdollisesti tulevien vuosienkin yli, koko elämänsä yli. Välistä oli olo niinkuin tuli, välistä kuin terva

»Saavat maahan ihmelääkkeitäkin jo», luki emäntä lehdestä.

»Rahalla sitä saadaan .», lupasi isäntä.

Ja siltä varalta että poika sairaana annettaisiin ja lääkärinapua taloon tarvittaisiin, mittaili isäntä kunnanlääkäriä, mittaili ja mietti: osaakohan se ja ymmärtääköhän se, ihmelääkkeet ovat uusia ja saattaa pilata pätevän aineen jos ei ole perehtynyt. Isäntä ei oikein päässyt perille. Mies oli luonnikas mies vaan kun ei luonnikkaastakaan niin tarkoin tiedä: sen hommat ovat pukeissa ja napitetut ja matalimman aidan yli

»Pankaas kysellen», käski isäntä emäntää ja Lauraa.

Laura pani.

Oli kai lääkäri parantanutkin, ei semmoisia jälkeenpäin enää muisteltu. Arpi oli päällä ja arven alla terve ydin. Vaan oli pahentanutkin ja niitä kyllä muisteltiin. Oli joku muori taittanut luunsa, rikkonut itsensä kynnykseen ja oli lääkäri hankittu taloon. Mutta kirkonkuoppaan oli lääkäri muorin tuominnut, tuonikäisen jo, mitä häntä enää parantelemaan. Niin oli tuominnut ja makuuksillensa jättänyt, itseksensä hoitautumaan taikka kuolemaan. Ja kuollut oli, muori. Ja järven päässä oli kalauttanut eräs mies päänsä navetassa poikkipuuhun ja hevosella vietiin sukkelasti lääkäriin. Pannaan sille pärekatto, peltikatto käy liian kalliiksi, sanoi lääkäri ja kiersi pään paperisidettä pompolleen. Kuolee se siitä kumminkin, hän sanoi tuojille. Ja mies kuoli.

Ja halvemmaksi kävi. Kerran oli erehtynytkin, oikein ruman kerran. Mutta sekin kerta kääntyi kunniaksi hänelle, luonnikas kun oli. Sodassa sairastunut opettaja lähetettiin kotio kuolemaan. Parantolan paperissa oli kuolintodistus: parantumattomana lähetettiin. Opettajan veli toimitti ulkolaista ihmelääkettä, jonka piti tehdä kuolevakin terveeksi. Myykää pois, saatte miljoonan, sanoi lääkäri tulevalle leskelle. Elätte sillä pitkään perheinenne, mies kuolee kumminkin ja haaskuun menee hoito. Vaan ei leski myynyt, merkillinen oli. Lääke saatiin ja lääkärin piti ruveta sillä hoitamaan. Opettaja parani ja pulskistui, hoiti hommansa kuin terve, elätti perhettänsä. Lääkäri nosti hattua itsellensä ja lääkkeelle ja kulki opettamassa toisiakin lääkäreitä. Aine oli uutta maassa.

Niin, lääkäri oli turhan nuuka mies. Mutta naapuripitäjässäkin oli lääkäri ja kun poika tulee, päätti isäntä, hän kutsuu naapurista lääkärin. Penninkejä ei lasketa, penninkien tähden ei pojan anneta kuolla. Poikaa varten on säästetty, pojan eteen pannaan menemäänkin. Pojasta on tehtävä elävä poika, oli miten raiskattu tahansa.

Eikä vain pojan vaan talon tähden. Talon tähden, lääkäri. Pojasta on tehtävä elävä poika joka pitää talon. Ei muisto taloa pidä, ei nätti muistokaan. Poika on tuotava vaikka ruumiina, vaikka hajoavana raatona ja elävä henki on poikaan puhallettava talon tähden. Mitä tekee talolla ainoan pojan isä, jolla ei ole poikaa eikä pojanpoikaa syntymässä.

On kuin tyhjä säkki koko olento, koko elämä, koko työnteko on kuin tyhjä säkki eikä pystyssä pysy. Pitäjä kaikki, maailma ja sen meno. Jumalakin. Niin. Joka ei paremmin eteensä katso, antaa mennä semmoisenkin joka ei mennä saa, joka ei mennä voi, jota ei menemään lasketa, joka raatonakin takaisin tahdotaan. Olisihan ollut toisiakin taloja, olisi ollut toisiakin pitäjiä. Olisi ollut miehiä menemässä, miehiä jotka eivät muuhunkaan kelpaa, mitättömiä, talottomia, työttömiä, isättömiä, äidittömiä, ilman morsianta, ilman tulevia lapsia. Karjalaisiakin jotka suotta olivat lähteneet ja jättäneet mantunsa ja kontunsa. On ennenkin Karjala otettu, eivät ennenkään ole lähteneet. Niiden tähden oma poika Jaakko, jolla olisi ollut kaikki mitä miehellä pitää olla, vanhemmat ja talo, työkäs nainen Vihloi joskus sillä tavalla että hapan ajatus häpäisi pojan muiston.

»Mun tarvitsee kaiketi sanoa, että semmoista poikaa ei monesti ole. Koskas olet sen saparomäen paljastanut ja sen päällä kirjoitusta pitänyt, hä?» kivesti muori Jaakon äidiltä.

Emäntä myönsi: ei koskaan.

»Ei saa heittää tällä tavalla, käykää povarilla, jos ei muu auta», neuvoi muori krohisevalla äänellä.

Sen isäntä kielsi kumminkin.

Lähestyi luovuttamisen päivä. Emäntä istui malttittomana sängyn laidalla. Ei hän voinut maata eikä istua eikä syödä eikä kävellä eikä tehdä työtä, ei oikein mitään, ei puukauhaakaan enää puhtaaksi

hangata ja se oli ollut Ylitalon emännän mielihommaa. Hän vain oleili sängyn laidalla ja vähän kohollaan, valmiina nousemaan ja kuulemaan jos mitä mistä ilmoitettiin, puhelimella taikka radiosta taikka postin mukana sitten. Isäntä laittoi tallissa kaikki lähtöön päin: hoiti hevoset ja käänsi reen.

Vaan ei Jaakko tullut, ei hän ollut annettujen parvessa. Ja lehdet ilmoittivat ja radio, että siinä oli kaikki, melkein kaikki, jokseenkin kaikki, todennäköisesti kaikki. Eri lehdet eri tavalla. Ja että saamattomat tyytykööt jo osaansa ja arpaansa, osattomaan, arvattomaan, onnettomaan.

Vaan olipas! Haiku kävi edellä, huhu saapui Koveroonkin. Ne jotka oli annettu, toivat terveisiä niiltä jotka olivat vielä jääneet ja niiltä jotka olivat sairaiksi kärsineet eivätkä voineet kulkea, hulluiksi tulleilta, kuolleilta.

Jaakolta ei tuonut kukaan.

Mutta muori kuoli yöllä pakarissa ilman ennuksia, uskoi unettomaan lepoon ja pääsi sinne.

Pidot pidettiin ja kylä istui ja söi sururuokaa eikä arvannut, millainen haava talossa oli, miten iso, miten paha, miten parantumaton.

Pitojen jälkeen istuskeli isäntä pirtissä kyynärpäät polvilla, kädet ristissä. Katseli lihavia käsiänsä, katseli kämmenpesän sisälle, katseli välillä pitkin lattiaa ja taas kämmenpesiänsä.

Nousi ja meni emännän luo peräkamariin.

Emäntä istui sängyn reunalla vähän kohollaan, oli kuin odottanut isännän tuloa jo ja sitä mitä isäntä hänelle sitten sanoi:

»On parasta että menen sinne itse käymään. Mun tarvitsee tietää tarkkaan miten se oikein kävi, ihanko on toivo kaikki. Pääni sekoo kun sitä alvariin ajattelen.»

Siitä emäntäkin heti piristyi, siellä hänenkin ajatuksensa olivat askarrelleet, isännän mieltä sinnepäin käännelleet ja väännelleet, lähtömielelle isäntää narrailleet. Sitä varten hän oli istuskellut heikon näköisenä reunalla, vaihtanut vain välillä istumiskohtaa. Katsellut lasin läpi pilviin, kaihonnut ulos itsestänsä, omasta ruumiistansa, kärsimisen tavarasta. Että isäntä emäntänsä tähden ryhtyisi johonkin. Ja isäntä ryhtyi itsensäkin tähden ei vain emännän.

Olihan sieltä saatu jo kirje, vastaus isännän kysy-

mykseen: kyllä Jaakko kuollut on, jokseenkin varmasti. Mutta kun se oli Jaakon lähin sotatoveri ja kun kirjettä oli ahkerasti luettu, niin mieleen jäivät sanat: jokseenkin varmasti. Eihän sillä tavalla kirjoita se, joka asiastansa on aivan varma. Hän kirjoittaa: aivan varmasti eikä jokseenkin varmasti. Jokseenkin. Hiertämällä sanaa joka hetki siitä herui toivoa ja toivosta elettiin taas, elettiin eteenpäin siihen asti kunnes se perui itsensä. Mutta ennen perumista sanaa hierrettiin ja haudottiin, puhumatta haudottiin. Ja millainen mies mahtoi olla sotatoveri, millaisia miehiä Pohjanmaalla asuu. Kitsaitako ovat taikka avokätisiä. Kitsaan miehen sanat heruvat enemmän kuin avokätisen; puhetta ja lupausta ovat kitsaat sanat avokätisen helisemisen rinnalla. Niin, ja mitä lajia ovat miehen näkimet, pitävätkö ne vai pettävät jos kiire tulee ja kaikki ovat samannäköisiä. Ja kun se sanoo, että joku on kuollut, niin on sitten kuollut eikä vain kuukahtanut, kuolleennäköinen, silmät ummessa taikka yltä päältä veressä taikka huutaa tuskanäänellä taikka korahtelee vain. Ja kun kiire on ja kun kuolleennäköinen joku on ja siitä sitten nelistetään ohi, niin ihminen on ihminen eikä paljon sitäkään. Ei hän omaksi pahakseen enää mitään tee ja toisen hyväksi, kuolleen hyväksi taikka kuukahtaneen josta ei oikein tiedä. Pakoon vain. Varsinkin jos on kitsas niin on kitsas auttamaankin, on se. Ja siinä kohdassa sitten äidin mieltä masennettiin. Oma poika makaa maassa ja tuskanääni korahtelee vielä, mutta kaikki

muut pakenevat, paras sotatoverikin Pohjanmaalta pakenee virran yli. Koko porukka pakenee virran yli kuka uiden, kuka kahlaten, kuka veneessä, kuka veneen vieressä, kuka hevosen selässä, kuka sen hännässä. Eikä yksikään pakenevista käänny kun ei ole kerran äiti eikä isä eikä veli eikä sisko; vieras veri ei käänny, omaa verta sen olla pitää joka kääntyy. Ja jos joku vielä jotakin makaavalta kysyy, niin mitääntekemättömällä äänellä kysyy, on jo mennyt ennen vastausta, taaksepäin vain vilkuu ja eteenpäin sen juoksu tähtää suojapuskan luo. Ja itse pelastuu.

Sitä isäntä lähti nyt kauas Pohjanmaalle katsomaan, pohjalaista miestä mittaamaan ja ehdoin tahdoin itsellensä lopun päätä etsimään.

Suru on kuin rautapuntti ihmisen kaulassa ja harva sitä kauan kestää. Tottakai, surtava on, tapojenkin tähden on surtava. Sen tähden suruväkeä saatellaan ja syödään sururuokaa, mutta tolkulla on kaikki tehtävä, sureminenkin. On olemassa paljon elämän pakkotiellä kasvanutta tolkkua ja jos ei itse heti älyä niin kysyy toisilta, älyävämmiltä. Ja heti kuulee: mitattuhan sureminen on, kas kun et sitä tiedä. No, kun vanhempia surraan vuoden verran ja miestä sekä lasta surraan vuoden verran, niin vaimoa kun surraan puoli vuotta, on jo aika ottaa tolkku käteen. Tukalaa on vaimonavutta pitkään toimeen tulla, edessä on uusi vaihe: etsimisen. Sillä tavalla on sureminen puntitettu ja neuvolla on kaikki tehtävä: puntikasta elämää ei pitkään pure. Jos

puree, kuolee itsekin ja miltäs elämä sitten maistuu, elämältä ei ainakaan. Semmoinen on tapa, punttitapa, ja on sen aina pitänyt kelvata elollisille.

Jos joku eksyy, hairahtuu ja vanhaa hyvää tapaa vastaan hanakoituu, niin hullusti sitten käy. Sillä tapojen ja puntikkaitten tapojenkin ohessa on kyllä elämää, mutta se vasta sopimatonta elämää on ja järjetöntä elämää ja elämää se on, vaikka muulta ensin näyttää. Se kun on nurinkäännettyä elämää, se kun on kuolemaa. Kuolemaksi käynyt elämä on himokasta ja piittaamatonta ja se kiskoo kyllä kovan hinnan, kääntää nurin kaiken elävän.

Niin että elämää on purtava jos ei kuolla tahdo, oikeata elämää eikä nurjaa.

Mimmoista elämää sitten. Pelkkää elämää ei ainakaan. Ja mitä elämä sitten on. Pelkkää elämää ei ainakaan. Jos se sitä olisi, sen kun eläisi sattui mitä tahansa. Kuoli äiti taikka vaimo taikka lapsi, sen kun eläisi. Sitä vain vähän miettisi että kenen antaisi ennemmin kuolla, antaisiko äidin vaiko vaimon, antaisiko äidin vaiko lapsen. Niin, ja eläisi sitten vaan jos elämä sitä on, pelkkää elämää. Elää sekä nauttii, käyttää sitä. Syö sitä kuin leipää ja juo sitä kuin piimää ja varoo sen verran että juurihulikossa on uuden taikinan alku ja tuopissa on uuden piimän siemen. Mutta sitähän ei elämä ole, kyllä kyläjärkikin sen pysähtymättä keksii.

Itse tänne käytettäväksi syntyy, syötäväksi, juotavaksi. Kasvaa ensin täyteen mittaansa ja antaa sitten toisen syödä ja toisen juoda, on leipä toiselle

ja toisen piimä. Vaan mittaansa on ehdittävä ja vasta sitten riittää. Ja jos käyttämättä jää, on kuin ei ollenkaan eläisi. Koko ikänsä semmoinen käyttäjäänsä etsii ja käyttämättömänä ruikuttelee niinkuin rulla. Kaikista ei ole aina käytettäväksi, on joskus ketto päällä taikka joskus korkki suussa eikä pääse mittaan asti ehtimään. Ja sitten! ehtii mittaansa vaan ei anna itseänsä käyttää, käyttää toisia. Niin tuhokukkasensa kasvattaa, semmoisen kuin tappura taikka takiainen. Kukka sillä voi olla vaikka kuinka kaunis ja lehti mehevä, mutta hedelmästä tuhokukkanenkin tunnetaan ja maistuva se ei ainakaan ole. Ja se viihtyy teitten varsissa ja siellä missä kura sekä kakaralika räiskyy, sylki sekä juoru, rämäkkä ääni sekä vilkuttelevat valot, kaikki lauma.

Ja niin palasi Ylitalon isäntä Pohjanmaalta ja vieri siitä lähtien päivästä päivään kuin halaistu puu, eliniäkseen turmeltu ja lahoamista vailla, käyttökelvoton. Ei hän sanonut syytä kenellekään, ei emännällekään. Ei muuta kuin mitä jo aikasemminkin oli kuultu. Emäntä nousi kumminkin sängyn reunalta pieniin askareihin, käveli toinen käsi kaulalla pirtissä, kaaputteli tummuneita puukauhoja valkeiksi. Isäntä seisahteli kävellessään eikä juuskahtanutkaan vaikka emäntä häntä huusi. Joku miestä jäkersi, alituisesti jäkersi ja häntä hervotti. Sen näkivät taloneläjät pikkuisista siivottomista jäljistä. Hankisuhistuksiaankaan hän ei enää isäntämiehen tapaan sotkenut saappaallansa peittoon, vaan

ne kellersivät kinosten kupeista nähtäville, tämänpäiväiset ja eiliset ja vanhemmatkin. Hän eli ja asui omassa talossansa kuin toisen talon asukas, missä lienee asunutkin ja surevan lihansa hän jätti elää suhrimaan entisille olosijoille lisäsuruksi päältäkatsojille.

»Siunataanko jo?» pyyteli emäntä joskus väsyksissään. Siunaamisella kun olisi kipua hiukan sidottu.

»Ei siunata», istui isäntä ja katseli pitkin lattiaa, kielsi.

Kielsi kieltämistään ja mureni murenemistaan. Isäntämies mureni hänessä ja varisi pois muru murulta. Olisi pitänyt olla joku joka olisi noukkinut muruset takaisin, pusertanut ne kuin kehään, juustokehään, pannut painon päälle ja antanut seistä. Ja kohta olisi nätti juusto ollut valmis, kiinteä ja kaunis isäntämiehen kuva jota kyllä olisi kehdannut näytellä. Vaan ei ollut ketään, kukaan ei jaksanut noukkia eikä pusertaa eikä laskea päälle mitään mikä olisi painanut. Jos hänelle jostakin asiasta haastoi, luisuivat sanat niinkuin sulava lumi pitkin lapetta räystäälle ja karisivat siitä. Ja tekemättä sekin asia sitten jäi. Lauraa tarvittiin talossa yhä enemmän. Emäntärääppä oli koko ikänsä elänyt avuttomana eikä osannut. Hyssytteli hiljaa omiansa ja huokaili tukehtuneesti mustanvärisiä huokauksia pirtin laseja päin, pojan luo. Naisen surulla on hauraat siivet ja se nousee, kestää pitempään kuin miehen.

Ostokset tehtiin Lauran käsien kautta. Isäntä ei

enää tajunnut jos hänelle puhui tavarasta taikka hinnasta. Hän ei vastannut jos kysyi ja kun vastasi, vastasi vain likipaikkeille eikä siitä ajatusta arvannut. Taikka jos puhui, puhui niinkuin se joka ei tajua mitä ollaan ostamassa ja mitä maksamassa. Puhui niinkuin se jonka puheharavasta on herunut pii pois ja välistä pöllähtelee pehmoisia. Ja niinkuin se jonka haravasta todellakin on herunut pii pois eikä hän pysty enää edes tavarasta pesää tekemään. Laura pääsi päättämään isännän ja emännän asioista, perehtymään taloon sillä tavalla ja joskus aina huolestumaankin: rikkauden mainetta oli aikalailla venytetty ja raha menettänyt merkityksensä.

Ulla paukkui ovissa, ei puhunut mutta pukahteli kyllä.

»Hiirenpesää ovat syöneet koko talo, yhäti ovat nuopeita», hän pukahteli nummitönössä maidonvientimatkoillansa Lauran äidille.

Ylitalolaiset olivat kuin eksyksissä, käyttöänsä vailla, jääräpäisesti ja alistumattomasti, hullunkurisesti aivan. Elämä toi itsensä ihan liki ja odotteli ajan verran ja päätti sitten: tuohon asti saavat surra, tuohon asti eikä yhtään enempää ja jos yli käyvät, niin neuvot ovat täällä, kuolettavat neuvot. Ylitalolaiset tulivat, astuivat sen rajan yli ja heidät merkattiin.

Kyläläiset tajusivat sen, tottakai. Toisten asiat kun on tehty toisten tajuttaviksi, älyttäviksi ja ällisteltäviksi. Tönöläisten varsinkin, sillä talokas on tönöläisen mielestä juuri sitä varten olemassa, että

sitä saisi ällistellä, sen iloa ja sen surua ja suurta ne ovat kumpaisetkin, tolkutonta ja rumaa taikka kaunista, milloin mitenkin, milloin mikä sana kielelle sattuu. Niin sitä se sitten on eikä siinä enempää harkita. Ja rahallaan ne jukurit, talollisen jukurit, kaiken maksavat: ilot ilorahalla ja surut sururahalla. Ja kun itse kerran maksaa, saa surra vuoden, kaksi, viisi vuotta. Vaikka suotta sureekin ja tapittavin silmin siitä puhutaan: viisi vuotta jaksoi vaikka vuodellakin olisi päässyt! Suremisen ylellisyyttä ei tönöläisen kannata edes haaveksia, raataa pois kaiken mielestänsä ja käyttää köyhän konsteja: viekkaan unohtamisen.

Kyllä surra saa kun ei muita apuun haali. Tottakai ihmisiä autetaan, autetaan minkä voidaan, mutta voidaan kovasti vähän, päivä päivältä yhä vähemmän. Toinen ihminen on tyhjä kun vain lähellekin menee. Ennemmin hän pompottaa kyllä kuin puhallettu säkki, rinnukset pompottavat ja takamus, ja kädet heiluvat kuin tuulimyllyn kädet ja hän puhuu hiuksiansa huiskutellen mitä aikoo tehdä missä. Ja jos sitten sysii itseänsä sinnepäin. Ja jos sanoo jotakin ja pyytää siltä, niin heti valahtaa tyhjäksi kuin pelätin, vaatepaholainen, ja seiväs sitä pystyssä pitää, rinnuksia ei olekaan ja takamuksissa onkin lempattava paikka, päänä sillä on pahka ja tynkä kätenä ja laho sekin, kuuromykkä laho. Ei, jos ihminen ihmistä lähestyy niin lähestyy vain lähestyäkseen eikä muuta, ei lämmitelläkseen; ollakseen narrimerkki muusta mitä ei olekaan, uskotel-

lakseen että jossakin on jotakin mikä pitää, kanki taikka pylväs. Minuakin auttaa näin ja näin. Kiitos kaikesta! Tärisevin päin! Tärisevin päin siitä puhuu ja suuttuu jos ei joku usko. Uskomaton kun on jukuri ja pässi.

Tietäähän sen kyllä vaan ei jaksa aina, narrimerkkikin on parempi kuin ei mitään.

Ja Ylitalon seinät nousivat ja vahvistuivat moninkertaisiksi, naapurit niitä kaarsivat ja ovensuusta kiersivät pois, siinä nopeasti asiansa tekivät. Porttia eivät olleet oikein näkevinään.

Portin takana kun oli surupesä josta surulinnut pöllähtelivät ja laskeutuivat takaisin munillensa, niitä hautomaan, niistä uusia surulintuja hautomaan. Suruparvi nousi ja laski alituisesti ja kasvoi, surua oli kaikki, koko elämä, päivä niinkuin unikin, pelkkää surua ja tuskaa, yhä aremmaksi hautuvaa.

Suru tuli siellä lihaksi.

Pastorin käynnin jälkeen oli Lauran lähdettävä talosta.

Käsi porttilaudan terävässä kärjessä hän viivytteli vielä vähän, odotteli että kutsuttaisiin takaisin. Mieltä kuohutti kun ei kukaan ollut häntä havainnut. Kankaan äärestä hän oli aikonut mennä peräkamariin emännän luo joka siellä itki yksinänsä ilman apua, oli aikonut mennä sinne, päästää oman itkunsakin. Vaan ei mennyt. Äsken oli uskaltanut tehdä talossa mitä vain, käskemättä. Nyt ei enää. Kukaan ei ollut käskenyt häntä lähtemään, mutta kukaan ei ollut käskenyt jäämäänkään.

Isäntä haparoi pihamaan yli lammaslatoon niinkuin raskas tieto olisi häntä hartioista sinne lykännyt ja käskenyt kävelemään päätä kääntämättä. Ja Ulla kevensi itseänsä muorin luona eivätkä muorit kuolemasta koskaan säikähdä, sitä aina joskus odottelevatkin oikein, haikailevat ikkunoita päin. Ylitalon muori sirkoillensa, sirkkoja tuokkosesta syöttäessänsä. Jutteli niille kuolemisen halusta. Pakosta kun piti tehdä halu ettei pelottaisi niin, kuolemisen pakosta.

Oli lähdettävä talosta niinkuin vieras, palkkanainen, joka oli toimitettu työhön päiväksi ja joka ehtoon alkaessa oli vapaa.

Eikä ollut ehtoo kumminkaan, oli ehtoopäivä.

Tavallinen ihmisten ehtoopäivä. Pienet ihmisparvet ahersivat pelloillansa, hosuivat kaluillansa, ajoivat heinää suuleihin: hyvää, kuivaa tavaraa. Järven päässä toisen pitäjän paikkeilla näkyi nousevaista ilmaa, taisi murahdellakin. Pelloilla rupesivat juoksemaan. Kultainen rihma välähti. Taivaan muoto ei liikahtanutkaan, ilma oli vielä liian kaukana ja nummen puolelle se ei nousisikaan. Kovasti sai räiskiä pitkin järven selkää, mutta sateen heitti aina vehmaammalle rannalle, ei tälle.

Laura jätti portin. Pientä oli liike mikä pelloilla tapahtui ja millä taivas uhkasi. Pysähtynyttä. Oli niin pysähtynyttä että koski. Teki mieli lähteä ensin äidin luo, äidille kertomaan. Mutta mitä äiti asialle enää mahtaisi, kertoisi suotta jokaiselle postinhakijalle, keventäisi omaa mieltänsä.

Laura astui tien poikki karjauralle, talutti jalkojansa eteenpäin. Poluksi kulutettu savimaa oli halkeillut, pieniä maanjäristyksiä oli tapahtunut pitkin pintaa, polku repeillyt ja repeämät kiemurtelivat ruohoon. Maa mureni repeämän reunassa. Varvas olisi mahtunut väliin jos olisi haluttanut se siihen työntää. Kuiva läjä osui eteen. Laura pysähtyi. Hän ei harpannut vaan kiersi. Aikaisemmin ei hän ollut semmoisia seikkoja havainnut. Kotoa lähtiessä olivat silmät olleet Ylitalon ikkunoissa, työssä ikku-

noiden takana. Ylitalosta lähtiessä nummitönön päädyssä taikka halavassa taikka kaivonkannessa

Ja sitten oli kädessä jo kotoportin klinkku, hän oli taluttanut jalkansa jo siihen asti. Ja sitten jalan alla puinen porras, avain oli ilmestynyt käteen portaan alta. Oli kaiketi sen itse ottanut. Hän katseli sitäkin nyt oikein tarkasti, vanhaa kulunutta, käsintaottua avainta, sen kahvaa, piippua ja avaimenlehteä. Havaitsi ensimmäisen kerran että lehdessä oli ristin kuva, lehden reikä oli risti. Ristillä oli siunattu nummitönössä sisällemeno ja ulostulo. Ja monessa muussa tönössä ja talossa, puodissa ja kellarissa.

Hän talutti itseänsä pirtissä edestakaisin ja istui hetken aikaa lavittalla ja nousi taas ja talutti. Siirtyi kamariin. Seisoi kastelinnun vieressä vaan ei kosketellut sitä. Linnun keskipaikkeilla oli tappi johon lanka oli solmittu, langansuunta tähtäsi lattiata kohti, alaspäin ja hiljaa olemaan. Puisilla poskilla oli tylmä taikka harras ilme, ei siitä oikein arvannut. Toinen poikasista oli ehyt, toisen nenä oli rikki. Rikkinäinen lintuparka.

Ajautui sitten sängyn tykö. Virkkuu vetelehti makaamisen tiellä, pitsinvirkkuu. Se oli vastenmielistä, se virkkaaminen kyllä, mutta tönökamariin ei voinut kangaspuitakaan sovittaa, ahtaaseen. Niin aikansa kuluksi oli Laura virkannut vaikka teräaseen tökötys kirvelsikin sormensyrjää. Nyt jäivät sitten kankaankutomisen hommat kokonaan. Kaiketi salveettikangas vielä loppuun kudotaan ja

sitten virkataan. Koko loppuikä virkataan kuivaa pientä pitsiä. Ja pellavaista Laura halusi, ihoista ja rohtimista, pitkät määrät, vanhat hyvät mallit, lakkaamatta uutta pisteltävää puihin, suunnittelua ja rakentamista, ihmisille näyteltävää täydet kasat. Niin nyt sitten virkataan; koukku nokkii sormen verille ja tyttö istuu tönössä ja virkkaa. Laura nosti virkkuun muurin holoon, kellon viereen. Kello siinä tikitti aikaa, ihmisille aikaa, toisten aikaa.

Hän istui sängyn reunalla varovaisesti, kävi maate, kääntyi seinää päin ja jätti ajan selkänsä taakse. Äidin vanha koverolainen seinäryijy oli kasvojen edessä. Hän siveli sormellansa nukkaa, pyöritti langan kolminkertaiseksi, auki, takaisin kiinni ja vielä auki. Ja sitten kiinni. Pyöritelty nukka pysyi lievänä. Hän peitti sen toisten parveen. Nosti kokonaisen rivin pystyyn ja näki tummat langanjuuret. Ilma oli syönyt värin päälläolevasta. Ja sieltä sitten ryijynnukista löytyi hymy, senkertainen kun hän oli itseänsä verrannut toisiin tönöläisiin, tyttötovereihin, ja havainnut miten hyvin oli käynyt, millaiseen taloon hän kohta pääsee ja mistä pääsee. Ja pääsemisestäkään ei ollut huolta ollut: tunsi kyllä pystyvänsä siihen mihin otettiin. Kätketty hymy löytyi ja tuntui ennenaikaiselta ja varomattomalta. Laura näki itsensä sillä silmällä kuin muut: hän oli pannut kädet väärän pojan kaulaan, kentällejäävän. Panttiansa hän ei ollut lunastanutkaan, koko elämänsä hän oli pantannut ja tyhjän edestä vielä ja tyhjän panttina hän jäisi tänne elämäänsä

nyt jatkamaan jätettynä, säälittynä ja kohta unohdettunakin .

Sameat ajatukset harhailivat edestakaisin, eksyivät ja palasivat. Ilma kävi yhä raskaammaksi hengittää, hiki virtasi. Salaman aikana ruumis säpsähti ja hytkyi. Jyrisemisestä Laura nautti: sai nyt jyristä yläilmoissa koska ihmisvähän elämäkin jyrisi ja järkkyi, sai haleta, sai loppua tähän. Laura nukkui niinkuin lapsi järkytyksen jälkeen itkemättä edes.

Hän heräsi kun tönön päällä räsähti. Sydän tykytti sukkelasti, ruumis oli likomärkä ja tuska heti valmis.

Hän kääntyi kelloon päin: äidin piti olla jo kotona. Hän nousi pirttiin: äidin esineitä siellä täällä. Kengät nenätysten uunin edessä, paperikassi penkillä ja vanha nuhjaantunut käsilaukku pöydällä. Käsilaukun lukko oli ollut pitkään rikki: ostoskortit näkyivät ja nurkistansa hajonnut vanha kirje.

Taivas oli matala ja musta, välähteli. Kohta jyrähtäisi.

Porstuasta kuului voivotusta: äiti oli siellä.

Äiti oli ennenkin ukonilman aikana istunut porstuassa, hän oli tehnyt taivaanherran kanssa sopimuksen että salama ei satu sinne, koska siellä on pimeää. Salamasta pelastuu kun menee pimeään, kaappiin taikka' sängyn alle.

Laura työnsi oven auki: siinä äiti sitten lojui kohta oven edessä kuin iso möykky selkä seinää vasten. Takamuksen alle hän oli rullannut porstuan lattialla viruneen räsymaton kohopaikaksi ja istu-

misen helpottamiseksi, pääpuoli oli kätketty saalihuppuun, jalat sojottivat hankalasti suorina ja terissä oli vanhat kalossit. Äiti ei kuullut oven liikahdusta. Laura äänsi.

Äiti viittoi kädellänsä hupun rakosesta kiivaasti: mene, mene joutuin. Samassa räsähti taas salama ja jyrisi kohta päälle ja tönö huojui. Äiti uikutti surkeasti saalihupun sisässä. Laura tiesi että äiti pelkäsi lähelläoloa kovasti ukkosilman aikana. Elävä voi johtaa salaman toiseen elävään, salama sen kun loikkaa. On se ennenkin loikannut jossakin muualla, ei Koverossa, jonkun talon lammaslaumassa se on loikannut toisesta lampaasta toiseen ja tehnyt kamalaa jälkeä.

»Äiti, on tullut kuolemantieto Jaakosta», sanoi Laura.

Äiti repäisi saalin silmiltänsä.

»Jaakosta?»

»Niin», Laura oli valmis itkemään.

Välähti taas ja taas ja taas, kokonainen kuiva välähdysten sarja. Äiti peitti silmät huppuun. Tönö melkein nousi maasta: jyrinä oli ankara ja se paukahteli kauan aikaa eri puolilla.

Laura sulki oven, jätti äidin huppuunsa ja kalosseihin, pimeään. Hän nousi lavittalle istumaan, vetäytyi sen hämärään nurkkaan niinkuin ennen, pikkuisena, odotti ja kuunteli: ilma pyöri pitkään päällä kun oli kerran päässyt, harvoin se pääsi tänne asti. Järvi halkaisi sen tien tavallisesti.

Äkkiä vilahti kirkas kerä ikkunasta pirttiin. Se

pysähtyi keinutuolin kohdalle ja ritisi sen yläpuolella niinkuin tuleen heitetty näreenoksa taikka vastapesty tukka kun sitä kammataan. Ensin Laura hämmästyi vain ja vasta kun ritisevä tukkakerä oli kadonnut, hän tajusi että se oli ollut salama, semmoinen joka pyörähtää joskus sisään, tekee pahojansakin, mutta saattaa kadota mitään koskematta.

Sillä kerralla se ei tehnyt tönössä mitään eikä muuallakaan. Ulla kertoi myöhemmin että hän oli seissyt saunan tykönä ja aikonut juuri hakea lämmintä vettä hautoakseen sakkaa eläville, kun hän näki miten pallosalama juoksi pellon yläpuolella nummitönöä kohti ja näki miten se katosi ikkunasta sisään ja kohta toisesta ikkunasta ulos. Ja sitten hän oli ajatellut, että taisi mennä nyt morsiankin eikä vain sulhanen. Mutta salama oli noussut mäkeen. Ja Näkin Riku oli myös jossakin kehunut, että se oli käynyt hänen kanalassansa eikä ollut edes kanojen kyniä kärventänyt. Lauma kaakatti ja teki nahkamunia kumminkin. Mäessä salama oli sammunut taikka noussut ylös. Pikkupojat lähestyivät varovaisesti sitä kohtaa missä se oli viimeksi nähty ja etsivät pusikoissa, mutta jälkeäkään se ei ollut jättänyt. Jokunen painallus mättäistä löytyi, mutta se saattoi olla muutakin. Siitä puhuttiin monta kertaa, siitä mitä se olisi voinut tehdä ja mitä se ei kumminkaan tehnyt, miten se oli kuin joku nimikko ja varjeli eikä turmellut.

Mutta äitikin kompuroi puutuneille konteillensa ja tuli sisään, kävi penkille ja paljasti hikiset ja

harmistuneet kasvot. Hupussansa hän oli ajatellut asiaa, ymmärtänyt mitä kuolemantieto merkitsi ja oli valmis valittamaan. Laura ei edes aikonutkaan kertoa hänelle ritisevän kerän käynnistä, maailmanloppua oli riittävästi jo.

»Sen jäkäränkin minä nyt juuri viime yönä vein takaisin. Ei tässä vielä tiedä mitä polttaa saa», hän moitiskeli ensin itseänsä ja sitten vasta Lauraa.

»Jo minä vähän arvasinkin, kun kaikki kävi sukkelasti. Oliko sillä niin kiire kanssa?» hän sanoi.

»Millä?» kysyi Laura rauhallisesti.

»Kihloilla tietystikin, et kai sinä sen kanssa vielä maannut ole?»

»En», sanoi Laura hiljaa, ei hän ollut, jotakin muuta makaamisen täytyi olla kuin mitä Jaakon ja hänen välillä oli tapahtunut, jotakin muuta ja kunnollisempaa. Äiti hätäili suotta ja häpeämättä vielä hätäili. Ullalle aina kehui häpeävänsä kaikkea.

»Mutta porstuassa oltu jo. Vai mitä?»

Laura heittäytyi lavittalle vatsalleen ja nyyhkytti tyynyyn. Äiti nousi lattialle vaapottamaan saali hartioilla ja kalossit jalassa, hän vaapotti ja menosi ja joskus sattui kontti jyryn palkin päälle; palkki naukui niinkuin ennenkin. Hän purki pahaa tuultaan, ukkosen painostamaa päätään jota kivisti kuin olisi onnettomuus ollut hänen. Kuin olisi onnettomuus sattunut juuri häneen eikä muihin. Välillä hän seisoi hetken ja seisomisen aikana hän oli vaiti, mutta alkoi taas: vaapotti ja menosi. Seisomisen aikana hän ikäänkuin mietti mahdollisuuksia. Sil-

loin tällöin oli Ylitalosta herahtanut anopille osuus: villakilo taikka voita taikka korvikkeeksi paahdettavia jyviä. Miettiessä anopinosat hupenivat käsistä ja vaapottaminen alkoi. Äkkiä hän pysähtyi lasin eteen ja tömisti konteillansa lattiaa.

Laura nosti päätä pieluksesta: oli kaiketi Ulla tulossa koska äiti tömisti.

»Voi hyvä Jumala», äiti voihki ja tömisti. Ei hän Ullaa tulemassa nähnyt, Jumalalle hän tömisti, Jumalaa rukoili ja masensi. Ja kun ei apu heti saapunut hän lähti vaapottamaan.

»Kyllä nyt murheet lähestyvät taas yhtäaikaa ja monelta haaraa», hän ennusti.

Laura antoi niiden lähestyä, jos kerran olivat lähestyäkseen. Äitikin kävi penkille niitä odottamaan.

»Otitteko te nyt selvää että se oli varmastikin Jaakko Ylitalo, se kentällejäänyt. Saattavat hairahtua siellä kiireessänsä kanssa», hän sanoi vielä, mutta kääri saaliansa kokoon jo. Eikä Laura edes vastannut.

Aamusti oli lähdettävä takaisin Ylitaloon. Emäntä ei jaksanut nousta. Ulla kävi Lauraa käskemässä.

Äiti pani vastaan.

»Mitä tuonne enää menet», ääni oli yhä loukattu kun hän sillä tavalla virkkoi selkä Ullaa kohti.

Laura lähti silmät Ylitalon päädyssä, työssä päätyikkunoiden takana. Kun hän ehti pihaan, hän havaitsi että talo olikin toinen, se oli kipeä ja kipeä

joka kohdasta. Portaanpäässä askel pysähtyi ja mietti, siinä itketti. Kuisti kätki nyyhkytyksen, mutta pirtin oven auetessa aukesi myös itku uudestaan ja sitä tuli sitten herkeämättä Lauralta ja emännältä. Muori istui itkemättä punertavin luomin ja pyyhki poskiansa missä itkemisen urat olivat vielä tallella, vaan ei enää itkua. Isäntä oli kohta sivuuttanut Lauran, mennyt töillensä samasta ovenavauksesta. Lohduttamisesta ei ollut vaivaa: kaikki olivat lohdutettavia. Vuoroin toinen itkijöistä, vuoroin toinen pyyhki itseänsä kuivemmaksi, mietti vähän ja alkoi uudestaan. Kunnes sitten hiljaisin äänin sekä liikkein, pelkin elein oli jo aika suunnitella päivän askareita. Muori koukki sirkkojensa luo.

Myöhemmin Laura vietti hartaan itkuttoman hetken salikamarissa kangaspuitten ääressä. Vaiheen takana oli eilispäivän istuminen siinä, eilispäivän mietteet, aikeet. Nyt ei ollut aietta mihinkäänpäin enää, vain osa askaretta: polku, heitto, lyönti ja joka väliin mahtui miete. Piirongin päällä selän takana oli edelleen se kihlakuva ja kädet puristivat vielä toisiansa vaikka eivät kuvaan mahtuneetkaan.

Laura nosti vaatteen kankaan yltä, polkaisi loimen auki ja rupesi kutomaan mutta hiljaa: pirta suhisi loimen läpi kulkiessaan ja luhapuuta hän liikutteli paukuttamatta, painoi sitä piukkaan kankaan reunaa vasten kumminkin. Kangas kestää koko iän eikä vuosien kuluttua auta enää puhua jaksamisesta ja jaksamisen vähästä: höllä teko tuomitaan,

Niin hän kutoi askareitten lomassa salveettikangasta ja sai sen valmiiksi ennen muorin hautajaisia. Ehti kantatakin osan salveeteiksi ja niitä käytettiin pidoissa.

Joka hetki Lauraa tarvittiin talossa, milloin varisivat viljat, milloin mätänivät pelloille, milloin oli iso pyykki, milloin leipominen taikka teurastus. Taikka ilma rasitti emännän ruumista ja jaksut puuttui. Hän tahtoi Lauran luoksensa.

Laura tuli, teki, toivoi sitä mitä toisetkin ja suru pinttyi yhteen työn kanssa, työstä nautti niinkuin surustakin. Joskus varsinkin kun ehtoo alkoi, vilkastuivat haaleatkin muistot eikä talossa ollut kivutonta kohtaa: missä oli seisty Jaakon kanssa, missä istuttu, missä katsottu toisten ohi yhteen ja ymmärretty. Ja salikamarissa oli koko leikin alku: siellä sopi nyyhkyttää.

Seurojen talo oli talven ajaksi annettu karjalaiselle kansanopistolle. Se oli tullut karjalaisten mukana, kuulustellut taloa ja saanut sen. Pari naulaa iskettiin seinään ja kalkkivelliä levitettiin muureihin. Pahimmat oli sillä korjattu ja muutakaan ei ollut antaa.

Lauran maine ehti pian opistolle: häntä käytiin ahkerasti käskemässä apuun. Talon töistä ehti paremminkin juuri talven aikana. Ulla kyllä asiasta pukahteli ja Ullan tähden Laura jätti Ylitalossa kertomatta missä oli välipäivät ollut.

Opistolla Laura näki mitä elämä myös on, nuo-

ren ihmisen elämä ainakin, semmoisen jota ei vielä kukaan omista. Siellä oli iloista ja avaraa, seinätöntä jollakin tavalla Ylitalon jälkeen aina. Ylitalossa kun seiniä oli vaikka millä mitalla. Tunnit vilahtelivat ja välitunnit ja levotontakin oli, mutta levottomuutta tuki joku runko taikka järjestys. Levottomuus pursui vaan ei päässyt hulinaksi ja kellon kilahtaessa se talttui hiljaiseksi tunniksi. Jokainen tiesi minne mennä, mitä tehdä ja mitä oli saatava aikaan. Eikä kuten Ylitalossa missä töitä talven mittaan sysittiin ja aikaa varattiin suremisen tekoon.

Laura viihtyi opistolla. Johtajatar antoi ohjeita ja tytöt tottelivat Lauraa vaikka olivatkin ikäläisiä taikka vähän nuorempia vain. Luokassa istui tuttavia lähikylistä. Laurikin, nikkarin Lauri, joka vietti joutopojan elämää. Ihmiset olivat pula-ajan tähden terveitä ja kuolivat hitaasti. Nikkarilla oli kuolleenkehtoja varastossa ja niiden puettamisessa oli niin pieni vaiva. Vaatettahan oli vähän ja sekin vähä paperia. Lauri jouti leikkimään.

Sillä leikkikouluksi sanottiin opistoa. Ja naimakouluksi se oli myös nimitetty. Kyläläiset olivat lähettäneet liudan tyttäriä harjoittelemaan. Opetusta ei annettu kumminkaan siinä mikä opettamattakin opitaan vaan siitä eteenpäin: kun vastuuta jo ihmiselle koituu, niin sen vastuun hoitamisessa.

Tunnin aikana Laura istui joskus aina keittiössä työpöydälle ja lepuutti konttejansa ja kuunteli. Hataran seinän läpi levisi opetus luokan ulkopuo-

lelle. Asiaa ne siellä puhuivat eikä jonninjoutavia niinkuin oli epäilty. Ennen siellä jonninjoutavia oli ollut, tanssisalissa missä nyt tunnit pidettiin. Kaikenlaisia punaisia paperipalloja kuutamotansseihin viettelemässä eikä kuusta ollut jälkeäkään: vain ne paperiset pallot häilähtelivät tanssiessa tanssijoitten silmiin. Kuuta tuskin kukaan edes ajatteli. Taikka sällit pretkuttelivat portaan päässä ja kunnon ihmisetkin liimasivat syljellä sätkät seiniin. Nyt kun johtajatar kerran vierasparven kuullen ihmetteli seinällä matelevaa sätkää, ei toiste enää tarvinnut opiston juhlissa sitä tehdä. Uhaten kyllä monet kesätansseissa sitten taas läiskivät ne näkyville.

Siinä ehti pikkuisen ajatellakin, omaa oloansa, työpöydällä takamusta kiikutellessa taikka protisevaa puuropataa vatkatessa. Vatkasi samalla omaa oloansa, omaa puuromaista oloansa, valmiiksi protissutta, pysähtynyttä jo. Kun oli kihloissa ja oli morsian ja oli kovasti omistettu eikä omistajaa ollut kumminkaan. Toisten nuorten parvesta oli työnnetty vanhojen ja surevien keskeen ja osaksi oli annettu suru sekä työ. Kun vain Jaakko olisi tullut takaisin, olisi heti ollut toista. Vähän totuttelemista tietysti niinkuin aina eron jälkeen ja sen jälkeen elämä olisi ollut suora niinkuin tie, semmoiselle talottarelle kuin Ylitalon emäntä aika suora, aika leveä ja aika kuopaton. Ja olisi talossa ollut tavaraa ajaa kariksi kuoppaisellekin tielle. Vaan kun ei tullut, ei kohta enää muistanutkaan oikein tarkasti sitä jonka piti tulla. Kuvasta piti katsella. No, kädet oli Laura

kerran pannut nuoren miehen kaulaan ja sillä lunastanut panttinsa ja pää yhä miehen polvilla kuunnellut reitten vapisemista ja ymmärtänyt niiden kutsun ja mennyt koska piti mennä: oltiin nuoria ja se oli Ylitalon Jaakko. Mutta sitten! ihan kuin ei olisikaan sitä lunastanut vielä. Yhä riiputetaan Lauran panttia, koko olemuksen kokoista panttia ja terva tulena palaa ja aika tikittää eteenpäin ja ikä kuluu ja on kuin eksyksissä eikä ole ketään kenen kaulaan kädet panisi ja sillä sitten pantin lunastaisi.

Joskus nousi mieleen että Jaakko tulee eikä ole enää sama nuori mies vaan taudin vanhentama taikka ikävän taikka tulee hulluna ja karaa salaa Lauran kurkkuun taikka hakee vajasta kurikan ja sillä . Ihmiset kertoivat monenlaisia juttuja niistä jotka olivat jo palanneet. Laura nosti nyrkin suuhunsa ja kauhu puistelutti ja tuntui vankilalta aivan, tuntui paremmalta jos ei Jaakko tulisikaan, ei ainakaan se vanha kyhmykätinen mies omaansa ottamaan taikka hullu.

Illanvietoissa opistolla johtajatar sysi häntä sinnepäin missä toiset leikkivät, vaan ei sopinut oikein mennä. Eivätkä pojat liioin häntä katselleet. Kerran tuli Lauri hakemaan.

»Killaako?»

»Miksei killaa», vastasi Laura hyvillään.

»No kun olet morsian», Lauri venytti sanaa ja tuntui siltä ettei hän oikein tykännyt mennä morsiamen kanssa kumminkaan, vaan oli vahingossa

hakenut. Se viilsi mieltä vaikka oli totta, juuri siksi viilsi että oli totta.

Kevät kajasti jo iltaisin ja kujansuissa räkyttivät koirat kaikuvasti, kuovit kuikuttivat lakkaamatta. Tuli ikävä.

Vasta kun isäntä makasi puodissa ja kansi oli päällä, muistivat emäntä ja Laura mojahduksen. Muistivat että hän oli kulkenut pirtistä kamariin ja kamarista kuistille omituisen pehmein jaloin, ikäänkuin tyhjin jaloin ja että kuistilta oli kuulunut kummallinen mojahdus.

Makkaranteko oli ollut menossa.

Laura istui leveästi hajareisin pöydällä ja piteli sisusämpäriä jalkojensa välissä penkillä. Suolta kellui vadissa. Lemuavaa puuroa piti sulloa kouralla sarveen ja lykätä sormella eteenpäin suoleen. Suoli täyttyi hitaasti eikä kiire työssä auttanut, sillä puuro valui sarven yli takaisin ämpäriin jos sitä mätti liikaa. Emäntä pyöri uunin edessä. Isomman työn aikana hänessäkin oli ripeyttä tallella, mutta avutta hän ei päässyt alkuun. Penkillä uunin tykönä oli jo rivi valmiita makkarapeltejä tökkimistä vailla: ohkaiset suolet rinnakkain ja päät auki. Uuni hohti kuumaa pirttiin, löyhkä hautui, nousi päähän ja työhön kangistunut selkä väsyi. Laura huoahti, pyyhki olkavarrellansa nenän päälle valahtanutta tukkaa syrjään ja levähti sarvi kädessä.

Piisi oli luudittu. Emäntä otti ensimmäisen pel-

lin lapiolle ja nosti sitä juuri uuniin kun isäntä astui sisään kesken kaiken kylvämisen ilman että oli syöntiaika lähelläkään. Hän käveli pirtin yli voimattomin polvin, istahti penkille, laski kämmenpesät polvillensa ja katseli pitkin lattiaa.

Emännältä tärähti pelti arinalle.

»Tarvitsee kai lähteä lääkäriin, ottaa rinnasta niin», isäntä sanoi emännälle, katsoi haaleasti sinne tänne, odotti emännältä kieltoa taikka käskyä. Häntä koski kovasti ja lääkäriinkin saattoi mennä, vaan jos joku kielsi taikka tuli haitta, ei menty sitten. Isäntä ei lainkaan vielä tarkoittanut että välttämättä hankki lääkäriin.

»On parasta että ajat kyytillä. Jos jaksat soittaa perään», emäntä ratkaisi asian.

Lauralla oli kädet siivossa ja emäntä ei itse oikein osannut: pirssi ei ollut aina kotona, piti soitella joskus pitkäänkin.

Isäntä nousi hankalasti, jaksoi kyllä soittaa, saikin heti lupauksen ja kävellä haritti peräkamariin ja vaihtoi siellä vaatteet. Viipyi siksi kunnes pirssi ajoi pihaan. Tuli pirttiin.

»Makkaratkin kohta joutuvat», lohdutti emäntä lähtijää.

»Niin oikein», isäntä meni oven avauksessa ja sanoi eikä innostunut enää syömisestä.

Neljän laudan välissä hänet tuotiin seuraavana päivänä ja korjattiin näreillä koristettuun puotiin. Veritulppa oli ratsastanut sydämen läpi ja lääkäri oli heti arvannut että kuolee se. Ja vaikka hän oli

nuuka lääkäri, hän oli luonnikas ja käytti keinot rikkaan miehen tähden, omansa ja sairaalan.

Vasta kun emäntä ja Laura palasivat puodista pihan yli pirttiin, muistivat he mojahduksen ja keskustelivat siitä hiljaa. Ymmärsivät että se oli lähtöisku, että sillä hetkellä isäntä oli lähtenyt ja mojauttanut karahkalla hyväisiksi. Mutta emännän edessä oli ollut avattu arina ja lapiolla oli tärissyt makkarapelti ja se oli pitänyt jouduttaa arinan kitaan kärisemään. Lauran käsiä myöten oli valunut verenhajuinen puurontohjo, sarvenpäässä roikkui suolenkappale ja se oli melkein täynnä eikä sitä sopinut päästää irti puuroon sekaantumaan. Niin oli kestänyt vähän aikaa ennenkuin he ehtivät tarkastamaan mikä oli mojahtanut. Ja kohta kuuluikin sitten pirssin rauhoittava purina. Kun emäntä ehti lasille, viskoi auto vikkelästi perää kylätiellä ja sontakura roiskui. Ja lääkäriinhän isäntä oli menossa, vaikkakin vain oman pitäjän lääkäriin. Niin he olivat toisiansa lohdutelleet.

Mojahdus oli ollut ennus, edelläkävijä vai mikä.

Valtoja myöten Laura käski vieraita emännän sanelun mukaan. Paroonitar kävi kirkossa ja seisoi haudalla vaan ei tullut kotio enää. Pastori oli saarnassa ja järkytti suruväen mieltä Ylitalon vaiheilla ja kaiken tarkoituksella. Laura tuki heikuraista emäntää haudan ääressä. Lauran äiti seisoi toisella puolella hautaa muun postiväen kanssa päätä korkeampana. Ja kun kovasti itketti katsoi Laura äidin ohi koivuun, katseli ylös koivun runkoa ja siellä

korkealla vihelsi kottarainen, Laura löysi silmillänsä sen. Musta lintu istui oksallansa järkähtämättä niinkuin murhe. Äitikin näkyi kuulleen linnun vihellyksen koska käänsi kasvojansa hiukan ylöspäin. Myöhemmin Laura aina joskus ajatteli, että äiti oli samanlainen kuin se kottarainen hautajaisten aikana, järkähtämätön niinkuin se ja murhelintu hänkin, muita isompi.

Laura laittoi hyvät pidot isännälle: ryypit olivat edellä ja ne olivat ensimmäiset sodan jälkeen Koverossa, passarit jakelivat paperipusseja kotiviemisiä varten. Hän oli kantannut salveettikankaan kokonaan. Näissä pidoissa tarvittiin molemmat tusinat: emännän ja hänen omansa. Ei saa olla nuuka, ei missään enää, oli emäntä tahtonut. Eikä oltu ja mitä varten olisi oltukaan. Kaikki kävi mainiosti mutta hiljaa. Talo oli totta liian täynnä ja se teki äänettömäksi. Laura tunsi että häntä katseltiin ja häntä jotenkin hämmästeltiin, kun hän kiersi käskemässä ruoalle. Hautajaisten paras väki istui salikamarissa salveeteilla tuukattujen pienten pöytien ääressä. Pastorin ja rouvan takana oli talon korkein ryijy. Siellä oli kukkia ja kynttilöissä liekit vaikka oli kirkas päivä. Pirttiin oli rakennettu ruokapöytä, sieltä käytiin hakemassa. Sururuokaa syötiin vaan ei sillä halulla millä aina ennen oli Koverossa syöty talon kunniaksi. Muurin tykönä istui kutistunut emäntä suruvaatteissa ja huojui saattovirren tahtiin. Ihmisiltä särkyi ruokahalu kun häntä katselivat. Tuntui aivan kauhealta kun ei voitu syödä, pala

tuskin painui suusta alas. Ylitalon nurkkiin oli johonkin kätketty viikatemiehen pesä ja se hyyti päälle. Lyhyen ajan kuluessa oli saatu kolme kuolemantietoa ja kun katsoi pientä mustaa emäntää muurin tykönä, oli pakko ajatella että kaukana ei ole neljäskään, että kohta tänne taaskin käsketään. Ruumis emännältä riutuu taikka henki. Yhtäaikaa ei tuolla tavalla sureva jaksa niitä kauan kantaa.

Syömisestä huolimatta oli keskustelu kovin hiljaista. Puhuttiin kuin haudan ääressä vain kuiskaten ja kaukanahan se ei ollutkaan: iso perhehauta oli koko talo. Jokunen sana äännähdettiin kaljan laadusta ja tarjottavan muusta hyvyydestä.

Ensin lähti pastori. Pirssi oli hakemassa häntä pitäjälle. Hän seisoi hetken emännän edessä, piteli tämän kättä, puhui sopivasti niinkuin kaikki pastorit ilman että ääni sortuu omiin sanoihin: hautahan ei heitä itketä. Emäntä niiasi hänelle ja Lauran äiti joka hoiti emäntää. Pitoväki saatteli sitten pastoria hiljaisuudella pirssiin asti ja kun ovi pamahti, tarttui lähtöhenki toisiinkin. Juotiin vielä vähän kaljaa. Lähdettiin.

Emäntä ei pannut vastaan, itsekään hän ei enää jaksanut vaan kävi Lauran äidin saattamana peräkamarissa sänkyyn. Passarien lisäksi jäi pirttiin vain jokunen kaukaisempi setämies emäntänsä kanssa sekä Alitalon isäntä. Alitalosta kun oli pyydetty jo hautajaisten alla apua kylvötöitä varten.

Äiti sinne oli neuvonut ja Ulla. Mitäs, ethän itsellesi pyydä, taloon pyydät, sanoi äiti. Laura meni

koska muitakaan ei ollut. Tien yli sorakäytävää myöten. Alitalon pirtin porstuassa hän pysähtyi. Siinä oli aina ennen äidin kanssa seisahduttu. Äiti oli vetänyt nenäliinan taskusta, pyyhkinyt sillä ensin oman nenänsä ja sitten tytön nenän. Astuivat sisälle nenät korjattuina vieraskuntoon. Kunnes tuli suolariita emännän kanssa, äiti kantoi kaunaa loppuun asti, eikä käynyt itse talossa ja kielsi tyttöäkin käymästä. Riitaa kesti emännän kuolemaan asti vaan kun riitapuoli oli poissa, oli äiti valmis naapuri. Pirtissä oli siistiä ja tyhjää niinkuin asumattomassa talossa: ei tulta liedessä, kansi vihreäksi maalatun vesitiinun päällä, kansi klapilaatikon päällä, matot ojennuksessa ja rikatonta joka puolella. Lähellä ovea oli vanha avainlauta. Avaimet roikkuivat nauloissansa niinkuin ennen, lyhyet ja pitkät avaimet, piiput suorina ja kohti lattiaa, keikahtelematta. Emännöitsijää ei näkynyt.

Peräkamarista kuului laulunhyrinää. Laura lähestyi kamarin ovea ja napautti hyrinälle. Vastausta ei sanottu. Hän aukaisi oven. Isäntä istui kirjoituspöydän ääressä, päivä paistoi ikkunasta valkoisille haivenille, punertava iho kuulsi läpi. Pöydällä oli levitetyt nuotit ja hän lauloi niistä, lauloi Orpopojan valssia mehunsa menettäneellä vanhanmiehen äänellä ja saapasjalka polki tahtia vähän vierestä. Kun Laura oli tervehtinyt, hän säikähti ensin kauheasti, häpesi ja nousi ylös hyörimään. Hyörimisen joukkoon Laura toimitti asiaansa ja epäili että toinen ei enää kuule eikä ymmärrä. Mutta avunpyytämisen

Alitalon isäntä oli aina ymmärtänyt, hän suostui kaikkeen, tottakai ja naapureitahan tässä ollaan. Joko hän itse tulee taikka panee miehet tulemaan, niitä on hänellä käskettävänä. Eikä hän ole koskaan apuansa kieltänyt eikä tule kieltämään. Ääni lemahti kovin lempeälle ja posket hiukan punertaen hän katseli hyvillään nuoren naisen muotoja. Kädet nousivat ja heiluivat jo ilmassa. Laura lähti ennenkuin tuulimylly pääsi täyteen pyörimisen intoon. Jätti lapsettoman laulelemaan Orpopojan valssia.

Siinä hän nyt istui Ylitalon pirtissä pitojen jälkeen jokusen setämiehen kanssa puhelemassa punerrusta poskipäillä ja kimallusta silmäkulmissa. Setämieshän oli kaukaa ja jäi yöksi taloon. Alitalo istui koska oli auttajaksi luvannut, katsoi että piti olla pitempään pidoissa kuin muut naapurit. Hänhän oli ensimmäinen ruumiin kantajista.

Miehet juttelivat siitä mistä kaikki Koverossa puhuivat kun vain yhteen osuivat: maiden jakamisesta karjalaisille. Laki oli annettu ja ne nimetty, jotka ensisijaisina joutuivat omastansa lohkaisemaan: kunta, seurakunta, suuret tilat. Alitaloakin laki koski, hänellä kun oli maata liian paljon. Kädet pyörähtivät hiukan. Vaan neuvolla on kaikki tehtävä eikä isännällä ollut antamista vastaan. Lievemaatkin siihen tarkoitukseen kelpaavat, suota riittää.

»Halla siellä panee», sanoi setämies.

»Aikalailla», myönsi Alitalo.

»Sattuu joku sotaleski. Miehen voimat tarvitaan kun suota kuokitaan», sanoi setämies.

»Se on totta», Alitalo mietti vähän mutta vilkastui kohta. »Onhan tätä miehen voimaa.»

Ja sanoessaan hän katseli nuoren naisen pohkeita kun ne ravasivat edestakaisin, järjestivät tavaroita paikoillensa, pysähtyivät jakelemaan käskyjä. Ja niitä väsyttikin jo. Väsyminen heitti koko ruumiin painon toisen lonkan varaan, varvas kääntyi sisäänpäin.

Laura havaitsi kyllä katseen, se tuntui kähmäiseltä niinkuin joskus ennen. Äiti oli ollut siitä hyvillään mikä häntä ainoastaan inhotti. Hän kävi totisemmaksi kuin olikaan ettei Alitalo erehtyisi. Miesten puheet huolestuttivat myös. Ylitalo oli perijätön eikä emännällä ollut minkäänlaista voimaa selvitellä asioita, kysellä ja käyttää keinoja. Laki ja sen lukeminen oli miesten asia.

»Eikö teille maistuisi vielä vähän voileipää», hän virkkoi vieraille.

Miehet taukosivat, miettivät ja tulivat sitten hyvälle tuulelle.

»Maistuu, maistuu oikein», sanoi Alitalo ja nousi ottamaan. Saipa aiheen jäädä vielä pitempään.

Laura huusi äidinkin pirtin puolelle.

»No, miten emäntä nyt voi?» kysyi Alitalo äidiltä ja oli aivan huolissaan avuttoman lesken terveydestä.

»Hän on kaiketi saanut kylmää haudalla kun olkavartta särkee, annoin vähän pyriiniä», äiti puhui nätisti kuin pienen lapsen taudista joka juuri hänen

oli hoidettava pois. Ja Alitalolle hän oli aina puhuessaan niiaillut. Se tuntui vastenmieliseltä ja Laura päätti puhua toisin vaikka oli yhtä köyhä, päätti seista pystyssä ja enemmänkin käskeä kuin kysyä. Hänestä tuntui että isäntä tottelisi kyllä.

Passarit pujahtelivat pakarin ja pirtin väliä, korjasivat ruokaa kellariin. Laura jätti passarien käsiin melkein kaiken, hän pidätti vain vähän pöydän kulmalla leipää sekä leivän päälle laskettavaa suolaista.

»Miten mahtaa talon käydä, jaksaneeko hän sitä enää hoitaa?» virkkoi setämies varovaisesti ja vilkui Alitaloon sivultapäin sekä Lauraan. Teki kysymyksen jota oli harkittu jo jokaisessa mielessä ja josta joku uteliaampi oli hautajaisten aikana hiljaa naapurinsa kanssa sopotellut.

»Kuinka niin?» kivahti äiti sukkelasti.

Laura nolostui ja kääntyi selin joutavia sopeloittelemaan. Äidillä oli aivan mahdottomat aikeet ja Laura ymmärsi ne. Hän oli postissakin kuulustellut ihmisiltä Ylitalon lähisukulaisia eikä kukaan niitä tiennyt. Tarinoissa semmoisia tapahtuu mitä äiti havitteli eikä siinä elämässä jota eletään.

»Onhan meitä naapureita auttamassa jos ei itse jaksa», lausui Alitalo leveästi kylän puolesta.

»Niin aina», säesti äiti kiitollisena.

Setämies ei asiaansa siihen heittänyt, sitä varten hän ei ollut yöksi jäänyt. Syötiin vähän aikaa äänettöminä ja juotiin kaljaa. Ja kun hän oli harkinnut, hän alkoi uudestaan:

»Onhan niitä monenlaisia ja nuorenamiehenä on

melkein jokainen. Jos vaikka Ylitalokin . . .» Hän veti kurttuun kuluneen naamansa hemaisevaan hymyyn ja Alitalo ymmärsikin.

»Jaa että salapoikaako sinä tarkoitat?»

»Sitä, sitä», setämies vilkastui oikein.

»Se ei ikinä ole totta», huusi Lauran äiti.

Alitalo mietti. Makea hymy nytkähteli hampaattoman suun ympärillä. Hän ei sentään uskaltanut innostua salapoikaan.

»Ei, ei se Ylitalo ole vierasta naista köhmäissyt, en minäkään sitä usko», hän sanoi lauhkeasti, mutta uskoi mielellänsä kumminkin.

Laura toivoi että hän olisi todistanut setämiestä vastaan, vaan sitä hän ei tehnyt. Jätti ikäänkuin tahallaan vähän varaa toisen keksinnölle.

»Meinaan vaan . .», yritti setä vielä.

Mutta meinaamisestakaan ei ollut apua. Toiset eivät suostuneet ajatusta kehittelemään kun sairas leski oli makuuksillansa oven takana. Setämiehellä oli nolot olot. Setämiehen emäntä yritti jotakin keskustelun tapaista Lauran äidin kanssa. Tuntui siltä että asia jota varten hän oli miehen kanssa jäänyt taloon yöksi, oli epäonnistunut ja täytyi salata.

»Kylmaar se niin on että jos tämä talo vieraalle annetaan, niin oikeuteen mennään väellä ja voimalla», sanoi setämies ja katseli ilkeästi naisennäköistä ja miehenkokoista Lauraa ja Lauran äitiä joka täytti rehevästi tuolinsa ja oli yhtä karu nainen niinkuin tyttökin.

»Jokohan niin hullusti kävisi», vastasi Alitalo naisten puolesta.

»Kyllä käy», uhkasi setä, nousi ylös, käski emäntänsä mukaan ja poistui pakariin pois meinaamasta.

Hämysi jo hiukan ulkona ja oli melkein puoliyö. Lasin läpi näki värit niinkuin päivällä.

»Minunkin tarvitsee lähteä sitten kanssa», sanoi Alitalo, nousi.

Huokaus pääsi naisilta.

»Mutta paroonille on käynyt konusti», isäntä koetti vielä lohduttaa.

»Kuinka niin?» äiti kohahti istuimellaan.

»Suurin osa paroonin salaojitetusta ja parhaasta pellosta tasataan karjalaisille. Ja arvaatte kaiketi mitä siitä tulee kun ne isänmaanparturit pääsevät maitten päälle. Tönöä rakennetaan tönön viereen, lapsia on niillä ennestään ja maasta kiskotaan kaikki voima. Saa sitten nähdä auttaako jos parooni kantaa vastaan.»

Se oli kauhea tieto äidille. Hän istui pitkään äänettömänä ja häälyi hämärissä edestakaisin kädet rinnanpaikan alla kun otti siitä. Niinkuin maa joka karjalaisille jaettiin olisi ollut hänen omaansa.

Kun Laura juoksi seuraavana aamuna pellon yli kotiopäin vaihtamaan mustan asunsa arkiseksi työvaatteeksi, kävi kirpaiseva tuuli luoteesta ja luuti taivaantienoot puhtaiksi. Elämänsä hän tunsi yhtä kirpaisevaksi, sitäkin luudittiin semmoiseksi kuin taivas: miettimisen pilvet pois. Työtä oli tehtävä enemmän kuin jaksoi ja työhän oli puhdasta.

Pitäjä taloineen ja tarhoineen, niittyineen ja osuuskauppoineen kiersi järveä kuin laiha koriste vadin laitaa.

Nummi työnsi pelkkää katajaa ja kanervaa. Nummipellon päällä kulki mutakuorma koko talven ja hiekka imi kaiken, söi kaiken, muta painui minne painui, juoksi ehkä pohjavettä myöten sinne mistä oli tuotu, takaisin järvenrantaan taikka jos ei aivan sinne niin ainakin siihen kerrokseen asti joka sitten pidätti, otti mudan vastaan ja siitä rikastui. Mutta nummipelto työnsi kortetta kuin pientä joulukuusta ja hiekka kortteen alla oli harmaata kuin hanhensonta.

Keskeltä vatia koristelu pursui, rönsyili ja valui yltäkylläisesti mehevänä saarena. Ilma saaren ympärillä höyrysi kuin saunan lavo: oli lämmintä ja kosteata. Suvi ehti sinne ennemmin kuin järven laidoille, kypsyi ennemmin ja viipyi viimeiseksi. Saari pursui pöyheätä multaa johon jalka hukkui nilkkaa myöten, ketunleipää, saniaista, mesimarjaa, kiuruntkannusta, pensasta ja puuta. Aika siellä avartui kun ikitammet vaelsivat härkäniityn reunaa. Mäntyjenkään ikää kirkon mäellä ei tiedetty. Oli sylin-

täydeltä eikä ollut loppumisen pelkoa. Yltäkylläisyyden ympäröimänä viihtyi pieni hautuumaa.

Sinne mentiin niinkuin kylään: matka oli liian pitkä pelkkää pistäytymistä varten, parin kastelukannun kantamista varten, parin rikkaruohon nykäisemistä varten. Kun sinne asti pääsi, niin jäi myös, lepuutteli jalkojansa, kävi kaikki paikat katsomassa ja tapasi tuttavia järven takaa. Oli koko ajan niinkuin kylässä: ystävällinen ja avulias eikä liioitteleva. Puhesävy oli siellä yhteinen ja puhemerkit yhteisiä, haudat olivat yhteisiä ja niiden paikat tiesi jokainen ja nimitteli ne, vaikka elämisen aikana ei oltu edes hyvänpäiväntuttavia oltu. Haravaa ja luutaa oli lupa kysymättä lainata kiven takaa.

Laura piti huolen haudoista. Emäntä ei jaksanut vaan istui illat lasin luona, kääri villaisia olkasäryn ympärille, katsoi kauas toinen käsi kaulakuopan kohdalla. Jaakko tulee kyllä äitiänsä vastaan, se vähä mikä Jaakosta on tallella. Saattaa isäntäkin tulla mutta Jaakko ainakin, hän uskotteli Lauralle.

Laura lähti milloin yksin, milloin jonkun kanssa sovittuna iltana.

Heinäkuussa aurinko laski hitaasti ja himmeästi melkein pohjoiseen ja lasku oli pitkä, aivan loputon. Leikkuukoneet raksuttivat yötäpäivää järven ympärillä niinkuin suuret sirkat. Kuivahtanut heinä lemusi villisti.

Laura oli tehnyt tehtävänsä haudoilla, hän oli lepuuttanut jalkojansa riittävästi, noussut kuljeskelemaan ja katselemaan, lukenut taas kerran nimet

sankarihaudan marmoreista eikä Jaakon nimeä ollut siellä vieläkään. Hän oli pistäytynyt hautuumaan laidoillakin lupiineita haistelemassa ja ne röyhysivät vapaasti hautojen päällä sekä väleissä. Hän oli aivan yksin.

Portilla tuli räätälin emäntä vähäisen poikansa kanssa vastaan ja rupesi puhelemaan sinne tänne hyppiviä asioita. Räätäli oli sairastellut vuosikausia ja käynyt häijyksi ja kun hän kuoli vihdoin, riemastui räätälin emäntä, menetti muistinsa ja höppänöityi. Hän eli muistamattomana mökissään ja naapurit auttelivat eteenpäin. Kävivät lämmittämässäkin tupaa, ettei emäntä paleltuisi poikavähän kanssa. Laura oli pistäytynyt lesken luona lämminleipä kainalossa ja siitä tämä oli kiittävinään häntä höpötyksellään. Poika seisoi kupeessa ja sen huulet liikahtelivat kun äiti puhui, joskus kuului kurkusta kuin puheen korahdus ja kasvoilla käväisi nolo punerrus kun ei paremmasti osannut. Kiusa oli kuunnella ja teki mieli pois.

Ihan oikealla hetkellä hän sattui katselemaan tietä pitkin, näki miten mäen alta nousi ensin pää ja hartiat ja sitten koko pyörää taluttava mies. Jokin seikka järkytti hänet irti keskustelusta ja hän lähti nopeasti sanomatta leskelle sen enempää. Mennessänsä hän vasta tiesi että tulija on Lauri.

Tervehtiminen oli tapahtunut aivan itsestään. Pyörä oli hidastunut kohdalla eikä ajaa huristanut ohi. Siinä missä koivukuja vaipui notkoon, missä ilma vähän jäähtyi, oli Lauri hypähtänyt alas satu-

lasta. Lauran mieli laulahti ja innoissaan hän tarttui heinänröyhyyn, nyki korren irti tupestaan ja jäysti valkeata kohtaa. Joku oli joskus sanonut että semmoisesta saattaa saada taudinkin, mutta hän ei sillä hetkellä sitä muistanut eikä pelästynyt tautia. Tien kummallakin puolella kasvoi korkeata karhunputkea ja tuomipuita. Tuomista oli kukkiminen pudonnut alas karhunputkiviidan päälle ja köykäisesti niinkuin lento, niinkuin enkeleitten lento, kukki karhunputki tien kummallakin puolella ja tuoksui uuvuksiin. Taaksejäävän saaren pimennoissa pauhasivat linnut ja sudenkorentoja napsahteli kulkijoita vastaan.

»Ei kai tämä mitenkään sopimatonta ole?» kysyi Lauri ja silmäsi kuin ohimennen tyttöä.

»Kuinka olisi», sanoi Laura lyhyesti, piirsi tiukan rajan mihin asti saattoi niistä asioista puhua, nykäisi hiukan suunsa pieltä, keikutteli itseänsä ja antoi periksi jollekulle muulle asialle.

Keskustelu ei ollut ahkerampaa vaikka Lauri puhui nokkelastikin kun sille päälle sattui. Hän oli verryttelyvaatteissa ja kumitossut jalassa ja tuli pallokentältä. Vaatteen alta näkyi muoto helpommin kuin tavallisesti. Laura häntä oikein mieliksensä katseli. Hänellä oli hartioita kyllä mutta vyötäröstä alkoi hoikkuus, lanne oli kapea ja jalat lyhyet. Yläruumis oli miestä, alaruumis poikaa. Takana tumman tukan rajassa punersi arannäköisiä näppylöitä. Niitä näkyi leukapielissäkin.

Likellä siltaa oli jauhomainen kohta, jalat läp-

syttivät kuumaa santaa ja pöly nousi. Se heitä hiukan hymyilytti ja silloin sanoi Lauri äkkiä:

»Äitikin on sairas.»

Sillalla he olivat pysähtyneet. Sorsapari oli noussut kaislikosta narahtaen lentoon ja laskeutunut perätoukuria selälle. Yksinäinen silkkikuikka keinui virin nostamalla aallonpoikasella rinta kaarevana niinkuin rouva. Laura ajatteli pojan äitiä, sitä äitipirpanaa joka kerran oli kovastikin huutanut kun lapset sahasivat hyötypuuta poikki. Vasta siltamatkan jälkeen hän kysyi:

»Kotonako hän sairastaa?»

Poika kielsi.

»Sairaalassa.»

Kuolemanvakavaa se ei ollut, vain sisusvaivaa jota äiti ei antanut leikatakaan. Lauri kävi aina joskus äidin luona sairaalassa ja mukavaahan oli nähdä äidin ilo ja täytyi häntä toki vähän hyvänäkin pidellä mutta lähtö sitten. Lauri synkistyi ja veti kulmat kurttuun. Tukan raja laski alas. Äsken santaa läpsytellessään ja hymyillessään hän oli ollut kaunis. Nyt ei ollut kaunis lainkaan, saattoi pahuuksiakin tehdä synkistyessään tuolla tavalla.

»Niin», sanoi Laura tukalasti.

»No. Tilanne on aina sama: älä mene, minulla ei ole ketään muuta, sinä olet ainoa, kukaan ei täällä ymmärrä ja sitten itkemistä ja se vasta kauheata on, naisen itku. Vaikka sekin on kaksinaista. Tekee mieli kokeilla ja kiusata kunnes toinen itkee. Ja kun itkee niin tulee itsekin tuskasta aivan raivoksi

ja suuttuu itkijälle. Ja onhan sieltä mentävä. Enhän minä voi toiseen sänkyyn käydä äidin mieliksi makaamaan. Ja kenellä muullakaan on sairaalassa ketään. Ja enhän minä ainoa tässä maailmassa ole. Muitakin on olemassa kun vain tahtoo muiden kanssa olla. Mitä varten juuri minun kanssa. Sitä en minä ymmärrä», Lauri oli kiivastunut puhuessaan.

Lauraa ahdisti. Oli kuin ei Lauri olisikaan äidistänsä puhunut vaan muista.

Vähän ennen tienhaaraa oli Laura ajatellut että siinä poika nousee pyörälleen ja huikkaa hyväiset taikka pienen seisoskelun jälkeen ainakin hän lähtee. Lauri taittoi mukaan nummitielle ja toisen kerran tytön mieli laulahti. Lauri saattoi Lauraa, selvästikin saattoi eikä sattumalta viereen jäänyt. Yhtäjalkaa käyden he sivuuttivat kaksi tönöä, räätälin ja suutarin. Likaiset asumisen jätteet paisuivat ikävästi tielle päin. Alkoi asumaton kohta, niitty jolla kasvoi katajaa. Karu nummi kaunistui. Lämmin harmaa huuru nousi maasta ja värisytti vähän.

»Jos ei äiti pitelisi kiinni, lähtisin minä täältä», sanoi Lauri.

»Mitä varten lähtisit? Ja minne lähtisit?»

»No. Minne tahansa», sanoi Lauri kopeasti, oli aavistellut Laurassa jo kiinnipitelijän alun.

Laura suutahti ja portilla hän tarttui heti klinkkuun. Lauri leppyi.

Minne tahansa hän tahtoi lähteä kun ei aika kulu yhtään täällä. Kaiketi ihminen muutakin voi tehdä

kuin kuolleenkehtoja. Riittää kun isä niitä höylää ja äiti puettaa.

»Ei aika kulu», ihmetteli Laura. »Minun aikani kun kuluu hirveästi, se rientää pois enkä ehdi siihen tarttua, en tee sitä mitä minun pitäisi oikein tehdä, mitä varten olen luotu. Mitä toiset tekevät ja mitä varten toiset ovat luotuja.»

Pojan pitkät ripset kohosivat, tukanraja kohosi.

»Sinä nyt olet naiseksi aika . . .»

»Luonnikas», ehdotti Laura ja he naurahtivat yhdessä.

»Niin», sanoi Lauri. »En minä oikein muitten naisten kanssa. Sinä olet ainoa. Paitsi äidin.»

Hän seisahteli lauseittensa välissä ja niihin mahtui semmoisia mitä Lauralle ei sanottu ja äidistä ne eivät olleet ainakaan. Laura nosti klinkun, työnsi porttia ja siirtyi pihan puolelle. Niittokone raksutti ja likellä lemusi nummen köyhä kukka, matara.

Vasta kun tyttö oli melkein mennyt, Lauri hänet havaitsi ja kysyi:

»Entä sinä itse? Mitä sinä teet?»

»Sen kun olen. Tyhjän panttina», vastasi Laura hiukan katkerasti ja nosti kuopallista leukaa.

»Mitä minä muuta voisin?» tyttö nyki olkiansa ja katsoi pojan ohi Ylitalon päätyyn.

»Kyllä kuolema sinut valoista on vapauttanut», pääsi pojalta kireästi.

Kahina kulki nummen yli mutta pilveä ei vielä näkynyt. Puoliverhot heilahtivat tönön lasin takana ja Laura oli kuulevinaan että jyry palkki naukaisi.

Vapauttanut niin, hän ajatteli riisuessaan muutamia kesäisiä kappaleita yltänsä. Mutta vapauskin on omaksensa otettava ja nainen tarvitsee myös apua. Hyvä Laurin oli sanoa kun oli mies. Millä nainen vapauden ottaa, oma homma sitä varten pitää olla.

Aamulla Laura loikoi kamarissa peitto sykkyrässä jalkopäätä vasten. Hän oli herännyt vaan ei noussut vielä. Hän ei juuri ajatellut kun ei ollut mitään ajateltavaa. Mielessä käväisi ehtoolla tehty yhteismatka hautuumaalta kylään ja meni pois. Vasta myöhemmin kun Laura siitä Laurin kanssa jutteli, sen reuna kimalteli hopealle ja se kasvoi suuren kirjaimen kokoiseksi, kaiken alkamiseksi. Sängyssä loikoessaan hän katseli kamaria, hengitti omaa hienlemuista ihoansa, katseli hikilähdettä, omaa ruumistansa. Hän oli rippikoulun ikäisenä revennyt jo tuommoiseksi että iho kiilsi voimaa pingallaan. Toiset tytöt lihoivat vasta kun olivat ensin monta vuotta navettatöitä paiskineet. Kapein käsivarsin he Lauran ikäisinä riensivät lauantaisin tansseihin. Laura ei sinne ruumiinsakaan tähden sopinut saatikka sitten muuten. Hän oli morsian.

»Ulla tulee!» Ovi aukeni ja jäi silleen. Äidin ääni oli narahtanut unisesti niinkuin vanha sarana.

Kun Ulla aamuisin polki karjauraa myöten pellon yli, oli Lauran aina lähdettävä. Ulla pukahti lyhyen käskyn oven pielestä: Pitäisi flikan tietämän! Puhuessaan hän sitoi sitkeät ja paljaat käsivarret rinnan alle poikittain ja suussa vilahti valkeata purua ja

sitä valui poskesta siniselle viirulle joka joskus oli ollut huuli.

Vähältä piti ettei Laura silloin kieltänyt ja kielen nenässä kielto olikin, mutta Ullan syli oli täynnä pimeätä uhkaa. Piti nousta ja piti käydä pukemaan. Oli työssä missä tahansa niin ruokansahan siitä sai vaikkei palkkaa. Ylitalossa ei sopinut palkasta edes mainita koska oli morsian.

»Kampaan ensin tukkani», sanoi Laura ja toivoi että odottaja pyörähtäisi malttamattomana lähtöön.

»Kyllä tuuli ulkona sen klaaraa, tule jo», sanoi Ulla.

Äiti käännähti silloin sukkelasti ja lähestyi Ullaa sivusta:

»Klaaraa mitä klaaraa muttei Lauran asiaa . . .»

Laura lykkäsi Ullan edellänsä ulos, loppu häipyi pirttiin oven taakse ja loppuun asti äiti asiansa sanoi, keskenkään ei heittänyt.

Syksymmällä oli häät joissa Laura oli laittajana. Koverolainen tyttö vihittiin karjalaisen autoilijan kanssa. Tyttö oli Lauran tuttu, ikäläinen. Lauri haki silloin tällöin tanssiin, haki muitakin. Laurahan ei paljon osannut mutta Lauri sitä paremmin. Hän meni monta kertaa erään hoikan, vieraan tytön kanssa ja molempien jalat keinahtivat tulisesti ympäri.

Lähtiessä ei vierasta tyttöä enää näkynyt ja Lauri saattoi Lauran nummelle. Sillä kertaa tuli äiti ulos. Hän oli tempaissut mustan takin alus-

vaatteittensa peitoksi ja seisoi portaalla korkeana niinkuin kottarainen hautajaisten aikaan. Hän käski sisään. Tulen, tulen, lupasi Laura peloissaan. Äiti poistui portaalta.

»Mitä nyt?» Lauri kysyi terävästi ja sillä äänellä joka oli niinkuin tinasotilaan.

»Arvaa mitä tästä kylä sanoo.»

»En minä enää kauemmaksikaan ehtinyt kun on kohta aamu», Lauri melkein puri sanoja ennenkuin ne päästi. Vieras hoikka tyttö oli nähtävästi sitten kaukaa.

Laura seisoi surkeana portin luona ja repi tikkusia höyläämättömästä laudasta. Askeltakaan ottamatta oli poika liikahtanut pois ja kulki säälimättömästi leuka korkeana Lauran yli. Portaan päällä seisoi joskus pieni äiti niinkuin pirpana taikka suuri äiti niinkuin ruko, pani pauhaten ja syytti, eikä poika puolustanut paritoveria vaan säikähti ja syytti myös.

Kun ei äidin askel narahtanut porstuasta pirttiin, oli Lauran mentävä.

Sisällä äiti kielsi kertakaikkiaan seurustelun Laurin kanssa. Tytön oli muistettava että hän oli morsian ja hänen oli maltettava odottaa vaikka koko ikä. Lupausta ei niin vain saa rikkoa, mitä siitä kylä sanoo ja mitä Ylitalon emäntä. Toiset murhevaatteitansa kantavat ja Laura senkun juoksee miesten kanssa. Omaa etuansa on tässä vaalittava ja katsottava kuinka Ylitalon käy. Äidillä oli aavistuksia ja jos tapahtuu aavistusten mukaan, niin kyntäjä on maan päälle hankittava eikä laudan hiu-

laaja, kuka tahansa vaan ei Lauri. Sitä varten ei äiti ollut pitkään Lastusille kaunaa kantanut.

Laura mietti yötä myöten, mietti päiviäkin ja päätti sitten että lähtee tulevan talven aikana Turkuun talouskouluun eikä äiti pannut vastaan.

»Ajattelin vaan että . . .»

Eikä hän mitään ajatellut, se nainen jolla oli tiilenvärinen takki ja vihreä hattu ja jonka säkkyräinen tukka haisi kovasti permanenttinesteelle ympäri autoa. Hän vain säikähti että kuljettaja ajaa hirmuvauhtia sen paikan ohi johon hänen oli jäätävä ja hän saa kantamusten kanssa astua monta turhaa askelta taaksepäin. Taikka säikähti hän sitä että kuljettaja ei lainkaan seisata pyytämisestä huolimatta, jostakin syystä vimmastuu ja ajaa minne tahtoo. Vieraista ihmisistä ei koskaan tiedä. Sen tähden hän painoi hätäisesti tutisevalla sormenpäällä nappia ja punainen valo pärähti, painoi vielä toisenkin kerran ja kuljettaja varmaan jarrutti koska pyörät rahisivat. Ja sitten:

»Ei, en minä tähän jää kun sillan tuolle puolelle.»

Nainen huojui käytävällä, tökki kassillansa läheisien käsivarsia ja katsoa haritti eteenpäin sen sillan tuolle puolelle.

»Ajattelin vaan kun te soititte . .»

»Ei, minä ajattelin vaan kun te niin kiivaasti ajoitte . . .»

»Ei, kun minä ajattelin vaan . .»

Nainen jäi sillan tuolle puolelle ja vähitellen haihtui matkustajien mielistä naisen ja kuljettajan ajattelemisen vaihto ja autosta permanenttinesteen haju. Eikä siinä mitään oltu ajateltu, pelkkää ajattelemattomuutta jälkeenpäin ajattelemisella paikkailtu.

Laurakaan ei juuri ajatellut lähestyessään kotipitäjää vaan sysi hommiansa eteenpäin ja vasta myöhemmin uskoi oikein ajatelleensa. Sysi sillä tavalla kuin tottumaton matkustaja sysii, mutta omassa mietemaailmassa on tottumatonkin kuin kotonaan.

Auto kulki, pysähteli alussa ahkerasti ja päästi ihmisiä pois. Laura ei piitannut siitä mitä ympärillä tapahtui, sitä oli tapahtunut monta kertaa ja monen matkan aikana. Hän oli saanut paikan lasin tykönä eikä toisten liikehtiminen häntä häirinnyt. Puhelinpylväät vilahtelivat ohi ja kannattivat orsillansa valkeita posliinikuppeja kuin pikkaisia kelloja taikka lintuparvea. Kurssipäivät vilahtelivat ohi samalla tavalla pikkaisine kelloineen ja lintuparvineen. Jokainen pylväs vie yhden päivän mennessään, hän ajatteli. Ja kohta on kurssi käyty uudestaan mutta takaperin. Ja jäljellä on vain hyvä paperi käsilaukussa ja oman homman alku.

Laura katseli ympärilleen. Sitä eivät muut matkustajat tiedä mitä hänellä on käsilaukussa, millainen paperi siellä on ja mitä hänelle on kurssin mittaan monta kertaa sanottu. Laura nyt on aivan löytö enkä minä teitä enää takaisin laske, oli johta-

jatar sanonut. Eikä olisi laskenutkaan. Ja mikäs, mielellänsähän Laura löytö oli, osasi ja pani parastaan, neuvoi taitamattomia. Mutta johtajattaren ohi hän oli livahtanut lopettajaisten jälkeen kiireen varjolla ja silmät alasluotuina, luomilla selvä kielto. Ja kun johtajatar oli vielä käytävässä huutanut perään, hän oli jättänyt Ylitalon puhelinnumeron, sillä puhelimessa on aina parempi kieltää kuin aivan toisen edessä. Siitä ei ollut aavistustakaan naisella joka istui Lauran vieressä ja nuoli sormiansa. Oli syönyt leivoksen jonka päällä oli ollut paksua mansikkahyytelöä. Eikä toisellakaan naisella Lauran edessä. Ei, vaan se komensi miestänsä ja valmistui lähtemään ulos:

»Älä pöpise, ole hiljaa, anna se laukku tänne, älä kajauta sitä rikki, se on kerran korjattu jo, ala mennä . . .» Ja nainen tyyräsi miestä ulos. Mukava tyhjä istuintila houkutteli ja sormensa nuollut nainen nousi, naurahti omia aikojaan ja siirtyi sinne. Laurakin levitteli itseään.

Auto riensi karujen tienvierimetsien läpi mutta kauempana pilkahteli hakattua pinotavaraa. Mieleen nousi varjo mikä oli aina joskus noussut joutoaikana taikka aivan äkkiä kadulla kulkiessa taikka äidin soitellessa huoliansa taikka kesken jonkin mitättömän taloustyön joka ei ajatusta tarvinnut. Ylitalon elämä nousi mieleen niinkuin varjo taikka mieli laski alas kohti varjoa. Se ei häneen enää kuulunut, niin hän oli itseksensä ilman äidin apua jo päättänyt, ei ainakaan kovin paljon, mutta kun

halkopinot pilkahtelivat hyvinhoidetuissa metsissä, oli pakko muistaa muutamia töitä, tekemättömiä varsinkin. Ylitalossahan ei ollut miestä joka olisi mistään huolehtinut. Rojupuuta oli ajettu talon omaan tarpeeseen. Muuten oli Alitalon apu tasattu siihen missä ilman apua ei voitu elää, pelloille. Ullakin oli oma jäkäränsä, pahkainen ja taipumaton, kaikille muille kateellinen ja kateellisen ihmisen kanssa on raskasta elää, asiat eivät suju töksähtelemättä. Laura oli ottanut toiseen peräkamariin opiston tyttöjä talvikaudeksi asumaan. Heistä oli ollut vähän seuraakin sairastelevalle emännälle. Ulla oli suhtautunut asiaan kovin väkisin. Laura oli lähtiessään tahtonut haastaa hänestä emännälle sisätöihin apua. Hän oli murahdellut vain. Tyttöjä hän oli kartellut ja lukinnut joskus liiterinkin oven ja tytöt saivat palella ja elää ilman puuta. Niin oli äiti puhelimessa toimittanut. Vasta Lauran jyry sana oli Ullan taltuttanut ja liiterin ovi oli auennut ja auki pysynytkin. Mutta elävistä Ulla oli pitänyt kyllä hyvän huolen, hoitanut maidon vaikka ei sitten muuta. Linnunsontakin on tilaamatta eivätkä ne lehmätkään sarvistansa lypsä kevätkauden aikana, rehua on saatava, hän oli murahtanut Lauralle pääsiäisen maissa. Laura oli tilannut linnunsonnan, laskenut kauppamiehen kanssa sen määrän mitä Ylitalon peltoalaan tarvittiin apulantaa ja tilannut lehmille rehua. Sitä myöten piti olla selvää. Äsken oli äiti vielä soittanut ja käskenyt ostaa siemeniä omiin sekä Ylitalon tarhoihin. Niin ja sitten, äiti oli pis-

täytynyt pienellä matkallakin ja hänellä oli hyviä uutisia Lauralle ja kaikille, mutta puhelimessa ei niistä puhua sopinut vaan vasta täällä kotona. Nauru oli pyörähtänyt Lauran korvaan. Mahtoi sitten jotakin äidillä ollakin. Laurallakin oli ollut pieni uutinen ja sen hän jätti kyllä sanomatta: kutsu nuorisoseuran johtokunnan kokoukseen ja kutsun oli Lauri merkannut kun oli sihteeri. Hänkin oli naurahtanut puhelimeen eikä äiti ollut arvannut miksi. Olivat vain molemmat naurahtaneet ja omiansa oli mukava naurahdellakin. Omat pienet nauramisenaiheet olivat kuin äskensyntyneitä eläviä: niitä piti vaalia ja syöttää ajatuksilla ja paimentaa niin että vieras ei silmällänsä päässyt pahentamaan. Ne olivat kuin Ullan vasikat joita hän taioillansa vaali, vaikka taiat eivät vasikkaonnea tuo lainkaan vaan emännän vireys.

Naapuripitäjän kirkonmäellä auto seisoi jonkin aikaa ja siinä oli pirssejäkin aivan äärellä. Auto ajaisi järven toista puolta ja matkalaukun tähden Laura joutuu pirssin ottamaan. Hän laski ajomatkan hintaa ja se tuli halvemmaksi vähän myöhemmin.

Kun hän sitten omassa pitäjässä oli jäänyt autosta ja oli ajatellut pirssiä ja kävellyt jo sinnepäin, hän laski taaskin rahaa ja tahtoi säästää. Niin hän menetteli, sysi hommiansa edestakaisin ja sillä tavalla että kantoi ensin laukun läheiseen kauppaan ja selitti tuttavalle kauppamiehelle:

»Ajattelin että kävelen kun on istuakin saanut. Tulen huomenna ja noudan pyörälläni sen.»

Ja kauppamies tarttui heti matkalaukkuun, vilkuili ympärillensä ja hihkaisi:

»Tämän minä katson voitokseni.»

Miesten nauru rämähti. Kauppamiehen tukka seisoi pystyssä ja hampaat välähtivät pusuhuulten takaa. Hän kantaa riepotti Lauran laukkua tiskin taakse peittoon niinkuin jotakin jo kerran omistettua. Linnunsonnan hän selitti toimittaneensa jo Ylitaloon ja karjanrehun. Hampaat välähtivät taas. Laura oli kurillansa tilatessaan käyttänyt Ullan antamaa nimeä. Laura kiitti ja lähti kevyesti siitä eikä aavistanut vielä mitään.

Koivukuja oli suora viiru eikä päätä näkynyt. Terveet puut humisivat Lauran yläpuolella ja istumisen ahdas tunne haihtui. Kujan pielet lainehtivat valkoisenaan vuokkoja vaikka niiden varret olivat jo pitkät ja terät suuret niinkuin aina myöhäisvuokkojen ja ruskettuneitakin oli paljon joukossa. Vuokoilla ja kukkivilla vaahteroilla oli Laura koristanut yhden kevätpöydän koulussa.

Molemmin puolin kujaa näkyi uutisrakennusten alkuja ja tuore, maalaamaton puu lemusi ja lemu nousi kiihkeästi ohimoille. Jokunen rakennus oli asettunut vanhan sammaltuneen suulin kupeeseen kuin tuulensuojaan ja siitä vasta ruma liitto oli syntynyt. Vaikka mukavaahan oli kun ihmiset saivat omat rakennukset ja pääsivät niihin elämään. Hankalaa oli ollut toisten nurkissakin kolaaminen. Laurasta se oli mukavaa. Mitä sitten mahtoi parooni itse ajatella kun sitä tietä kartanoonsa kulki ja

rakennusten alut räikeästi kirkuivat. Hän taisi olla aika luonnikas. Sanoi äiti. Ja äidin mukaan olivat kaikki paroonit olleet aika luonnikkaita ja kaikki muutkin rikkaat miehet. Niiattavia.

Puolivälissä kujaa tuli auto takaapäin, pyrähti ensin ohi ja seisatti sitten, perääntyikin. Laura hyrähti hyvillään. Siinä oli autoilijapari jonka häitä hän oli ollut laittamassa ja häiden jäljet näkyivät jo Railin muodossa: hän kääntyi kankeasti taaksepäin kun Lauran kanssa jutteli. Hän kehui menevänsä järven toiselle puolelle kauppaan. Sieltä oli joku saanut sihdin halvalla taikka puukauhan ja hän oli ajatellut miehensä kanssa, että saattoi sitten saada halvemmalla muutakin. Raili jutteli paisuneella suulla ja ikenet kajastivat verettöminä. Laura ei pannut vastaan, hän ei vaan tiennyt, oli ollut poissa koko talven.

»No mitä sinä nyt olet siellä oikein oppinut?» kysäisi Raili.

»Kaikenlaista. Sitä että liha pestään ensin kylmään veteen kastetulla . .» Laura lasketteli keittokirjaa.

»Kylmään?» sanoi mies.

»Taikka kuumaan. Aina joskus kuumaankin», Laura naurahti.

»Sinähän olet komea tyttö vielä», sanoi mies noin vain.

»Mikähän minut rumentaisikaan», riemastui Laura ja katseli lasin läpi ohikiitäviä oraspeltoja. Taivas niiden yläpuolella oli tumman pilvimöyhyn peitossa

ja ilma semmoinen ettei oikein etukäteen arvannut mitä kohta sataa: räntääkö vai vettä.

»Sinun pitäisi jo saada itsellesi rumentaja», kiusoitteli mies.

»Ei oikein killaa», Laura virkkoi lyhyesti ja siirtyi toisen lasin ääreen. Niityt kimalsivat siellä, taivas nousi korkeammalle ja pilviriekaleitten reunat kellersivät.

»Miksei killaa?» Mies oli päässyt semmoisen jauhamisen alkuun mistä miehen mieli aina vilkastuu. Raili näytti levottomalta.

»Kyllähän te sen kumpainenkin tiedätte.»

»Ääh, olipa siinä paha kuokos», ratti pyöri miehen käsissä ja auto kääntyi sillalle. »Kysy sinä lupa kuolleelta niin kohta näet, saatko sen», hän lisäsi kun auto oli hypähtänyt kuokokselta turvaan.

»Kuuluuko se sinuun», sanoi Raili tuskaisella äänellä. Mies ei mitään ymmärtänyt taikka jos ymmärsi niin teki tahallaan.

»Kyllä se jokaiseen mieheen kuuluu. Ei noin komea tyttö vapaana saa kulkea.»

Lauraa huvitti. Parastansa hän ei ollut päälle edes pannut ja häntä kehuttiin. Mutta huvi laski.

»Ota hänet jalkavaimoksesi sitten», kivahti Raili.

»Etkö sinä ollenkaan ajattele mitä päästät», sanoi mies nolona.

»En», parahti Raili itkuisella äänellä ja hikeä näkyi otsauurteissa.

Auto nousi kurnuttaen ylös männikköön ja lepänvesat laahasivat auton kylkeä. Kiurunkannus kan-

toi tytisevää kukkaa niinkuin ennenkin isojen leppien alla.

Semmoista heillä siis oli jo ja semmoista kaiketi piti ollakin. Naisen mieltä siinä murretaan ja naisen mieli murtuukin, ei miehen. Lauralla oli raskaan, ahdistuneen naisen olo.

»Koko meidän ikä onkin naimisissa», sanoi Raili mäen päällä ja laski lauhkeasti käden miehen käsivarrelle.

»Paitsi sitten sinä», hän sanoi Lauralle.

»Vai niin», Laura virkkoi. Häntä vähän tympi äkillinen sovittelemisen halu.

»Niin kun Lastusenkin Lauri avioituu», Raili käänsi pullistuneet silmät hitaasti miehestänsä Lauraa kohti, käänsi pullistunutta ruumistansa, tuntui että hän oli pullistunutta voimaa täynnä, silmät sitä olivat täynnä ja koko ruumis ja hän räjähtää. Silmät, valkeat kuin posliini, räjähtävät ensin. Laura katsoi häntä kauhuissaan. Mutta Raili vaan ei vaiennut. Hän tiesi nimen, sen hoikan vieraan tytön nimen jonka ympärillä Laurin pohkeet olivat häissä tulisesti tanssineet. Sen tytön tykönä oli Lauri nähty ja kaiketi niillä vehkeet olivat jo sinnepäin.

»Jos sitten äidiltänsä uskaltaa», sanoi Raili vielä ja se Lauran mieltä vähän autti että jos ei uskallakaan.

Loppumatka oli ollut niinkuin sumu. Tienhaarasta hän oli kävellyt ja suutarin kohdalla äkkiä havainnut pahaa lemua: laudoille oli levitetty pientäkalaa kanoja varten kuivumaan. Portaan alta löytyi

avain ja hän astui sisälle missä hella hohti kylmää asumattomuutta ja kamari vielä kylmempää. Ämpäri oli kumollaan ja kauha hellan päällä kuivumassa eikä sillä ihan äsken oltu vettä mätetty. Näkyi että kotona ei äiti enää asunut.

Aikansa Laura odotteli äitiä ja katseli kotimaisemia kukkivan halavapajun läpi. Hän otti siemenpussit kassistansa ja jakoi ne valmiiksi. Pusseista nousi tuttu kuiva haju. Katsomatta edes nimeä hän tunnusteli niitä sormissansa. Punajuuren kyssäkät siemenet kuhmuilivat paperin alla ja porkkanan pienet soikulat liukuivat karkuun ja ne olivat salaperäisiäkin. Ne salaisuudet oli kumminkin jo tarpeeksi monta kertaa idätetty eivätkä sen tähden olleet salaisuuksia lainkaan. Viljelemisen varmuus täytyi ihmisellä olla ennenkuin hän uskalsi: tutunnäköisestä siemenestä täytyy itää tuttu kasvi. Ja siitä itää. Naisen siemenestä itää täysi nainen piikkeineen ja kukkineen. Työntää piikin siihen mikä uhkaa, äitiinsäkin vaikka.

Illalla Laura vaihtoi kengät kurpposiinsa ja lähti Ylitaloon. Väki oli pirtissä. Äiti ja Alitalokin taisivat kuulua väkeen. Pirtissä nousi aimollinen meteli. Äiti istui keinutuolissa ja tuntui että hän oli asunut jo siinä pitkään eikä hetikohta lähtisikään. Hän ponkaisi lujasti konteillansa, ratsasti täyttä laukkaa ja oli innoissaan. Ulla oli sotkenut jotakin sakkaa lieden reunalla pienessä pytyssä ja livahti pytty kainalossa Lauran ohi ulos. Jyryt sanat vaikuttivat vielä. Alitalo teikaroi lattialla käsiänsä heilutellen

ja toivotti Lauran tervetulleeksi talon ja kylän ja koko pitäjänkin puolesta. Tilasi hänet pitokokiksi syntymäpäivillensä elokuussa.

»Saa nyt sitten nähdä», Laura hillitsi totisesti miestä. Prökötystä oli jo kimaltanut silmissä ja punerrus nousi korviin asti.

Hän tervehti Ylitalon emäntää, tervehti emännän oikeata kättä. Vasen oli paksulti villasaalin peitossa ja hän lemusi pitkän matkan päähän tropeille.

»Laura nyt ei lainkaan ajattele mitä puhuu. Vallan isännän avun varassa on eletty koko talvi», äiti niiaili Alitalolle.

»Pitääkö minun se apu sitten maksaa», tokaisi Laura.

»Tottakai, tottakai nuorta naista vähän silmäillä saa», isäntä etsi lakkiansa.

»Ei saa», Laura virkahti eikä hellittänyt hymyänsä.

»Ei saa, ei saa. Vain vanhaa risuaitaa saa eikä siinä sitten pakkelikaan enää auta», isäntä lorusi leikkisästi ja lähti. Ei ollut ennen saanut kintuilleen eikä nytkään älynnyt saaneensa.

Äiti ponkaisi edelleen konteillensa ja ratsasti keinutuolissa. Hänellä oli uutinen, Laurallahan ei sitä enää ollutkaan, ainakin oli ilo siitä kadonnut. Äiti oli käynyt yhteisen pitkän harkinnan jälkeen Porissa kuuluisalla povarilla. Povari oli ollut paistamassa lihapullia ja äidin tulo oli yllättänyt hänet. Hän oli kuitenkin pannut povaten. Huoneessa oli ollut korttipakka monen liinan alla, hän oli vetänyt sen esille ja aikansa plarannut sen lehtiä. Äiti oli kysynyt

Jaakkoa. Ja kas, silloin oli povari ruvennut näkemään kortinsilmistä tulevaisia. Hän oli sanonut että tyttärenne käy suotta koulujansa, että vaalea mies joka häntä on vieroksunut, tulee takaisin ja ottaa. Äiti oli kivestänyt povarilta tarkempaa aikaakin, mutta akka oli paiskannut oven auki ja osottanut tietä ulos. Mennessänsä äiti oli haistellut palaneitten lihapullien käryä ja hänen polvensa olivat vapisseet pelosta eikä suotta: tieto Jaakon takaisintulosta oli saatu.

»Puuttuu että hankitte itse kortit ja vetelette onnensilmiä aikanne kuluksi», Laura sanoi harmissaan. Näkyi että povariakan puheeseen oli monta päivää uskottu, mihinkään muuhun kun ei enää voitu uskoa, ei edes Jumalaankaan. Semmoiseen Jumalaan ei jaksa uskoa joka ei suostu siihen mitä häneltä pyydetään.

Seuraavana päivänä Lauralle soitettiin Turusta. Hänelle tarjottiin kerrassaan hienoa paikkaa: presidentinrouva olisi ottanut etevän tytön maalta ja Laura oli kurssinsa ainoa mahdollinen. Hänellä oli heti puhelimessa kokonainen saatto syitä vastaan mutta johtajatar käski miettimään.

Äiti oli ensin kahta mieltä: vuoroin mahtaili ja vuoroin kielsi: ei sinusta ole siihen. Tieto levisi nopeasti postiajan jälkeen kylälle joka hämmästyi: siellä siis asuu tyttö joka pääsee vaikka presidentin linnaan. Kuka tahansa olisi ollut valmis lähtemään. Ylitalon emäntä itkeä kihersi avuttomana.

Pieniä iloisia räjähdyksiä tapahtui Lauran mielessä päivän mittaan. Illalla hän meni kokoukseen

kuin uusi ihminen, sisältäpäin aivan uusi eikä sama surkea joka eilen oli kävellä nuoputellut nummitietä kotiin. Päältäkin aivan uusi: hän otti laskohameen ja valkoisen puseron jossa oli pientä pitsiä. Häntä ihailtiin kovasti ja kaikki käskivät häntä menemään ja sanoivat että hän on hullu jos ei mene. Lauri ei kylläkään sanonut vaan näytti ahtaalta ja surkealta ja kuin haalistuneelta. Ja kokouksen jälkeen he sattuivat lähtemään yhtämatkaa.

»Arvasitko sinä että minä sinua tahdoin johtokuntaan», Lauri kysyi ensin varovaisesti.

»En minä mitään arvannut», valehteli Laura.

»Ai», Lauri näytti nololta.

»Kuulin että olet ollut elävänkehdon hankkeissa.» Hymy vilahti pojan kasvoilla, mutta sitten hän kielsi välinpitämättömästi kunnes kiukku ehti nousta päähän. Silloin hän vimmastui.

»Ja vaikka olisinkin. Olenko minä sinulle uskollisuutta vannonut», hän sihisi.

»Et, et ole kylläkään. Kaiketi olet sitten muualla vannonut.»

»Minä en vanno mitään ja jos ei se kelpaa, olkoon kelpaamatta», pojan leuka tärisi tärkeästi.

Nummi lemusi voimakkaasti kasvamiselle. Jokunen talvitarina jossakin muualla ja näkymättömissä ei enää tuntunutkaan miltään. Ja olihan totta että Lauri ei ollut uskollisuutta vannonut. Ja sekin oli totta että Laura oli vielä morsian. He kävelivät äänettöminä niinkuin ennen, ei niin että kylki sattui kylkeen keskellä tietä vaan laitoja myöten ja

onneksi niitä oli kaksi. Kengänkärki vain ei ollut auki enää eikä nahka lempattanut.

»Muistatko?» kysyi Laura hymyillen.

Sen jälkeen heillä oli paljon puhuttavaa ja Laura kysyi Laurilta mitä tekisi, menisikö linnaan vaiko ei. Lauri toivoi että ei. Ja Laura aavisti siinä paikassa ettei hän mene. Vaikka koko kylä olisi häntä työntämässä sille tielle, hän ei mene. Hän tottelee Lauria ja Lauria hänen on toteltava. Ilman ei voi elää.

Jumalan kiusaamista oli ihmisten mielestä, ettei Laura rientänyt siihen hienoon hommaan joka hänelle oli koulusta käsin hankittu, liian rohkeata kiusaamista. Toisille elämä kyllä antaa aikalailla mutta loputtomiin se ei anna kenellekään, ei edes Lauralle vaikka olikin onnettarien suosiossa, suipukas ja kuoppaleukainen. Akanoita on aina elämänseulan pohjalla ja se jauhokoi.

Jos asiaa mammalle postissa ihmetteli, hän loi luomet alas, niiasi perä pitkänä ja sanoi nöyrästi: Ei, ei Laurasta ole, ei lainkaan, hän on yksinkertainen tyttö vain. Se oli joutavaa puhetta, kukaan ei ole niin yksinkertainen etteikö menestymään pystyisi ja äitinsä mielestä ainakin. Äidit menestyvätkin lasten asioissa rohkeammin kuin lapset itse. Ja siinähän Laura olisi mennyt missä joku toinenkin tyttö maalta, kun kerran maalta tahdottiin ja Laura oli jo linnannäköinen valmiiksi, iso ja komea, ja olisi sitten näilläkin kulmilla kuultu jotakin. Vaan ei. Postimamma kielsi jyrkästi ja kävi nuolemaan merkkejä. Kylä ei oikein ymmärtänyt.

Ennenkuin kuuli.

Että Laura oli nähty Laurin kanssa taas ja ihmisiltä pääsi nauru: semmoinen pari: pitkä ja pätkä. Ja että Ylitalon emäntä oli vakavasti sairastunut, särky käsivarressa ei ollut reumatismia lainkaan niinkuin talven mittaan oli puhuttu vaan paljon pahempaa. Aika oli jättämässä hänet, elämisen aika ainakin. Sairaan tyköä ei Lauran sopinut lähteä, ei oman hommansakaan uhalla. Talo piti morsiamensa vaikka turhan panttina pitikin.

Ihmisten naurut ja itkut ovat oikoisia ja neuvot järkeenkäypiä vaikkakin ymmärrystä vailla. Kas kun teet näin ja noin niin elämäsi on sitä myöten kunnossa. Ota tämä, pidä tuo ja heitä tämä, heitä mielestäsi kokonaan niin elämäsi on sitä myöten kunnossa ja itse olet onnellinen ihminen. Ja kun menettelet järkevästi aina. Järjen tavara on hyvää mutta käyttöön kelpaamatonta ja ylellistä siinä elämässä mitä oikein eletään ja missä tarvitaan ymmärrystä ennen järkeä.

Laura etsi vapautta vaan järkeily ei häntä auttanut, ei oma eikä toisten. Neuvolla oli tehtävä minkä teki.

Heti tultuansa hän rupesi tahtomaan vakituista miestä taloon. Alitalon palkattomaan apuun sopi luottaa kyllä vaan rakentaa ei sille voinut. Alitalo ei mielellänsä miehiä laittanut vaan kävi ennemmin itse, taikka käytti miehet koneinensa pellolla ja istui itse pirtissä naisten tykönä loruamassa. Ilmestyi joka ilta asiattakin penkin päähän ja kökkäsi siinä sarkaisissaan kuin ilmansyömä päre kunnes Laura käski kahville.

Kahvia oli emännän käskystä isännälle keitettävä ja vaikka käsky oli vaivainen kuin emäntä itse ja sen olisi voinut helposti kieltääkin, Laura keitti. Kun kahvi oli juotu ja kieli auennut, alkoi kävely ja käsien pyöritys ja maiden ja mantujen kehuminen. Mylly pyöri ja ruko pani keinutellen ja ponkaisi konteillansa aina joskus. Emäntä nukkui peräkamarissa. Laura laski myssyn kahvintähteen päälle, nousi, pesi kupit ja asetteli niitä korjuuseen.

»Isäntä olisi harkinnut vähän. Alitalon maat ja Ylitalon ovat vieretysten», supisi äiti ryppyistä hymyä kasvoillansa.

»Ei mies siitäkään autuaaksi tule jos lesken nai», isäntä sanoi ja näytti aika kokeneelta. Äiti hihitti.

Lauraa inhotti ikäihmiset. Hän särki tahallansa toisten temmellyksen.

»Vakituinen mies on tähän taloon saatava kumminkin», hän sanoi. Hetkeen ei kuulunut mitään. Laura keräsi lusikat tiskipöydältä yksitellen pyyhkeen sisään ja yksitellen kuivasikin ne.

»Kaikkea kanssa», sanoi isäntä ensin. »Ainahan kahden talon asiat joutuvat siinä missä yhdenkin.»

»Eipä ne nyt aina vaan joudu, en uskokaan», sanoi Laura.

»Kuinka sinä miehen tähän otat ja mistä otat ja kenet otat», luetteli äiti ja ponkaisi keinutuolin takakenoon. Auringonläikkä sattui äidin leualle. Sille oli kasvanut tiheästi vaaleata parranhaituvaa. Naisen merkit hänessä olivat vähenemään päin ja olivat aina olleet. Äidistä oli tulossa isä ja tiukempi

kuin kenenkään oikea isä. Eikä kukaan olekaan niin tiukka lapselleen kuin äidistä tullut isä, ajatteli Laura. Vaan olkoon tiukka! Pannaan tiukka tiukkaa vasten sitten.

»Lastusen Lauri elää melkein joutopojan elämää. Kesällä ei kuolla. Ajattelin että kysyn häntä ensin», sanoi Laura.

Äiti ratsasti etukenoon, keinutuolin matto huiskahti olan yli niinkuin heltta ja hän tömisti konteillansa lattiapalkkia:

»Sitä nulikkaa en tahdo nähdä enää nurkissani. Jos vain lähestyy tätä taloa niin nakkaan kauhallisen vettä niskaan.»

»Sen kyllä teistä uskon. Olette ennenkin kauhallanne uhkaillut. Mutta mikä Laurissa on vika?» Laura istui penkille ja laski kädet helmaansa.

»Vika, vika», äiti ähkyi neuvottomana ja haki isännältä apua.

»Eivätkä nämä teidän nurkkianne ole eivätkä minunkaan», oikaisi Laura vielä.

Äitihän oli sitä ääneen pohtinut ja miten tahansa olikin, niin Lauralle oli talon pohtimisen jälkeen antanut. Ennuksien mukaan Jaakko tulee takaisin jollei jo ollut kiertotietä tulemassa. Vieraalle ei taloa voitu antaa vaan morsiamelle. Ja morsian hoitaa talon ja morsiamen äiti ja Jaakko tulee ja palkitsee heidät, palkitsee äidinkin. Ja kun ikä joutuu jää hän Postimamman hommastansa pois ja kaiketi isossa talossa on liika huone vanhaa ihmistäkin varten. Jos ei itse rakennuksessa niin sivupytingissä

ainakin, pakarissa, jollei siellä sitten vedä. Vetoiseen variksenpesään ei äiti enää eläessään mene, lonkkojakin semmoisessa aina särkee ja vuosi vuodelta vetää yhä enemmän. Ja sirkkojakin pakarissa on. Muorin sirkat elelevät vielä eikä äiti eläviä tahdo hoitaa, sirkkoja ei ainakaan. Päähän niitä nousee ja kun nousee, panee silloin sekavia puheeseensa. Niin äiti ei pakariin mielellänsä mene, menköön Ulla, on jo aikakin. Niiden sirkkojen puolesta, meinaan, äiti oli sanonut.

Laura katseli kapeita pyöreitä käsiänsä äidin pauhatessa Alitalolle Laurin pahuuksia. Sormet olivat pitkät ja niihin mahtui rengasta. Jokainen Ylitalon työ kiertyi renkaana edellisen viereen, juuttui siihen eikä juuskahtanutkaan, otti osan elämästä sekä iästä. Välimatkan takana hän oli ajatellut että antaa entisenkin pois ja lunastaa oman ikänsä ja järkeväähän se olisi ollut. Vaan lähellä ei voinut kumminkaan, oli pakko antaa renkaan olla kun oli morsian ja uutta rengasta pujotettiin eteen.

»Eihän miehessä mitään vikaa tarvitse olla. Ei vaan passaa kyntäjäksi laudan höylääjä. Ronttiset kädet vaatii auran kurki», selitti Alitalo äidille sovittelevasti ja työnsi omat haperat haarottimensa sarkapöksyn taskuihin ja astui matolla vakavasti edestakaisin kuin kyntömies ja teki työtä lujasti ja syvään, viilsi jonkin sentin jankkoakin mielestänsä mukaan, maan juurta.

Peräkamarissa oli emäntä herännyt ja kuikutti surkeasti niinkuin kuovi.

»Mene nyt kerran sinäkin sinne», käski äiti Lauraa.

Laura nousi mennäkseen mutta sanoi vielä:

»Kun heinäaika tulee, on pakko kumminkin ottaa joku.»

Emäntä oli kohonnut istumaan sängyn laidalle. Hän tahtoi kokonaan maate, vaatteet pois ja lääkettä. Särkevät hermot olivat repineet kasvot, lykänneet otsan tiheille urille, vetäneet suun vinoon ja höllästi auki. Äiti oli hoitanut emäntää, autellut ulos asioille, hakenut lisää villaisia ja kissannahkoja, kumonnut asperiinia ja vettä päälle. Valkeita littanoita asperiinilappuja mateli huoneessa ikkunoilla ja piirongilla ja puoliksi juotuja vesilaseja.

»Särkeekö taas?» Laura kysyi.

»Särkee, särkee, särkee . . .», emäntä ähkyi ja itkua hulahti silmiin.

Laura rupesi riisumaan villaisia.

»Katsoisit sinäkin kanssa, jos vaikka paremmin erottaisit kuin äitisi», emäntä pyyteli.

Laura katsoi vaikka äiti paremminkin juuri sen homman taisi. Malttoi katsella ja malttoi kosketella, malttoi käsitellä sairasta, malttoi nostaa täkkiä ja malttoi helpottaa, malttoi kasata tyynyjä ja malttoi ottaa niitä pois. Hääri pienen vesilasin kimpussa pitkän aikaa, täyttäessään sitä pirtissä hän viipyili ja viipyili ja sairas odotti ja aika eteni. Äiti osasi narrata sairaan mieltä toisesta särystä toiseen, osasi sivellä säärtä kun olkapäätä särki ja päästeli pieniä sananhöppänöitä lohdutukseksi. Lauralla ei ollut malttia eikä hän oikein osannut eikä uskaltanutkaan:

sairas ottaa omakseen hoitajansa. Hän käänsi nyt paitaa ylös ja katseli sinertävää ja turvonnutta ihoa, hiveli sitä hiukan kädellään ja olihan siellä, niinkuin kananmuna olisi nuljahtanut kämmenen alta karkuun. Hän hiveli uudestaan ja löysi sen. Kaulassa iho kellersi ja riippui kuluneena, poskille oli noussut puna.

»Nyt on lähdettävä lääkäriin», hän sanoi lyhyesti.

Emäntä rupesi itkeä kihertämään. Särky oli pehmittänyt mielen eikä hän kestänyt enää mitään, ei minkäänlaista sanaa. Hän itki kun häntä katsoikin.

Äiti aukaisi oven. Alitalo aikoi huomenissa järven toiselle puolelle palvaajan luo. Oliko talossa tarkoitus varata syötävää heinäajaksi? Alitalon kyytissä liha kulkisi helpommasti ja ehtisi samaan saunaan ja takaisin myös.

Laura puisteli päätään: eihän talossa oltu edes teurastettu isännän kuoleman jälkeen.

»Luonnikas mies hän on, niin luonnikas mies, toinen olisi jo minut ajanut ulos, käskenyt pellolle sairastelemaan», itki emäntä ja oli aivan sekaisin lääkärin pelosta. Ajatteli Alitaloa ja ajatteli lääkäriä, saattoi ajatella Lauraa taikka Lauran äitiäkin.

Lääkäri lähetti emännän sairaalaan ja sairaalassa hänet leikattiin heti, runneltiin rintoja, käsivartta sekä kaulaa ja toivoa annettiin vain muutamaksi kuukaudeksi. Paljon aikaisemmin olisi pitänyt tuoda, toivoa olisi voitu luvata enemmän.

»Mitähän minä toivolla olisin tehnyt, enhän minä täällä enää viihdy, vain haudassa viihdyn. Ruumiista

suru on tullut ja kun ruumiista irtoan niin surustakin irtoan», saneli emäntä Lauralle eikä ollut katkera lainkaan. Tiesi että oli poispääsemässä ja alistui ja kesti vielä senkin millä pääsemistä tehtiin pitemmäksi.

Ja siellä hän viihtyykin, ajatteli Laura. On ollut pieni ja hiljainen ja kuin tottunut jo haudan tilaan ja sen hiljaisuuteen, pieneen vinoon kattoon yllänsä. Laura jätti emännän sairaalaan ja palasi kotiin töihin.

Kiukkuvaahtoa näkyi heinäntekoaikaan isot klönttit suolaheinän lehdillä ja varsissa. Kaksi miestä heilui ja hikosi Ylitalon niityillä ja kiukkunsa he sylkivät salaa ojanvarsiin, sylkivät kilpaa ja säikyttelivät Lauraa.

Laurihan oli heti luvannut kun Laura oli häntä kysynyt. Mikäs, kyllä työ miehelle aina kelpaa ja joutopoikana hän melkein oli elänyt, mutta sitoa hän ei itseään mitenkään halunnut. Parempiakin paikkoja on ja käyttämättä hän ei jättäisi. Maata nyt osaa kuka tahansa . Osaakohan, ihmetteli Laura. No, tottakai, vai eikö Laura usko ja onhan sitä opiskeltukin. Oli, Laura oli kyllä kuullut, hataran seinän läpi oli opistossa oppia herunut keittiön puolelle. Jaa, no mutta . ja sitten oli Lauri luetellut ison rimsullisen kirjoja ja viljelemisen hän taisi yhtä hyvin ja paremminkin kuin . Kuin kuka? No, hän joka sinua siellä auttelee ja on jo kaikki pitäjän naiset autellut. Aha. Niin, sinä tai-

dat olla hiukan umpikujassa siellä, tyttöparka. Olenko? Olet sinä, kihloissa talon kanssa, kun ei sinua missään enää näy. Ei, en ole ehtinyt mutta tule sinä myös tänne umpikujaan. Ehei, en minä vaan uskalla. — Mutta työhön tulet? — Tulen.

Jonakin oikuttoman näköisenä päivänä keräántyi Ylitalon pikkainen heinäväki pihamaalle. Alitalon isäntä ensin uuden vihreän heinäkoneen kanssa ja koska se oli niin uusi, hän tahtoi itse käyttää. Ja Lauri hetken kuluttua harava pyörän perässä täristen. Hän oli veistellyt emännälle tuliaisia niinkuin renkipojalle kuuluukin ja kolmenlaista puuta oli haravaan käytetty: varsi oli tehty haavasta, lape koivusta ja piit pihlajasta. Jo piti kelvata vaikka kuinka komialle, vaikka linnan emännälle, Lauri lasketteli. Malli oli vaarin pakista löydetty.

»Meinaan vaan, kun minä ensin luulin että sinut oli kutsuttu haravoittemaan», leuhki Alitalon isäntä.

»Ei, minun täytyy ensin opetella ja sitä varten minulla onkin aapinen taskussa», kehui Lauri ja heittäytyi nurmikolle. Hän veti taskustansa kirjan. »Jälkiruoaksi», hän sanoi Lauralle.

»Aapista pitelemään sinun kätesi passaavatkin», sanoi isäntä.

»Mikäs käsissä on vikana?» Lauri levitti kätensä nurmikolle. Vikaahan niissä ei ollut mutta kyntäjän kädet ne eivät olleet eivätkä möyrijän. Kalpeat kuivat kädet ja puukkoa pitelemään luodut ja lastuja laittelemaan. Laura siveli sormillansa haravan

uutta sileätä pintaa ja Laurin jälkiä siinä. Kuin silkkiä oli jälki.

»Maamiehen käsiin otetaan malli maasta, maatyökalusta», opetti isäntä navetan solaa kohti tallatessaan. Lauri laittautui naureskellen perään.

Vasta kun miehet olivat ehtineet riihirakennukselle, pyyhälsi äiti porstuasta ulos ja Lauraa manaten alkoi polkea karjauraa tönölle päin. Meni sen sileän tien eikä enää takaisin tullut. Menköön, ajatteli Laura, mutta heinätkin on korjuuseen saatava ja kylläpä tulee takaisin kun tarvis vaatii. Vaan ei äiti tullut enää.

Lauri loikoi syömisen jälkeen tuntinsa pihalla ja luki kirjaa. Alitalo söi kotona ja ilmestyi pirttiin paksu paketti kainalossa. Äänettömästi kuin äkkiä seinästä irti reväisty harmaa muisto hän seisoi oven suussa ja kasvoilla kimalsi tuttu ilme niistä illoista, jolloin hän oli nummitönössä temmeltänyt äidin edessä ja käyttänyt kaikkia niitä elimiä joita kykeni käyttämään. Laura säikähti ja aikoi ensin huutaa. Isäntä tärisi paketti kourissa kuin iso elin.

»Tässäkin yksi renkipoika tuo emännälle tuliaisia», hän sanoi ja yritti hymyillä, mutta hampaattomat ja keltaiset ikenet irvistivät vain.

»Mitä te turhia», Laura otti nopeasti paketin ja pakeni sen kanssa pirtin toiselle puolelle. Palvatun lihan haju nousi nenään.

»On taas kesä ja kärväsiä», isäntä sanoi matalalla äänellä. Lasin läpi Laura näki että Lauri käänsi pihamaalla kirjan lehteä ja huitaisi jonkin elävän

pois poskeltansa eikä aavistanut mitään. Ullan kamarissa oli aivan äänetöntä.

»Kesä on mutta en minä kärväsistä piittaa», sanoi Laura ja tempaisi avainlaudasta umpimähkään avaimen käteensä ja yritti isännän ohi ulos.

»Älähän mene. Katsohan kun tuo rakkaus, niin se ryysytkin ihan repii yltä», isäntä vapisi kauttaaltaan.

»Rakkaus! Minä menen nyt kellariin!» Laura huusi. »Ja menkää tekin omaanne älkääkä enää tulko.»

Hän juoksi ulos ja heittäytyi Laurin viereen istumaan. Ajan kuluttua tuli isäntä ja käveli mustan näköisenä ohitse.

»Mitä se sinulle sanoi?» kysyi Lauri ja nosti kauniit silmänsä kirjasta.

»No mitä, sen nyt arvaa.»

»Sinun täytyy kohta vaatia itsellesi vanhan miehen lisää», sanoi Lauri ja tuijotti kirjan ohi ruohoon. Niityltä kuului koneen raksutus, äskeinen temmellys unohtui ja kello seisoi. Vieressä loikoi Lauri ja hänestä tiesi paljon pienestä pitäen eikä kumminkaan mitään. Laura katseli pojan paljasta yläruumista. Edestä se oli kapea, paljon kapeampi kuin takaa hartioista. Iho oli nypykäs ja olkapäillä ja hartioissa kasvoi tuuheata karvaa, tupsuja ihan.

»Vanhemmiten minä tulen aivan yltä päältä karvaiseksi, vaarikin oli semmoinen», Lauri selitti itseänsä. Antoi mielellään itseänsä katsella.

Pari päivää hän oli töissä ja kun lauantai tuli hän lähti sanomatta sen enempää. Jotenkin Laura oli

odottanut että hän tulisi myöskin sunnuntaina, tulisi, istuisi pirtissä ja yhdessä olisi käyty taikka kävelty jossakin. Hän oli tuonut työnsä vain taloon eikä muuta. Eikä hän tullut maanantainakaan vaan vasta tiistaina ja kaihtoi katsetta ja kertomista, kaikkosi kohta pellolle hevosen ja heinärattaitten kanssa. Vasta syötyä hän antoi selityksen. Oli ollut isää auttamassa. Oli lämmin aika ja kuolleenkehto oli kyhättävä sukkelasti. Yhdessä isän kanssa se kävi joutuun, päivän työ kahdelta mieheltä ja hyvin sillä tienasi, kuolleenkehdon tekemisellä, Lauri sanoi ja joi vielä lasistansa vaikka se oli aivan tyhjä.

»Jollet sitten ollut elävänkehtoa hankkimassa», pisti Laura ja heitti konttinsa penkin yli ja keräsi kädet täyteen ruoka-astioita.

»Ja vaikka olisinkin», vastaus vinkui kimeästi ja puri ihoa.

Vaan kun Ullakin oli siinä, ei enempää voinut.

Kerran sitten kun sattuivat taas pihalla yhtaikaa istuskelemaan, niin Lauri rupesi puhumaan ja näytti nöyrältä ja uneksivalta. Niin, tämä oli oikeastaan vanha juttu, jo ennen Lauraa syntynyt, tämä missä poika oli pyhän seutuvissa käynyt ja väsynyt kovasti ja maanantai oli pitänyt sitten nukkua päälle. Ei siitä oikein irti päässyt eikä Lauri tahtonutkaan päästä irti, oli uskollinen, oli uskollisuuttaan taaskin siellä ollut ja uskollisuuteen pelkäsi sortuvansa kerran.

»Ai», sanoi Laura. Keväällä oli Lauri väittänyt ettei uskollisuutta kenellekään vanno ja jos ei van-

nomatta kelpaa niin lähtee heti. Sitä ei Lauri muistanut sanoneensa. Hän oli epävarma ja vaihtelevainen ja muistamaton, aivan toisenlainen kuin Jaakko, joka kyllä muisti ja kertoi pohjia myöten aina.

»Mitähän lajia uskollisuutta se sitten on?» kysyi Laura ja tunsi päänsä putoavan melkein hartioitten alle.

»No. Miehen lajia», Laurin ääni kurahti alhaalta kuin kesken miehen teon.

Laura nousi, nuoputteli pihamaan yli pirttiin. Miehen uskollisuus toiselle naiselle oli kovaa kestettävää. Siitäkin huolimatta että itse oli morsian ja kihloissa joka päivä ja ehtoo talon kanssa. Naisen lajilla kun Laurin kietoo, niin ei hän enää irti pääse, välähti Lauran mieleen. Ja hän tuli oikein hyvilleen kun Ulla astui sisään leipomisen aikana, katseli hommaa syrjästä ja sanoi sitten:

»Näkee että morsiamella on jo salaisia sulhasia. Leivätkin juuttuvat kiinni pöytään.»

Mutta yksi leivistä unohtui uuniin ja paloi karreksi ja se tiesi kuolemaa.

Elokuussa Ylitalon emäntä tuotiin kotiin ja hän kirjoitutti tuomarilla testamentin jossa hän täysin järjissään ja tietäen mitä teki, kenenkään pakottamatta antoi talon maineen, metsineen ja kaluineen Lauralle. Ehtona oli että Jaakkoa oli odotettava kymmenen vuotta. Ja emäntä toivoi että Laura odottaisi sen ajan ja vasta sitten ottaisi toisen miehen. Rahaa ei ollut talossa enää paljon, ei pyöreitä

markkoja eikä soikeita. Se vähä mitä oli, piti määrätä sairastelemiseen ja hoitajalle.

»Eihän tässä vieraita hoitajia tarvita kun omiakin on, minäkin otan postista vaikka vapaata siksi aikaa», kiirehti Lauran äiti ilmoittamaan. Hän oli tullut kun ehdoista oli kuullut, oli ymmärtänyt että Laura oli nyt masennettu.

Todistajiksi oli kutsuttu Alitalon isäntä ja opiston johtajatar, joka oli saapunut lomaltansa säilöämistä varten.

Ennen lähtöä Alitalo seisahti Lauran eteen ja kysyi:

»Meinaan vaan, että tuleeko nuori emäntä sitten syntymäpäiviäni laittamaan?»

»Joka vuosiko te päiviänne syötte?» sanoi Laura vastahakoisesti.

»Talon kunnian tähden», hekotti Alitalo ja kielenlörppö pyörähti suussa.

»Eihän nytkään ole mikään täysi päivä.»

»Ei, mutta syödään kunnes täytytään ja sitten syödään kahta kauheammin», kädet heilahtivat.

Laura kielsi ja oli niin helppo kieltää kun omatkin asiat olivat onnettomasti. Hän ei tahtonut auttaa ihmisiä syömään ja ylensyömään ja syötyhän Koverossa oli ja kaikille uusille munarahoilla ostetuille karvalankamatoille tallottu rasvaista kastiketta ja makeaa hilloa. Sen näki ihmisten päältä. Mahtuivat tuskin enää yhdelle tuolille istumaan.

Alitalo lähti höplä suu kuivasti supussa. Ja äiti myös johtajattaren kanssa ja kovasti hirvitellen

Lauran tuhmaa käytöstä: Alitalo oli aina ollut köyhiä kohtaan niin luonnikas, luonnikas .

»Oliko siellä elävien joukossa mainittu yhtä karjakkoa», pukahti Ulla pahansuovasti ennenkuin poistui omalle puolelleen.

Illalla emännän nukkuessa Laura riisui kengät ja lähti ulos. Kanat hiukan kohahtivat kun hän kulki tarhan ohi ja höyhenet pöllähtivät. Rannassa hän raahasi veneen kodasta ja souti hiljaa veden yli saaren taakse. Veden pinta kiilsi niinkuin satiini ja vene veti siihen tumman viirun. Hän lipui poukamaan, missä pappi nousi maihin milloin saapui kirkkoon veneellä. Ja missä rippikoulunikäisenä oli tyttöystävänsä kanssa kolannut ja varpaitansa virutellut. Sorsapari lipui vastaan, rääkäisi rumasti ja aikoi nousta kynillensä vaan ei noussut kumminkaan, ui veneen ohi pitkänokkaisena ja rauhallisena. Ja sitten vene seisoi ja tyttö istui ja selän takana kohotti hautasaari puitaan korkealle taivaaseen. Mustassa vedessä oli rannan kuva, ei mitään tarpeetonta, vain sen verran että kuvan ymmärsi: valkoisia ja kanelinvärisiä kappaleita puiden runkoina ja latvat taivaan kirkkautta vasten. Jossakin kauempana posahti melkein äänettömästi ja välähti hautajaishopealle: pieni joutui siellä suuren leukoihin. Ja aivan veneen alla vesi huojui mustana ja tuntemattomana. Laura työnsi käden siihen, koetteli samettista vesimetsää . hautasaaren rannassa se oli kylmää niinkuin lähde.

Kun hän souti pois, ei hän ymmärtänyt enempää kuin tullessaankaan, mutta osasi sanoa tiukasti itsellensä miten oli: testamentilla hänet oli naitu taloon, kuolleen kanssa naitu ja kymmeneksi vuodeksi, jollei kukaan auta, jollei itse itseänsä auta. Sillä kuolleilla on aika pitkä, eläville liian pitkä. Ja jollei kukaan auta, jollei itsekään itseänsä auta, niin surra saa, suru puree ihmistä ja loukuttaa ja surulla loukutetaan ihmisestä luut esiin niinkuin pellavasta ja sitten on pelkkää luuta niinkuin pellava ja pitää. Sitten ainakin. Jos kerran ihmisessä luita on.

III

Kun Ylitalon emäntä oli talvipakkasten aikaan kuollut, rupesi Lastusen Lauri kulkemaan Lauran tykönä. Testamentti ei vieroittanut vaan veti. Askarreltuaan kauhean kuoleman kanssa pitkään otti Laura miehen vastaan arkailematta ja kiihkeästi, kiivaastikin, ja naisen lajilla hän sitoi tämän uskolliseksi itselleen. Keväällä heidät vihittiin, toukokuussa ja kukanpäivän aikaan. Portaan pieleen he istuttivat kirsikkapuun muistoksi vihkimisestä ja muistoksi siitä kerrasta kun olivat yhden semmoisen turmelleet.

Lauran äiti oli kovasti pannut vastaan koko ajan, hän oikein riehaantui vastustamaan tuota rumaa liittoa. Kyllä joku hänelle puheli että tottahan tytön naimisiin on mentävä jos ei naimatta aio jäädä, sillä kymmenen vuotta on hirmuinen aika nuoren ihmisen elämässä ja talokin tarvitsee isäntämiehen omasta takaa ja maksuttoman. Vaan kun se isäntämies oli nikkari Lastusen heikura poika, ei äiti järkeviä asioita enää havainnut mutta järjettömät kyllä. Kuulutusten aikaan oli kylä kohissut salapojasta ja Postimamma sen oli pannut alulle. Kohina sammui kun ei ollut minkäänlaista nimentynkää

mainittavana. Äiti oli käynyt toisella povarilla ja saanut luotettavia tietoja ja ennuksia hän oli saanut monenlaisia ja nähnyt unia ja kuin haikuna kulki kerran kylän yli juttu, että hän oli tavannut jonkun palautetun vangin ja että Jaakko hyvinkin saattoi elää jossakin ja tulla vielä joskus. Talvella ajoi Lauri toisten isäntämiesten tapaan tönölle kuorman puita eikä se mitään jätepuuta ollut, vaan hyvää koivua. Mutta Postimamma nakkeli halot aidan yli raitille ja siitä ihmiset potkivat ne ojaan ja ojassa loikovat ja mätänevät ne vieläkin. Hän oli oikein jyry mamma ja piti joskus semmoista meteliä postissa että hoitajan täytyi manata hänet olemaan hiljaa. Ja kun lapsi syntyi ja Laura laittoi Ullan mukana sanan tulla katsomaan, niin laittoi mamma sanan takaisin, että siihen taloon ei hän koskaan mene ja jos menee, niin jalat edellänsä menee kun ei itse enää mitään mahda. Siihen asti aikoo vielä mahtaa. Postimamman kuohumista sanottiin jo sairaudeksi ja sen tähden hän otti eron, jätti tönön ja lähti toiseen pitäjään, missä eli vielä joku sukulainen. Ennen lähtöänsä hän laittoi Ullan mukana Lauralle toisen sanan, että lähtee nyt eikä taakseen aio katsoa, mutta hetki koittaa jolloin Laura vielä katsoo ja hän toivoo, että näkevillä silmillään sen näkee. Masentumatta lähti.

Ulla oli yhtä mieltä mamman kanssa ja hän oli muuttanut porstuakamarista heti pakariin kun Lauri oli tullut taloon. Oli ensin pukahdellut ovissa ettei iässänsä ollut moista isäntämiestä nähnyt, laudan-

hiulaajaa. Lauri kun oli siihen navakasti vastannut, että mikähän tuommoisen karjakonnäköisen ikä oikein mahtaa olla, niin Ulla oli vihassa kantanut vähät tavaransa pakariin. Muorin sirkat olivat siellä vielä tallella ja hän jatkoi niiden ruokkimista jauhovakkasilla. Ullan hampaat mätänivät niin että jyvien pureminen täytyi jättää, mutta puhetta rupesi tulemaan enemmän kuin ennen ja puheessa hyppi sirkkoja. Porstuakamarissa asuessaan hän oli ottanut ajan pirtin kellosta. Lauri tarjosi hänelle herätyskelloa pakariin, mutta uudelta isäntämieheltä ei Ulla huolinut mitään, vaan sanoi ennen ottavansa ajan vaikka kutun silmistä. Ja jostakin hän osasi sen ottaa, saattoivat sirkatkin hänelle soittaa siihen aikaan ja sillä tavalla, että karjalle oli noustava. Hän nousi ja hieroi kipeitä pahkoja jalkojen kupeissa, käveli natisevin polvin navettaan ja rämäytti elävät seisaalleen. Jäkärä Ulla oli, itsepäinen ja alituisesti pukahteleva jäkärä, mutta talossa oli vaikeat ajat ja uusien ihmisten hinnat olivat aivan toiset kuin Ullan.

Kyllä äidin sanat ja teot ja huhut ja ennukset tepsivät kylään. Ei niin että olisivat olleet Postimamman puolella, mutta ei niinkään että olisivat olleet Ylitalon uuden isännän ja emännän puolella. Vastaan olivat tietysti. Sillä mieltä jurnutti sentään, että on talo ja on tyttö ja tulee mies ja ottaa kuin taikoja tehden molemmat. Jos olisi ollut oikea mies, kyntäjä ja kaikin puolin luonnikas, mutta Lastusen Lauri, äitinsä lellimä outo miehenalku. Nyt sitten

havaittiin äkkiä mimmoinen kettu hän on vaikkakin hidas kettu. Varansa oli pitänyt. Tumman tukan poimuissa piili jossakin punaista ja Laura sen varmaan paremminkin tiesi. Mutta nuoret olivat niin äkääntyneet Postimamman aiheuttamasta kohinasta, elivät yksin ja omissansa eivätkä ketään käskeneet, että enempää ei tiedetty. Kuoleman alla oli Laura kumminkin kypsynyt nopeasti ja talosillaolemisen jäljet rupesivat pian näkymään. Kun poika syntyi, olivat Lastusen Lauri ja Ylitalon tila saaneet perijän.

Alitalo oli ostanut traktorin itsellensä, hän kun oli oikein tunnettu jalo viljelijä. Traktori oli semmoinen riski elävä että se jaksoi kyllä ja vaikka yötä päivää. Hän lainasi sitä ahkerasti ja auttoi naapureita.

Oli ollut kesantokyntöjen aika ja hyvä helle. Lauri ei kestänyt kuumaa eikä auringonpaistetta ja lykkäsi kyntötyötä päivästä päivään. Laura prätisi siitä hänelle ja silloin hän katosi muutamaksi ajaksi kokonaan. Oli kotonansa isänsä tykönä kuolleenkehtoa höyläilemässä ja äitinsä tykönä myös. Ei hän siellä valittanut, sitä ei Laura lainkaan uskonut, mutta sekin oli jo valittamista että omat työnsä jätti ja lähti vanhusten tykö. Höyläsi kuolleenkehtoa ja sillä tavalla valitti. Kesantomaa oli kynnettävä ja kun miestä ei näkynyt toisenakaan päivänä, astui Laura tien yli kuin kerran ennenkin ja käveli somerkäytävää myöten Alitalon porstuaan. Porstuassa hän korjasi itsensä vieraskuntoon ja häntä hirvitti: oli itsellensä pyytämässä eikä talolle ja nolostikin

saattoi käydä. Hän kulki tyhjän pirtin läpi isännän kamarin ovelle ja naputti. Kukaan ei vastannut mutta isäntä istui pöytänsä ääressä niinkuin ennenkin ja nuotit olivat pöydällä levällään, vaikka laulun hyrinä oli nääntynyt ja jäljellä oli vain saappaan polkema epätahti. Eikä isäntä yhtään säikähtänyt tällä kertaa vaan arvasi kohta Lauran asian ja kielsi myös: traktorin aika oli jo täynnä. Ja sitten pyörähti märkä kielenlörppö isännän suussa ja hän kyseli Ylitalon kuulumisia: eikö Lauri osaa kyntää vai eikö jaksa vai kuolleenkehtojako nikartelee. Laura vastasi niska korkeana että niitä nikartelee ja äkkiä kihahti hänelle kiire päähän ja hän lähti kuuntelematta muuta. Takaisin kotiintullessa hänellä oli torpparinvaimon olo ja hän itkeä nyyhkytti pitkään Juhanin sängyn yläpuolella. Itki vähän sitäkin että Jaakko oli jäänyt sotaan ja Laurin kanssa oli tämmöistä, masentavaa. No, saapuihan Lauri ja kynti kyllä, mutta joutavaa oli että hän juuri siinä antoi ihmisille puhumisen aihetta missä nämä sitä toivoivatkin.

Eikä talo kumminkaan ollut vielä heidän. Jossakin oli koko kymmenen vuoden kerä ja päätä ei näkynyt ja ummessasilmin sitä sai suoltaa ohitsensa. Almanakan avulla saattoi sukkelasti hyppiä viikkojen ja kuukausien yli, mutta kun aikaa elettiin ja alituinen huoli oli mukana, niin ei hypitty enää vaan lapettiin, kaikilla ruumiin ja sielun voimilla lapettiin. Laura sitä lappoi ja lappoi ja Juhanin kasvamisesta hän laski miten hitaasti se edistyi, vain sen-

tin kerrallaan. Vasta kun poika on kymmenen ikäinen, on tukala aika ohi.

Jos sitten sattui jokin seisova ilma, pakkanen taikka pyry taikka pitkä helle, niin nousi tuskanhiki ja öisin vaivasi unettomuus ja tuntui että jostakin kohdasta oli aika juuttunut kiinni eikä pyörinyt kerältänsä. Liikkeelle lähtee vasta kun ilma vaihtuu.

Edellisen, poutaisen kesän jälkeen tuli toinen, vieläkin poutaisempi. Hiiskahtamaton helle seisoi pitäjän yllä. Yö ei ehtinyt edes kunnolla alkaa. Ehtoorusko sammui hämyksi ja syttyi heti uudeksi päiväksi. Tuskin oikein uskalsi uinahtaa sillä äsken laskenut aurinko kiepsahti unen aikana maailman toiseen laitaan ja silmien auki vieriessä se oli jo roiskahtanut sieltä pitäjän päälle eikä sille muuta voitu kuin antaa tulla ja roiskahtaa. Heinä oli tehty hetkessä ja silloin vielä hyvääkin haastettu: saatiin suuleihin kuivaa sekä kunnollista tavaraa. Postissa käydessään Laura kumminkin kuuli miten suutarin emäntä valitti opettajalle, että nummella ei tule elämästä enää mitään, että kaivoista on vesi kaikki ja päreet murenevat ja leipoa ei uskalla valkeanvaaran tähden. Jos ei sadetta kohta saada, ei perunassa ole ottamista, sillä varret ovat jo nääntyneet ja kellastuvatkin. Laura kuunteli puhetta mielellään. Jotenkin tuntui että kyllä poudan loppua täytyy, että nummella voidaan elää, ainahan siellä oli ennenkin eletty. Mutta opettaja kauhistui ja rupesi kieltämään suutarin emäntää ja sanoi, että älkää hyvät ihmiset siellä nummella ajatelko semmoisia,

jos siellä sataa riittävästi on se muualla aivan liikaa. Kyllä se kaiketi niinkin on, sanoi suutarin emäntä. Lauran mielestä se ei ollut lainkaan niin. Ei ihmisen tarvitse kuivia vahinkoja kestää sen helpommin kuin märkiäkään. Nummella oli turhaan totuttu siihen, että kuivat vahingot pitää kestää napisematta ja ilman joutavaa huokailemista, vaikka perunanvarret palavat ja pienet juurikastarhat karkaavat käsistä sinne mistä ovat nousseetkin, takaisin maahan ja hiekkaan, ja naatit nuutuvat päälle. Heinäkuussa oli ollut ottamista, elokuussa ei enää. Laura toivoi että hyvät ihmiset nummella ajattelisivat kovasti sadetta opettajan kieltämisestä huolimatta.

Sillä helle ei kyllä herennyt. Se seisoi kolmatta viikkoa ensin, sitten neljättä viikkoa ja viidettä ja kuudetta viikkoa. Postilla käydessään Laura kuuli kerran selityksenkin miksi ilma seisoi eikä liikkunut: atomipommi oli räjähtänyt jossakin maailman toisella puolella ja tepsivästi oli räjähtänytkin: Koverossa oli hiki.

»Sinä sitten herkästi uskot mitä ihmiset puhuvat. Kysy ennen minulta jos selitystä kaipaat», vähätteli Lauri kotona, kun Laura kateellisesti ajatteli sitä kohtaa maailmassa jossa helteen aikana satoi.

Atomipommia olikin pitkin vuotta syytetty kaikista luonnon oikuista. Atomipommin syytä oli talvella pitkä ja kireä pakkanen ja sen syytä myös paksut pyryt ja atomilunta satoi ja kinostui. Ja semmoista atomitavaraa se oli että tuskin olisi sula-

nut kesänkään aikana mutakuormallisten alta, jollei Lauri olisi ensin mutaa hajoittanut päältä ja päästänyt atomihellettä paistamaan sille. Kumminkin Laura toivoi salaa, että jos jossakin todella oli se pommi räjähtänyt niin räjähtäisi sitten toinenkin ja panisi ilman liikkeelle ja ajan myös.

Välillä kypsyi syysvilja ja varisi kun sitä korjattiin. Kaivot kävivät umpeen ja uupuivat muuallakin kuin nummella. Rattaat otettiin esille ja ravistuneet tiinut turvotettiin rantavesissä. Vesi puskettiin ylös mäkiin ja pihoihin ja nuukailtiin kun käytettiin. Alitalon isäntä hämmästeli sitä postinjakoaikana kovasti. Alitalon kaivossa piisasi vesi ja nousi sähköpumpulla. Isäntä kehui hyvää pumppuansa kädet pyörien ja niitä herroja, jotka pumpun olivat laittaneet ja ne mukavat laitokset jotka kävivät vedellä. Oli tulossa isot pidot ja herratkin olivat luvanneet niihin saapua. Koko kylän aikoi isäntä syntymäpäivänsä kunniaksi käskeä koettelemaan mitä kaiken talvea taloon oli tehty. Kylä nauroi ja aikoi kyllä mennä ja pankissa oli lahjalista, jos kuka tahtoi panna. Ylitalon isäntä ja emäntä eivät panneet.

Mutta öiseen aikaan, Laurin ja Juhanin nukkuessa lakanoittensa alla, Laura sitä mietti. Pankissa olivat työntäneet listan eteen ja Laura oli jo tarttunut kynään kunnes oli muistanut, häkeltynyt ja pudottanut musteklöntin paperille. Pankkirouvan tuijottaessa hän oli punastunut ja hionnut, lähtenyt pois. Vieläkin nousi hiki kaulalle. Tekevät pankissa nyt pikkuista pilkkaa takanapäin.

Nummet savusivat järven ympärillä. Jossakin toisessa pitäjässä paloi, onneksi ei omassa. Huoneessa viipyi kuiva ja kiihkeä savuinen haju, sillä helteen tähden olivat molemmat lävet auki. Unta ja raitista ilmaa ei valunut sisään vaan kaikenlaista muuta, kuivaa rujaa ja kellastuneita lehtiä, hyönteisiä ja koivunsiemeniä kuin pieniä lintuja siivet levällään, mutta siemenpomminsa ne olivat kadottaneet jo lentonsa aikana ja laskeutuivat lattialle tyhjin kainaloin. Aamuisin lakaisi Laura semmoista rikkaa mitä ei koskaan ennen ollut makuuhuoneesta lakaissut ja varisti roskat avatusta lävestä pihamaalle. Kasa hajosi vedossa käsivarsille ja hän lakaisi sitä monta kertaa ja väsyi kesken helteen tähden. Antoi loppujen olla ja pyöriä nurkkiin ja sänkyjen alle.

Nytkin oli huone kuin elävien arkki: siellä hääri ja hyöri, surisi, pörräsi ja vinkui, istui, seisoi, lensi ja riippui kaikenlaisia ja hyttyset tunkeutuivat jokaiseen rakoon. Laurin lakana oli valunut alemmaksi, hennon rinnan alapuolelle. Uni oli pökertyneen näköistä ja ohutta. Hän makasi selällään ja käsivartensa hän oli oikaissut aisoiksi pään ohi ja tyynyn yli. Vaaleanruskeat mättäät kainaloissa kiilsivät likomärkinä ja kippurainen karva lemusi hyvälle puhtaalle hielle. Laura nuuhkaisi sitä kuin miestä itseään. Kasvot olivat poutaisten viikkojen aikana venähtäneet kapeiksi ja teräviksi, uupunut uurre silmien alla otti poskipäähän ja luomet punersivat. Ihon alla Laura havaitsi heikon sinerryksen. Laurin vatsa kurahti vähän, se oli huonossa kunnossa taas

ja koskaan se ei ollut oikein hyvä. Hento elävä kiipesi notkuvin säärin Laurin rinnalle ja iho nytkähteli. Laura otti hyönteisen ja tappoi sen. Tilalle lehahti vaaleanpunainen perhonen ja hän otti senkin, riiputti sitä sormissaan ja ihasteli sen pliseerattua hametta. Hän heitti perhosen kauas tappamatta ja keräsi ja poimi ja rusenti ja hätisteli, kun ei unikaan tullut.

Alitalon pellolla pärähti traktori käymään ja pärinä haihtui hurinaksi. Lauri heräsi ääneen, kuunteli sitä ja ymmärsi, kääntyi Lauraan päin ja käpertyi siihen. Kädet hän oli nostanut rinnallensa kuin pieni lapsi. Oli kääntänyt selkänsä kyntötyölle ja pyrkinyt turvaan Lauran tykö. Kuivat kalpeat kädet höllässä nyrkissä hän nukkui kuin äitinsä luona taikka perillä jossakin. Laura katseli miehen unta kuin lapsensa Juhanin unta. Unessa hän oli hyvä ja hymyili kauniisti ja suojeli joskus kädellänsä. Valveilla hän heittelehti edestakaisin, piti eikä pitänyt ja peräytyi kun vähänkin oli antanut myöten. Siitä Laura olikin haikein mielin äsken hänelle sanonut, talosillaolon jälkeen:

»Sinä pyrit koko ajan tyköäni pois», hän oli sanonut vakavasti toisen kaihteleviin silmiin.

»Mutta sehän on valmiiksi puhuttu asia. Mukavuuteen ei meillä ole varaa, ei viiteen vuoteen vielä. Ja itsekin pelkäät», kivahti Lauri. Talosillaolemisen jälkeen hän kivahtelikin jos oli säikkynyt.

Olihan se puhuttu asia kyllä mutta aivan oikein se ei ollut. Luodut lapset pitäisi naisen saada syn-

nyttää. Joskus tyttönä hän oli laskenut luotujensa luvun ja yksi se ei kumminkaan ollut. Sen tähden hän aina odotti aamua, talosillaolon aikaa, ja toivoi että he oikein yhdessä uskaltaisivat unohtaa ja palata sinne missä ei kysytty vuosia, ei viittä eikä kymmentä vuotta, niinkuin eivät alussakaan olleet kysyneet. Palaisivat sinne missä lapset kampivat kinosten yli ja auttelivat toinen toisiansa ja sinne missä he leikkivät turhilla lastuilla turhaa ja silkkistä leikkiä aivan kuolleenkehdon jalkopäässä eikä yhtään hirvittänyt ja kaatoivat sitten kirsikkapuun. Ja sinne missä jo ennen maailmanaikoja oli kirjoitettu, että lasten oli leikittävä myös elävänkehto täyteen ja rakennettava uusi kirsikkapuu.

Ehtoopäivällä istuttuaan hetken salikamarissa kangaspuitten ääressä Laura nousi ja lähti saunalle.

Kutoessaan hän oli lasin läpi nähnyt, miten Lauri talutti Mustaa tallinsolasta ja Juhani juoksi isänsä hännässä, piteli riimuakin sen pienen ajan, kun tämä haki pyörää ruusupensaan takaa. Poika oli kiikkunut portilla ja laiha takamus pylkkäsi uimahousuissa. Se oli pelkkää istumaluuta eikä muuta.

Lauri oli siis mennyt taas. Jonakin päivänä täytyy kyntäminen alkaa ja katkaistu viljakin varisi jo peltoon. Mutta Lauri aikaili vaikka se ei näillä mailla lainkaan sopinut. Hän poikkesi milloin siellä ja milloin täällä ja asiantynkääkin hänellä oli, kyseli apumiestä saamatta ketään ja korjaili työkaluja turhan päiten, kun ne eivät kumminkaan sen hetken tarpeeseen tulleet. Juuri tänään oli hevonen saatava kenkään ja mikäs, jos kerran oli, niin ei sitä yksinkään saanut, parasta oli että vei sen sepälle. Mutta jännitys nousi ja virisi ruoka-aikoina. Lauraa hirvitti koska Ullakin saattoi sanoa pamauttaa mitä vain kun mustalla silmällä isäntäänsä katseli ja tämän hommista alati etsi rikkaa. Puhe ei päässyt koskaan kovaan vauhtiin ja parempikin oli ettei

päässyt: pahuuksiansa ei kukaan kehdannut sentään oikopäätä sanoa. Mutta kun kaikki lävet olivat auki ruoka-aikanakin, ja verhoilla hätisteltiin vain kärpäsiä ja auringonpaistetta ulos, niin kuultiin miten Alitalon traktori hurisi ja paukkui tulevien ruispeltojen päällä kevyesti ja ilman vatsavaivoja. Ulla venytti suutaan merkitsevästi.

Kun poika oli saatellut isänsä menon kujapuitten pimentoon asti, hän oli tullut äitinsä tykö vaatimaan tekemistä. Kutominen oli lopetettava: laskuihin sattui virheitä lapsen kyselemisen tähden. Kutominen oli muutenkin kuumana aikana juuttunut ja täkänälangat kiertyneet märkinä sormiin. Niin Laura veti lastan loimen välistä, keräsi kepit yhteen, heitti vaatteen kankaan yli ja lähti pojan kanssa ulos ja saunaan.

Valkeat olivat jo siellä valmiina tiinussa ja ne oli saatava likoon.

Hän viritteli ensin paperitulta padan alle, sillä seisovan ilman tähden lykkäsi pesä savua sisään eikä vetänyt. Juhani kykki vieressä. Kun katku pisteli silmiä ja kurkkua hän rupesi narisemaan.

»Etkö sinä pian saa sitä syttyyn.»

Laura ei vastannut, ei oikein huomannutkaan että olisi pitänyt vastata, vaan otti toisen laihan lehden, pöyhi sitä ja lueskeli samalla. Sovitti sen sitten pohjalle ja asetteli lastuja keoksi päälle. Savua tihuutti taas sisäänpäin.

»Mitä on sytty, äiti?» jatkoi poika ajattelemistaan.

»Sitä kun palaminen alkaa», ymmärsi Laura vastata. Hän oikaisi vähästä puutuneet konttinsa ja tunsi että hameen kangas oli ilkeästi tarttunut kiinni hikisiin polvitaipeisiin. Reisiä myöten valui myös hikeä. Hän pyyhki hameellansa niitä kuin laskemisen jäljiltä.

Poika livahti ulos.

Savua olikin jo lapselle liikaa, maahan asti, eikäpä hän äitinsä kanssa kovastikaan viihtynyt paremminkin isänsä kanssa. Lapsen kyselemisiin osasi Lauri vastata oikein etevästi ja hän selitteli sille lukemiansa asioita. Ja hän poimi aaltojen huuhtomia kiviä rannoilta ja niitä historiallisiakin joita Koverossa oli joka talossa. Pirtissä oli penkin alla iso kiviläjä jo. Hän veisteli kaarnaveneitä ja niitä saattoi olla satoja kappaleita liiterin tykönä. Ja hän keräsi pojan kanssa autojen merkkejä kahvipaketeista, liimasi niitä kirjaan ja valitsi kaikkein hienointa heille kun vain rahaa saadaan. Laura huokasi joskus väliin että viljelyskoneet ensin. Kummin silmin vilkaisivat isä ja poika silloin keskeyttäjää.

Mutta äidistähän lapsi oli sittenkin tullut ja Laura muisti vielä sen öisen hetken, kun pakkanen puri kiivaasti ihoa ja hän nousi pirssiin pihamaalla. Lauri oli sairas ja kuumeessa ja jäi portaanpäähän seisomaan kuin ristillenaulittu. Jokaisen kirkon kohdalla matkan aikana poltti ja perillä tapahtui kaikki sukkelammin kuin osasivat arvata. Ne päivät siellä olivat sumuista aikaa, ei päiviä yksitellen eikä tapauksia yksitellen, vaan nukkumista ja onnea ja

lapsen ajattelemista. Jonakin aamuna tosin kun huoneen muutkin naiset, heitä oli kahdeksan siinä, istuivat sänkyjen laidoilla lyhyissä, sotasairaalalta perityissä inttipaidoissa ja nyppäsivät rintojensa päitä hoitajan käskystä, ailahti mieleen että olivat samalla asialla kuin Laurakin. Ja kun lapsia kannettiin kuumien ja paisuvien ateriapaikkojensa ääreen parittain kuin tehtaassa, oli pakkokin ymmärtää että nuo seitsemän muuta olivat myös äitejä. Taikka vierastuntien lähetessä kun puna nousi odottajien poskille ja lapsien isiä poikkesi ovesta sisään tulpaanitötterö kädessä, niin samalla tavalla odottivat kaikki. Pitkällä silmällä Laura katseli miten seitsemässä maljakossa kohosi kussakin kolme punaista tulpaania. Onneksi Laurin tuomat olivat keltaisia ja narsisseja oli joukossa. Laurissa oli vielä vähän kuumetta mutta syntymiseen verrattuna se ei toki ollut mitään, vaan Laura oli kertonut oikein tarkkaan miten kaikki oli käynyt ja miten herkästikin oli käynyt. Oli vielä kertonut mitä toisillekin oli tapahtunut. Mutta Lauralle ei mitään semmoista rumaa tullut. Siinä hän oli oikein etevä, hän. Lasta oli näytetty heille ja yhdessä he olivat heti havainneet, että se oli kuin isä, isopäinen ja tärkeännäköinen. Siinä Lauri vihdoinkin ymmärsi että poika oli oma. Hän oli lähtenyt kotiin aivan onnellisena eikä lainkaan tiennyt missäpäin huoneen ovi oli, vaan törmäsi ikkunaseinään. Laurasta oli ollut mukavaa, kun toisetkin naiset näkivät miten onnellinen hänen miehensä oli.

Laura naurahti ja letkahti takaisin kyykkysilleen lastuja kohentelemaan. Pesä veti heikosti jo. Hän lisäsi lastuja mutta pesää ei voinut vieläkään täyttää. Hän meni löylynpuolelle, pimeään, ja kävi penkille pitkälleen.

Hän ajatteli hukkaan mennyttä aamua.

Hän oli herännyt itse ensin ja jäänyt odottelemaan miehen heräämistä. Lauri oli aukaissut toisen silmänsä, vaan kun aurinko paistoi suoraan kasvoihin, hän sulki sen taas ja lojui molemmat silmät ummessa. Harkitsi kaiketi jotakin. Juhanin sängystä kuului unista imemisen ääntä. Laura kohotti päätään: lapsihan saattoi herätä ja oli ennenkin häirinnyt heitä. Mutta kun Lauri piti puhelemisesta ja joskus he puhelivat pitkäänkin ennenkuin ryhtyivät mihinkään, Laura nuuhkaisi palaneen metsän lemua ja sanoi:

»Mitähän jos metsä syttyisi täälläkin. Millään ei ehtisi sammuttamaan kesken kiireintä aikaa.»

Laurin kanta oli silmät ummessakin heti jyrkkä: tulipalotalkoisiin ei käsketä, sinne on pakko mennä.

»Mutta mitä se hyödyttäisi?»

»Ei paljon mitään, eivätkä letkutkaan yllä koskaan järveen asti», sanoi mies ja varjeli kädellänsä kipeitä silmiä. Pitkäksi kasvaneen parran joukossa näkyi monta pientä märkäistä näppyä. Laura aikoi ensin kääntyä vatsalleen ja puristella niitä mutta malttoi. Hän laski kätensä miehen käden päälle.

»Kohta en minä ainakaan jaksa tapella työn kanssa. Jaksatko sinä sen paremmin», hän puheli ja

ikäänkuin moitti itseänsä siitä mistä tiesi ihmisten Lauria syyttävän. Hän siveli sormenpäillään miehensä tylppää kynttä ja taivutteli sitä. Laurin pehmeän kynnen tähden hänen omansa oli kova ja pitkä ja puolusti siinä perhettä missä toinen ei jaksanut.

»Työstä ei kukaan väsy», vastasi Lauri ja raaputti märkää kainalomätästä. Hän laski kätensä varovasti Lauran vatsalle.

Jännittämisestä väsyy, tarkoitti Lauri. Mutta kun työtä tekee eikä nukkua voi eikä syödä jaksa niin katkeaa, varmasti katkeaa kerran eikä pitkään kestä. Semmoista ei pitkään kestä kuin mitä alussa oli ollut, vihjaili Laura, sillä alkuaikoja muistelemalla oli Lauri usein kohonnut intoon.

Samassa pärähti taas Alitalon traktori ensin pihamaalla, hurisi edestakaisin pellolla ja taitteitten kohdissa paukkui. Tuli kovin levoton olo. Aurinko seista täritti korkealla taivaalla ja talon katto oli kohonnut jo siivillensä. Tuntui että naapurissa päästään edelle.

»Näinköhän sinä jaksat kyntää», pääsi Lauralta.

»Jos en jaksa kyntää niin kuokin sitten. Älä vain naapurista apua kerjää», vastasi Lauri synkästi ja poskiaan kiristellen. Hänen kätensä putosi vatsalta, autio paikka jäi sille. Eivätkä he puhelleet enää vaan makasivat vierekkäin ja äsken herännyt kaiho katosi. Odottavaan työhön ja jyrkkään sanaan ja lapsen huutamaan hätään se oli usein kadonnut. Sitten tapahtui samalla tavalla kuin monta kertaa

aikaisemmin oli tapahtunut: Lauri kiinnitti Lauran huomion johonkin mitättömään ja aivan sivulliseen seikkaan, tällä kertaa samettimaiseen mustaan hyönteiseen, joka kiipesi lakanalla Lauran leukaa kohti. Kun hän oli tarkannut sitä, oli Lauri sillä välin sukkelasti kohonnut konteilleen ja pukeutui selin. Pettyneenä oli Laurakin noussut oman ohuen vaatekasansa tykö. Aamu oli kulunut hukkaan.

Laura lähti penkiltä vaalimaan tulta. Pesä veti jo hyvin. Hän taitteli rasakan männynoksan polveansa vastaan kappaleiksi ja heitti ne lastujen päälle. Savu oli kaikonnut ovesta ulos. Lasin läpi vilahti Juhanin hääräily pihanurmella missä valkoapilas kukki kovasti. Ullan ovi oli piukasti kiinni, sekin näkyi lasin läpi. Suljetusta ovesta huolimatta pujahtelivat Ullan sirkat kuumana aikana pihamaalle ja soittivat öisin muillekin ihmisille.

Laura kävi takaisin penkille. Vasta siinä makaillessaan ja kovan puun painaessa takaraivoa ja kantapäitä hän huomasi että pettymys oli kyllä sulanut päivän askareisiin mutta petollinen liike ei. Juuri kun oli ehtinyt edellisen unohtaa, sattui toinen. Jonakin iltana oli Lauri istunut myöhään nikkarilassa ja ehkäpä äitinsä kanssa puhellut jotakin Laurasta, koska vähän huonoin tunnoin oli tullut takaisin. Hän hurahti sukkelasti maantieltä rakennusrivin taakse ja jätti pyöränsä sinne. Hetken kuluttua hän lähestyi pihamaata riiheltä aittojen ohi. Hän pyöritti äsken siepattua ohrantähkää kädessänsä ja nyki ja katkoi sen hiuksia. Aivankuin olisi pelto-

jansa ollut katselemassa taikka istunut Ottan nenässä järven rannassa. Laura oli nähnyt vaikka Lauri oli lähtiessänsä varoittanut kuten aina että odotella ei saa, että hän halusi vapaasti tulla ja mennä ja tietää että kukaan ei vahtaa. Tottahan Laura odotteli kun ei muutakaan voinut, sillä Laurin ollessa poissa muu oli pimeätä aina. Vilpillä mies oli maalannut tulonsa eikä raikasta puuta näkynyt alta.

Kettu, oli Lauran oma äiti kerran pihahtanut, kun hänen oli oikein pistänyt vihaksi nikkarin pojan näkeminen Ylitalon piirissä. Laura oli ajatellut ettei koskaan anna sitä äidille anteeksi. Kaiketi äiti oli havainnut jotakin ennen tytärtä ja nimitteli sen tähden. Mutta kettukin on oikea ja luuta ja lihaa niinkuin kaikki mikä elää. Senkin on vaikea elää eikä muuten osaa kuin heittäytymällä ketuksi. Niin että jos vain nimittelemättä olla voisi .

Jos ymmärtäisi jotenkin äitiä, hän kun tahtoi niin ja tahtoi näin ja joutui oman tahtomisensa pyörteeseen. Olihan hän joskus sanonut Ullalle ja kaiketi sanonut muillekin ihmisille, ettei tyttöänsä kenellekään anna, että vanhan päivän varan itsellänsä pitää. Mutta olihan hän Lauraa käskenyt emännäksikin pyrkimään. Jaakonkin aikana ehti jo jotakin ikävää lajia olemaan, että äiti jää yksin istumaan, että tytär ei taida lainkaan ajatella äitiään. Mutta Jaakko katkaisi rohkeasti semmoiset puheet ja hänen valkeat hampaansa tanssivat hymyillen äidille, niin että tämä heitteli lonkkojansa ja naurahteli mukana. Sitäpaitsi virtasi anopinosaa

yllin kyllin pellon poikki... Lauria hän ei millään olisi itsellensä ottanut ja prätisi sen tähden. Eikä Lauri uskaltanut nousta äitiä vastaan ja masentaa häntä. Niin äiti pyöri lopuksi omissa roskissansa kuin myrsky joka kerran aivan tyvenenä päivänä oli käväissyt kylässä. Se oli saapunut Kuninkaan lähteeltä päin ja pyyhältänyt yli peltojen, pistäytynyt Näkin Rikun riihellä ja tempaissut olkia matkaansa, hypännyt ja pyörinyt kujissa ja solissa, kiskaissut miehen paidan narulta kuivumasta ja paidan hihat liehuen päällimmäisenä kadonnut metsään.

Ja siinä pimeässä saunassa maatessaan ja konttejansa lepuuttaessaan ennen iltapäiväaskareitten alkamista tuli Lauralle äkkiä ikävä äitiä. Ei sitä äitiä niin, joka tömisteli ja masensi ja tuitutteli kun asiat menivät mönkään, vaan äidin kuluneita kasvoja ja haalistunutta hymyä kun hän ensin oli itkenyt paljon. Äidin itkusta pehmeät kasvot nostivat ikävän. Tuntui mukavalta ajatella, että äiti olisi antanut anteeksi kaikki, omat ja toisten pahat sanat ja ne pidottomat vihkiäiset joista hän kuulemma oli kovasti pannut Ullalle pauhaten. Hän tulisi takaisin vaan ei enää tuuliaispäänä. Olisi jättänyt sille tielleen oljet ja lehdet ja risut ja muut roskat ja sen liehuvan paidan, hän tulisi takaisin ja vaapottaisi karjauraa myöten. Taikka ei hän sitä myöten enää voisi tulla, tönössähän asuivat uudet eläjät jo. Hän tulisi tietä pitkin, postilta päin, kävisi sisään ja olisi kuin kotonaan, keinuttelisi Juhani sylissään ja ko-

mentelisi heitä. Antaisi kaikki neuvonsa uudestaan. Olisi piukka, piukka kuin äiti ja isä yhdessä. Lattia olisi lakaistava toisenkin kerran ennenkuin kelpasi. Ja lasi piti hangata kirkkaaksi. Ja pusero silittää. Taikinasta hieroa ilmakuplat pois ja ehdottomasti letittää neljällä muuten ei nisunen ole mistään kotoisin. Eikä leipää saanut läiskien litistää. Mutta valkea piti siunata ettei se leviä. Totta ja uskoa sekaisin oli aina äidin neuvoissa. Niitä saataisiin kyllä ja olisi puheliaampaa ja turvallisempaa kuin nyt. Yhdessä eläen olisi paljonkin turvallisempaa kuin nyt, olisi kuin hämyn tulon aikaan nummitönön lavittan nurkassa ja jotakin pehmeätä alla . .

Juhani tuli kuin töksähdys Lauran ajatuksiin vaikka äänettömästi tulikin ja ehti vallan viereen, ennenkuin hänet havaitsi. Hänellä oli kädessään kuollut elävä, lintu jonka pää roikkui nuutuneen kaulan varassa.

Laura nousi istumaan, haisteli lintua ja kysyi sitten:

»Mistä sinä sen löysit?»

»Trekolista», vastasi poika ja haisteli myöskin lintua. Onneksi se ei vielä haissut miltään.

»Kuollut», sanoi Laura ja lähti vesipadan ääreen, koetteli kädellään ja vesi oli haaleata jo. Hän mätti sitä ämpärillä valkeitten päälle tiinuun.

»Olikohan sillä heikot luut kun se kuoli?» kyseli poika.

»Kyllä ne olivat heikot sitten», vastasi Laura.

Hän otti pulveripurkin, pirotti rohkeasti ainetta veteen ja rupesi pursuttelemaan käsin.

Juhani tuli aivan kylkeen.

»Äiti, kun isä kuolee niin minä näen sen, enkö näe. Minä olen nuori poika ja isä on vanha. Minulla on paremmat luut, eikö ole?» kyseli poika ja pikkaista ryppyä oli kulmien välissä, samanlaista kuin Laurilla.

Laura lupasi hänelle paremmat luut mutta hätisteli hänet kauemmaksi, kun liikkeet eivät mahtuneet tiinun ääreen pojan pyöriessä kylkeä vasten.

»Miten vanhat luut minulla on?» kysyi Juhani vielä.

»Viiden vanhat vasta.»

»Vasta, vasta, vasta . .», höpötti poika.

Hän oli äitinsä kyljessä miettinyt isänsä kuolemaa ja omaansakin. Oma oli sittenkin ollut pahempi ja pelottavampi.

He hautasivat linnun puutarhan puolelle missä multa oli pehmoista kaivaa ja missä se oli kuollut. Poika näytti kohdan mistä sen oli löytänyt. Mutta niitä löytyi lisää pensaitten alta. Joka puolella kyhjötti kuolleita pieniä lintuja maassa jäykin luomin kuin kuivuuttaan varisseita marjoja. Joitakin eläviä, kuoriaisia vai mitä, kuhisi linnunruumiitten kimpussa. Juhani kehtasi koskettaa kädellänsä yhtä. Höyhenvaate irtosi.

Mutta rastaat eivät kuumasta kuolleet eivätkä mitkään tuholaiset. Parvi kohosi pensaasta ja laskeutui mustina rakeina viljapeltoon. Laura katseli

kauhistuneena sen menoa. Rastaitten vahva nokka tehoaa kyllä: tyhjää tulee. Jos ne kerrankin pääsevät kirsikkapuuhun, ei siinä ole enää ottamista.

»Laitetaanko linnuista myös kuolemantodistukset lehteen», kyseli Juhani ja vieritti kepillä ruumiita yhteen kekoon. Välikamarissa, joka aina oli piukasti kiinni koska se äidin mielestä haisi vieläkin pahalle myrkylle, oli piironki ja piirongin lootassa kalliita papereita. Ja sitten siellä oli kuolemantodistuksia. Niissä luki talon vanhojen ihmisten nimet. Ne olivat olleet kummia ihmisiä, oli äiti sanonut vakavalla äänellä jollekin vieraalle tädille. Eivät lainkaan muistaneet enää että elivät ja kuolivat sen tähden mielellään pois. Mukavaahan oli elää, lapsempana ainakin.

»Äiti!»

Äiti ei kuunnellut vaan katseli rastasparven perään Alitalon pihamaalle. Lyllerö nainen valkea esiliina yllään ja valkea liinanen otsansa ympäri sidottuna käveli kädet huiskien pakariin päin. Se oli pitokokki itse taikka joku emännistä. Valmistelut isännän isoja syntymäpäiviä varten olivat siis alkaneet. Lauran sydäntä puristi ja loukkaantumisen veret kohosivat kurkkuun asti. Olisi ollut jotakin pitkästä aikaa kulkea avarassa pirtissä, antaa käskyjä, käyttää keinoja ja paiskata ovet auki satalukuisen vierasparven edessä kun pöytä kukkuroi. Lauri oli kieltänyt sen kokonaan: Ylitalon emäntä ei ole toisten piika. Vaikka piiaksi Laura ei ollut koskaan itseänsä tuntenut vaan ytimeksi ja navaksi

jonka ympärillä pidot pyörivät, kestävät taikka kaatuvat.

Äkkiä suhahti kujasta puitten alta hieno litteä auto ja kohotti seisovan pölyn Alitalon ja Ylitalon väliin. Oli lähdettävä pois sitä nielemästä ja askareittenkin tähden.

»Se oli Plimout», totesi poika ja raaputti mahansa alustaa ihastuneen näköisenä.

»Taisi olla», vastasi äiti ja vajosi takaisin hitaaseen miettimisen hommaan.

»Sinä luulit sitä Fordiksi, etkö luullut», intti poika ja hymyili ärsyttävästi ja kauniisti niinkuin isänsä.

»En.»

»Luulitpa, eivät naiset autoja tiedä», päätti poika tiukasti, hymyilemättä enää.

Lauri oli tullut sepästä vähän ennen ehtoollista. Juhani lippasi heti isänsä tykö ja hyppeli kinnerpäissä kädet kumisen housunvyötärön alla.

Laura tarkkasi lautasia kannellessaan lasista. Hän saattoi katsella miestänsä milloin vain ja kuinka kauan vain ja aina hän jaksoi kuvata ja kertoa hänestä jotakin. Hän oli kuin sekaverinen hevonen, tuo hänen miehensä, joka siinä astui pihamaan yli viistoon portilta talliin päin. Hänellä oli kylmäverisen hevosen paksu pää ja kuumaverisen hoikat ja tuliset pohkeet. Tosin paksun karvan peitossa. Aurinko läikkyi ja paahtoi ihmisen ihoa ja eläimen karvaa, mutta konteista kohosivat varjot terävinä nurmelle ja liukuivat äänettömästi samaan suuntaan.

Aterian aikana Laura puheli rastaista. Omassa kirsikkapuussa oli jo pikkuisen satoa. Ei siitä ämpärikaupalla tulisi hilloa kuten Koverossa oli tapana laittaa eikä ole tarviskaan. Eihän heillä ketään käy, ei tule olemaan pitoja eikä ole kinkeritietoa annettu. Mutta yhden purkin hän ainakin siitä saa ja tahtoo ne reksata, että pysyvät kirsikan näköisinä oikein, omat ja ensimmäiset kun ovat. Hän pyysi Lauria laittamaan pellinpalasia taikka jotakin muuta hätistelevää .

»Ennen vanhaan pelottimet tehtiin isännän vanhoista vaatteista», tokaisi Ulla ja natsutti hampaattomalla suullaan leipää kourastaan, haukkasi sitä kuin piilosta.

»Ja vielä ennemmin ehtivät isännät itse seisomaan kirsikkapuunsa vieressä. Linnut kaikkosivat kohta kun näkivät», virkkoi Lauri kuivahtaneella äänellä.

»Ehtivät niin. Nyt eivät ehdi muuta kuin hööläilemään. Parempi on että lasken siat huomenissa pellolle tonkimaan, sekin on parempi kuin kyntöjen jättäminen kokonaan», pauhasi Ulla.

Juhani uitti lusikkaansa vellilautasessa, piirteli kuvia eikä syönyt mitään. Kello rupesi lyömään seitsemää, veteliä, vanhoja lyöntejä, viimeistä sai odottaa. Lauri nousi ja aukaisi radion.

Heti ensimmäiseksi tuli:

»Neuvostoliitossa parhaillaan käynnissä olevien vanhojen tuomioiden tarkistusohjelman johdosta palauttaa Neuvostoliitto kahtena eri

ryhmänä lähipäivien kuluessa yhteensä kolmekymmentä vankia, joukossa talvisodan päivinä kadonneita. Vuosikausien odotus täyttyy useissa kodeissa, mutta viranomaiset eivät toistaiseksi halua antaa tarkempia tietoja. Jatkuvan poudan johdosta raivoaa maamme eri osissa sitkeitä metsäpaloja . . .»

Laura oli kohta ymmärrettyään kumartunut lautasensa yli ja kaapinut lusikalla tyhjiä reunoja. Laurin vihainen ilme lopetti kaikkien ruokahalun: syöminen jäi siihen. Poika pärähti itkemään ja sen kasvot sinertyivät kiukusta. Oli ehkä kysellyt paljonkin eikä kukaan havainnut sille vastata.

»Katsohan vain ettei kuormasi kaadu nyt», ennusti Ulla ilkeästi ja lähti jauhovakkanen kädessään.

Laura meni lapsen tykö ja korjasi sen syliinsä. Juuri kun hän kääntyi mieheen päin, tämän selkä livahti pirtin ovesta ulos. Hetken kuluttua kolahti ruusupensaan takana. Hän katosi pyörällä puodin ja navetan välisestä solasta nikkarilaa kohti.

Laura kohotti esiliinaansa ja kuivasi sillä lapsen poskia ja nenää. Voimaa oli vielä tynkä tallella. Vuosikausien odotus täyttyy, niin, täyttyy ja täyttyy

Seuraavana aamuna helle oli edelleen hievahtamaton.

Ylitalon piirissä noustiin töille niinkuin ennenkin. Pakarin vanha ja ravistunut ovi hölskyi ensin auki. Ulla tuli ulos. Hän seisoi hetken laakakivellä varpaat levällään ja katseli jalkojensa juuressa kasvavaa ruohoa, kumartui kääntelemään korsia syrjään ja nappasi kiinni jotakin. Sen hän pujotti suljetun kouransa pesässä oven rakosesta takaisin pakarin porstuaan ja se saattoi olla karannut sirkka. Mutta kun Laura pirtistä näki tempun, hän hymähti. Omia hyppiviä ajatuksiaan ihminen siellä nappii. Ramuna kuin helteen aikainen työ Ulla lähti polkemaan pihamaan yli lehmille päin. Leuat jauhoivat kauan sitten purtujen jyvien tähteitä ja kulkiessaan hän hieroi kankeita sormiaan vastakkain. Navetan päästä hän otti helisevät astiat ja tynkäjalkaisen jakun. Lähestyessään kalujen kanssa laitumella ammuvia lehmiä hän mutisi ja jauhoi sanojensa jyviä suussaan ja kun ehti kohdalle, sylkäisi sananpurut kiivaasti peltoon: hyi, multaa nyhtävät lehmät jo eikä isäntämies vieläkään ymmärrä vaihtaa laitumen paikkaa. Ja jos ei itsestänsä ymmärrä, ei ole karja-

kon asia kaikesta sanoa. Niin hän ainakin päätti. Mutta päätöstä on vaikea pitää, ihminen kun höltyy iän mukana, höltyy kummastakin päästä. Höltyy niin, hän läppäsi lehmää rystyspuolella. Kun elävä oli kääntynyt oikeaan asentoon, hän pudotti jakun alleen ja tähtäsi takamuksen sille, rupesi vetelemään tissejä ja lakkasi liikuttamasta leukojaan. Hieroi ja taputteli, veti ja kiskoi, maanittelikin saadakseen jokaisen tipan herumaan. Enempää ei kukaan muukaan karjakko olisi irti ottanut.

Laura kantoi kellarista pienelle väellensä viilit pirttiin, tempaisi tulitikut ja harppoi saunalle. Apilaissa pörisi kiukkuisia mehiläisiä ja kukasta kukkaan värisi hentoja perhosia. Samalla asialla olivat kaiketi molemmat: kiersivät ja kaarsivat taikka puskivat suoraan. Hän kulki paljain jaloin ja kartteli astumasta mehiläisten päälle. Tulenteko kävi paljonkin nopeammin kuin eilen: se virisi heti ja vain vähän haikua tupsahti sisään silmille. Nopeasti syttyvä rakkaus lohdutti Lauran kipeää mieltä. Mies ehti kumminkin myös ulos vaikka oli äsken vielä jäänyt sänkyyn. Hänen oli täytynyt syödä sukkelasti viilinsä, hotkaista aivan. Juotettuaan molemmat hevoset rannassa ja laskettuaan vapaalle hän kolasi jotakin liiterissä saunan seinän takana. Laura arvasi: hän hakkaa tappeja lehmien sitomista varten ja aikoo muuttaa laitumen paikkaa. Muuttakoon, tarpeen se onkin, ja hyvittää sillä Ullan mieltä, mutta varmasti keksii muutakin näpertelemistä kaukana talon nurkalta, ettei juttuihin joutuisi vai-

monsa kanssa ja jos mitä sattuisi, ehtisi ainakin itse livahtamaan alta pois. Laura saattoi hyvin kuvitella miten auto taittaisi pihaan ja vähän vieraan näköinen mies astuisi ulos, seisoisi, kääntyisi, katselisi ympärilleen, olisi joskus ollut täällä, kauan sitten. Sen ilmekin olisi semmoinen, täynnä ihmettä jota ei oikein itsekään vielä usko. Vaatteet olisivat puoliksi sodasta ja puoliksi jostakin vieraasta maasta vaikkakin rauhanaikaiset. Ja hän, Laura, seisoo kodassa ja vapisee ja hakee apua. Samassa näkee kuinka Lauri juoksee, juoksee pitkin peltoa, harppii ojien yli ja syöksyy lähimmän pensaan taakse, matelee siitä sitten kauemmaksi ja kun näkee vaimonsa seuraavan, niin viittoo kiivaasti käsillään, kieltää, estää, pakenee, jättää, pelastautuu itse. Lauran on palattava pihamaalle ja tuomio alkaa. Sitä ennen hän nykii tämän sormuksen pois mutta valkea paikka paljastaa kumminkin ja kun pirttiin käydään, niin itkua tulee ja jyrisee jo. Näin saattaisi tapahtua vaikka vielä ei ole lainkaan hätää.

Ja linnunpelättimen laiton Lauri varmastikin unohtaa ja tahallaan sitten, rankaisee syyllistä vaimoa. Laura oli päättänyt korjata kirsikat heti haikailematta peltejä enempää kuin pelättimiäkään, sillä rastaat rapisivat aamusta alkaen tarhasta tarhaan. Omilla neuvoilla oli toimeen tultava. Mutta säilömistä varten hän halusi tuottaa kaupungista semmoisia purkkeja jotka kestävät hellalla keittämisen. Keskellä yötä hän oli noussut ja kirjoittanut sen asian lapulle ikkunalaudalla ottamatta valoa,

käsiala oli isoa kuin pimeässä kirjoittaneen ainakin. Lappu oli taskussa ja hän odotti vain oikeata aikaa jotta pääsisi siitä.

Portille kävellessään hän havaitsi että Alitalon traktori seisoi navetan päässä. Alitalon takana oli valta ja voima ja oikeus panna traktori seisomaan vaikka kesken kiireintä kääntämisaikaa. Ja oli kumminkin niitä jotka nääntyvät auransa ääreen taikka pelkäävät kovasti nääntyvänsä. Emäntiä juoksenteli pihamaalla enemmän kuin eilen mutta lylleröä ei näkynyt.

Auringonpaisteessa särki päätä valvotun yön jälkeen ja helle painoi kuin kivi: kontit vajosivat polvia myöten keltaiseen kariin ja santa hyllysi pohkeille, keinuttikin ja jos sulki silmänsä, liukui renkaita luomia pitkin ylhäältä alas. Nihkeä lappu kädessään Laura nojasi porttilautaan ja odotti linja-autoa. Niitä kulki kaksi samoihin aikoihin mutta eri suuntiin. Railin, entisen tuttavan karjalainen mies, kuljetti toista ja hän oli aika luonnikas mies, toimitti emäntien pieniä apteekkiasioita. Pirssillä hän ei elättänyt enää paisuvaa perhettään: kuudes lapsi oli kuulemma tulossa ja Raili häpesi. Laura oli kerran käynyt heillä kun asuivat samalla puolella nyt, nähnyt sängyssä kuhisevat lasten päät, kauhistunut pieniä huoneita ja pimeyttä, kaiken siivottomuutta. Ajatellut että niin ahtaaseen ei ikinä itse jaksaisi asettua ja sekin saattaisi kyllä edessä olla . Mutta puheleminen Railin kanssa oli ollut pientä ja joutavaa, ja kaunaakin oli jonkin verran siitä että toi-

nen oli kerran kostanut niinkuin vain nainen kostaa, kertonut juorua Laurista. Vaikka se tottakin oli

Alitalon väkeä Laura vältti katsomalla koko ajan toiseen suuntaan, koululle päin. Se oli kuin pesty ja silitetty ja tärkättykin vähän. Vanhan opettajan pieni liikehtiminen ei paikkoja liannut. Suurimman osan kesänsä ajasta hän istui luokassa niinkuin talvella ja soitti koraalikirjaa kannesta kanteen, oli kohta soittanut neljäkymmentä vuotta. Hän oli postissa kertonut siitä ihmisille kovasti kunnioittaen omaa malliksi kelpaavaa tapaansa. Eräänä päivänä Laura oli ohikulkiessaan kuullut harmoonin vinkuvan ohuella äänellä lastenvirttä. Opettaja ehtisi helteestä huolimatta takakanteen ja alkaisi uuden lukuvuoden pilkuttomalla tunnolla. Vähän ennen auton tuloa hän kepsutteli pihamaan poikki käymälään päin ja nousi selkä suorana rappusia keskimmäiselle ovelle. Kylähän saattoi nähdä. Laura muisti vielä miltä opettajan askelet kuuluivat tyttöjen puolelle: paljon isommilta kuin lasten. Ja miten hälinä ja kikatus lakkasi oitis ja he olivat olevinaan kuin ei heitä olisi ollutkaan ja kuuntelivat kun opettaja asettui omilleen, nosti kannen ja kahisutti vaatteita .

Kuninkaanlähteen tykönä ilmestyi maitoiseen ilmaan pölyinen pilvi. Se lähestyi ja sen alla hurisi linja-auto. Laura käveli tien toiseen laitaan aukeavan oven puolelle. Auton seisattaminen oli sen verran hankalaa hommaa että hän huomaamattaan

kuopi karia varpaillansa kun nosti kättä ja heilutti sitä. Hän antoi lappunsa Railin miehelle ja selitti vielä ääneenkin:

»Katso, uusia, hellalla pidettäviä. Vanhoja ei tarvitse lainkaan ottaa. Niitä minulla kyllä on.»

Mies nyökkäsi masentuneena. Oliko hän odottanut jotakin muuta, jotakin iloisempaa asiaa. Mutta sitten hän hiljensi ääntään ja kumartui sanomaan:

»Äitisi tuli minun kyydissäni ja jäi Kuninkaanlähteen tykönä pois.»

»Äiti?»

»Niin, sinun äitisi. Ajattelin vaan kun ne uutisetkin . .»

Auto lähti liikkeelle hiljalleen ja kuin ajatuksissaan. Laura horjahti tiepuolen nokkosiin tuntematta mitään. Sehän oli mukavaa. Eilen, niin, eilen juuri hän oli toivonut että äiti tulisi ja tuskin ehti toivoa kun toinen olikin jo tulossa. Portaan päässä hän äkkiä oivalsi ettei äiti häntä varten tullut. Semmoista muutosta ei ihmisessä tapahdu. Äitihän hautoo alituisesti romahdusta toisille ja itsellensä voittoa. Niissä aikeissa hän kulki varsinkin eilisten uutisten jälkeen.

Laura kääntyi ympäri ja katseli pihapiirin rakennuksia etsien pakopaikkaa itselleen. Mies nakutti laitumella paaluja peltoon kirveen hamaralla. Ulla veti vasikoita korvista tarhaan päin. Laura juoksi suoraan puotiin joka oli tyhjennetty rompsuista vainajia varten ja oleili tyhjänä vieläkin. Kukahan täällä seuraavan kerran maannee, he olivat sanoneet

toisilleen, kun korjasivat sieltä emännän jälkeen karisseita kuusia liiteriin. Oli ahdasta vaikka huone oli tyhjä. Ja jos tulen niin jalat edellä tulen, oli äiti sanonut lähtiessään. Ei niin, ei niin ainakaan, sairaana ennemmin, hoidettavaksi, anteeksiantaneena ja paljon itkemisen jälkeen eikä jäkärästä olisi merkkiäkään.

Juhani huusi pirtissä täyttä kurkkua. Oli herännyt ja parkui.

Laura lähti puodista, telkesi sen ja otti avaimenkin reiästä pois. Ei saatu sanoa että hän sinne sisälle manasi ketään makaamaan. Hänhän oli teljennyt oven ja ottanut avaimenkin pois, rosoisen kyläsepän tekemän avaimen jossa oli pitkä piippu ja leveä lehti ja kuvana risti . . .

Linja-auto pyyhälsi toiseen suuntaan, nosti pölisevän pilven eikä onneksi pysähtynyt.

Hän nakkasi pirtissä avaimen lautaan kuin polttavan esineen, suuttui ja koveni lapselle joutavasta parkumisesta jonka koko kylä kohta kuulee, ja vaihtoi yöpuvun uimahousuihin. Poika etsi itse lusikkalootasta omansa ja nosti takamuksensa penkin laidalle, varpaat yltivät siitä lattiaan. Hän söi viiliä hiuspyörylä jäykästi pystyssä ja pahantuuliset posket pitkinä. Pyörylän lisäksi pojalla oli Lauran suiput korvat ja kuoppainen leuka, kaikki onnenpojan merkit. Hyvin siis käy ja on jo alkanut käydä. Laura hymähti katkerasti. Kävi miten kävi, jos ei käy hyvin niin käy sitten huonosti. Lapsi on ainakin oma. Se ainakin on oma.

Juuri kun hän mätti tyhjiä viilikuppeja päällekkäin, kilahti puhelin hiukan, kähisi vähän aikaa ja vaikeni. Kädet vapisten Laura laski kupit tiskipöydälle, seisoi olkapäät koholla ja oli varma että se soi vielä uudestaan, että jossakin on jotakin valmiina räjähtämään. Kylmä rengas kiertyi hampaitten ympärille ja vihloi. Jos puhelin olisi soinut, ei puheesta olisi tullut mitään. Vaan se ei soinut. Jännittynyt mieli lauhtui askareissa.

Saunalta pylkkäsi poika kädet housunvyötärön alla ja varpaittensa varassa isänsä tykö laitumelle, kanteli tälle tappeja. Laura jäi yksin lionneita lakanoita hankailemaan. Samalla hän hankasi eilistä iltaa ja yötä, hankasi irti säikähtäneitä ajatuksia ja etsi sitä mikä niissä oli totta ja varsinaista.

Niin, hän oli korjannut ruoan, nukuttanut lapsen ja kutonut salikamarissa myöhään. Onnenpuun juuret, alimmat oksat ja osa runkoakin näkyivät jo valmiina. Puu täyttäisi ison täkänän pinnan kokonaan. Sen lehtien lomassa näkyisi pyörylöitä kuin marjoja taikka mitä, ja jokunen lintu yksin ja parittain kun vaate on valmis. Valkeat ja punaiset langat olivat keväällä kiihottaneet työhön. Ennenkuin opisto pakkasi ja lähti toiseen pitäjään, oli Laura rakentanut kankaan ja saanut sieltä mallin. Komea läikkä se salikamarin seinällä olisi. Näyttelemisen arvoinen.

Niin, kun hän oli kutonut ja laskenut lankoja, oli pelko kaikonnut. Mitä enemmän hän laski lankoja, nosti ja painoi lastan kärkeä, sitä vähemmältä tuntui säikähtämisen aihe. Vain muutama vanki oli

tulossa ja niistäkin osa jo talvisodan aikaisia. Jaakko ei siihen lukuun mahdu eikä Jaakkoa ole enää olemassakaan, ei ole. Vain silloin hän on kun joku toivoo ja odottaa.

Laura kutoi niin myöhään kuin saattoi. Tuli pimeä ja langat oli laskettava sormilla haparoiden. Tuli hiljaistakin. Muutamien pyörillä ajavien poikien äänet kajahtivat raitilla kuin tyhjässä kylässä. Aprikoosipuuron värinen taivas muuttui nopeasti keltaiseksi ja vihreäksi, ja sitten joksikin tummaksi.

Mies oli saapunut keskiyön jälkeen vasta. No, ryypyssä hän ei koskaan saapunut, siitä oli Lauran mieli hyvä. Mutta hänellä oli häikäilemätön ja kova ilme kasvoillaan kun hän riisui, viskoi vaatteitansa niin että napit ja soljet kopsivat tuolia vasten. Pudotti kenkänsä korkealta ja kun hän istui ja oikoi sukkaa, värisi polvi. Sängyn laitaa lähestyessään hän kääntyi jo valmiiksi selin, veti lakanan yllensä eikä muuta. Niin oli oltu koko yö. Väsynyt mieli turtui valvoessaan ja vaikka jossakin ymmärryksen takana heräsi pelko uudestaan, ei sitä jaksanut enää ottaa vastaan. Lauri nukahteli kyllä, nytkähteli niin että sänky hetkui ja unensa aikana hän imi ja massutteli kuin Juhani.

Mies oli siis vihassa sen tähden että vankeja oli tulossa. Oliko se vaimon syy. Mitenkään ei voinut olla. Olihan annettu kaikki ja sanottu että enempää ei tule. Eikö siihen sopinut uskoa. Niin, ei tietysti vaikka mieli teki. Ja kerran kun mieli oli oikein tehnyt, he olivat uskoneet, ottaneet toisensa ja

aikoneet saada talon. Mutta ei ole Lauran syy että talo ei ole vielä heidän, ei ole aivan oma. Jos põllähtää Jaakkokin vankien joukossa, ei se ole lainkaan oma, Laurin ei ainakaan. Ja oliko Lauran syy että oltiin kuin puoliksi omassa eikä eteenpäin uskallettu ajatella. Kaikissa muissa taloissa mentiin hirveällä vauhdilla eteenpäin koneitten kanssa. Ylitalon piirissä ei menty, oltiin, annettiin olla ja paikkailtiin entisiä. Lauran teki joskus mieli yrittää enemmän: kasvattaa paljon vasikoita, perustaa kunnon kanala, viljellä aikaista perunaa. Jotakin millä nopeammin olisi saatu rahaa ja rahalla koneapua Laurille. Ulla ja Lauri itse hankasivat vastaan. Siihen se jäi, siihen että talo ei ollut oikein oma. Oliko se Lauran syy. Miehen mielestä oli.

Vasta kun Laura oli hangannut valkeat ja pannut ne pataan kiehumaan sekä tullut pirttiin päivällistä rakentamaan, soi puhelin uudestaan, kilisi oikein kunnollisesti.

Alitalo soitti.

Laura arvasi heti mitä hän soittaa, aikoo emännäksi pyytää, mutta siihen oli vastaus valmiina.

Alitalon puhe tussahteli pehmoisempana kuin ennen. Aluksi hän kuulusteli ovelasti, oliko Ylitalon emäntä lainkaan perillä siitä mitä näinä päivinä oli tapahtumassa. Laura sanoi olevansa.

»Sinä niin sukkelasti lähdit talosta viime kerralla. Minä vaan kureilin vähän», sanoi isäntä.

Laura vaikeni, katseli lipeäveden liottamia käsiään ja paisuneita kynsiään. Isäntä ilmoitti sitten

että kokki oli käynyt kipeäksi. Laurakin muisti ettei lylleröä naista aamupäivän kuluessa näkynyt poluilla.

»Jo se eilen valitti että verenpaine pyörittää päätä ja tänään sieltä soitettiin kielto. Ihmiset on käsketty ja Helsingistä herrat tulossa. Enkä minä kehtaa niille peruutustakaan laittaa. Kaiketi sinäkin tiedät ne herrat.»

Laura sanoi kuulleensa.

»Minä käskin niitä kanssa päiville tulemaan. Tottahan ne muistavat sen.»

Laura uskoi kovasti että Helsingin herrat muistavat maalaisten päivät. Maiskahdus kuului toisesta päästä, isäntä oli oikein hyvillään.

»Kyllä kokinkin pitäisi oleman talon näköinen. Traktori on myös vapaa tältä hetkeltä. Meinaan että tottahan Laurikin kyntää mutta kun kone on, niin isäntä tekee sitten mitä kone ei osaa», herui Alitalolta leveästi.

Laura vaikeni. Emännäksi hän ei olisi kylläkään käynyt, mutta pitokokki oli toista. Ja traktori sitten. Ja kaiketi toisenkin kerran tämän jälkeen.

»Vai mitä sinä meinaat?» kysyi Alitalo.

»Tuskin siitä mitään tulee», vastasi Laura.

»Kuinka ei tulisi?»

Laura ei arvannut niin sukkelasti sanoa, Lauriltakin täytyi kysyä. Hän lupasi kumminkin soittaa illalla.

»Minä lähetin niille kenkälootallisen historiallisia kiviä . . .», sanoi Alitalo ja hihitti.

»Kenelle?» hämmästyi Laura.

»Helsingin herroille. Keräsin niitä järven rannasta. Nehän ovat rauhoitettuja, ne oikeat.»

Lepsu, ajatteli Laura.

Lauri ei nostanut edes päätään asiasta kuultuaan saatikka sitten että olisi vastannut jotakin.

Se on kuin nainen, tuo järven ranta, oikullinen ja kavala, oli mies väittänyt joskus.

Eikä missään ollut niin kaunista ja hienoa santaa kuin Ottassa. Oli vain oltava alati varuillaan, sillä vaikka vesi ylti nilkkaan, olikin vieressä äkkiputous, ranta laski jyrkästi upoksiin eikä edes aikuisen käsi täyttänyt pintaan asti. Eikä missään ollut niin lämmintä vettä, ihan liian lämmintä, he sanoivat helteen aikana. Mutta äkkiä sattui jalka kylmään lähteeseen, vesi pisti kuin kiukkuinen käärme kantapäähän ja he juoksivat kirkuen rannalle. Kivinen riutta kiersi poukamaa mutta kivien kupeista kohosi vanha ja multava kalmisto, jota ei oltu vielä tutkittu ja jota sen tähden ei saanut muokata. Ylitalon lampaat ja hevoset kulkivat siellä. Kummulla kasvoi pyöreitä meheviä pihlajapuita ja rinteellä katajantypyköitä.

Tahmea auringonpaiste poltti vielä illallakin selkää ja niskaa, kun Laura laiturin nenässä polvillaan virutti pyykkiä. Juhani pelasi kaarnaveneillä taikka plokkasi kiviä ja nakkeli niillä leipiä tyvenestä vedestä. Laura ei laskenut häntä uimaan ennenkuin itse ehti mukaan. Riipaisi aivan mieltä kun ajatteli

kavalia kuoppia. Hän nosti kylmästä kankean lakanan vedestä ja väänsi sitä hankalasti. Lauri oli ennen autellut: lykännyt kärrit rantaan ja kiertänyt toisesta päästä isompia esineitä. Pelannut välillä pojan kanssa. Ei sopinut nyt. Heti kun eiliset uutiset oli luettu radiossa uudestaan eikä tarkkoja tietoja annettu vieläkään, oli Lauri lähtenyt ulos, kolannut pensaan takana ja kaiketi ajanut sinne minne muinakin iltoina, mammansa tykö. Ei Laura sitä välittänyt nähdä. Hän oli valahtanut kylmäksi niinkuin lähde, kuin kokonaan olisi pudonnut lähdeveteen. Ja hetikohta karahtanut kiukusta kuumaksi. Jähmeä puna seisoi kaulalla vieläkin, mutta sen alla pulppusi viileä lähde kylmää ja kovaa ja selvää vihaa miestä kohtaan.

Mitä merkitsivät kaikki selitykset ja opit ja kirjoista päähän mätetyt viisaudet, kaikki puheet järjestä, tahdosta ja hallitsemisen taidosta, kun mies menetteli näin. Oli hätä ja hädässä vetäydytään yhteen, niin mitä teki mies. Pakeni. Jätti. Omaksi hyväkseen hän menetteli ja perheensä pahaksi. Höyläsi kuolleenkehtoa äitinsä tykönä ja isänsä verstaassa. Ja lastuja valui yltä ja alta mutta vaimoa varten ei. Kotona kiersivät askelet kaukaa ja suu oli tupessa.

Laura hakkasi lakanan auki ja heitti sen laudalle. Otti toisen ja veteli sitä vedessä edestakaisin, väänsi ja hakkasi auki. Selkää lepuuttaessaan hän souteli järven yli vastakkaiselle rannalle ja ajatus haparoi vieraitten ihmisten asioita. Rannakkaassa oli siel-

läkin kummallinen isäntämies. Ei tehnyt mitään muuta kuin soitti, hän soitti yläkerrassa ja soitti alakerrassa ja rappuja noustessaan hän saattoi valita levyn ja soittoa tuli taas. Lapsia ei ollut lainkaan. Rannakkaan naapuri katosi vanhojen tammien alle, mutta kivenheiton päässä oli naapurin huvila, tien laidassa toinen ja järven tällä puolella kolmas eikä lapsia lainkaan. Pryhti oli kuuluisa veneistään. Laiturin päässä kellui soutuvene ja moottorivene ja purjevene ja laiturin päällä kumollaan oli kanootti. Muitakin kummallisia isäntämiehiä asui rantaa kiertävillä tiloilla. Oli hevosia ja oli koiria ja oli kettuja ja oli valtava määrä omenapuita, oli vaikka mitä. Ja kun Lauri saa kerran päähänsä kärrätä höyläpenkkinsä Ylitalon puotiin, niinkuin jo oli vähän vihjaillut, niin kuolleenkehtoja saadaan heille sitten. On luhdit ja puodit ja vajat ja liiterit täynnä isoja ja pieniä kuolleenkehtoja, sillä koskaan ei Koverossa kuolla niin paljon että kaikki tulisivat käytetyiksi, vaikka enemmän jo kuollaankin kuin ennen. Ovat karjalaiset, asuvat, elävät, laittavat lapsia ja kuolevat pois. Mutta Laura ei tahdo nähdä kuolleenkehtoja kodissansa ja sen tähden oli kieltänyt Lauria: tehköön isänsä verstaassa mitä tekee. Ja tehnyt olikin. Ja tekee nytkin. Mutta Ylitalossa on saatava ensin elävänkehto täyteen ja vasta sitten kuolleenkehtoja jos vielä on kova halu. Sillä tehdään rahaa, oli Lauri sanonut. Vaan ei rahankaan tähden luovuta luoduista lapsista. Ei rahankaan tähden takaisin entiseen. Ei siihen että pirtissä istuu mies jonka

kädet pyörivät kuin tuulimyllyn siivet ja suussa ropisee kerskaava puhe ja mielessä pyörii maailman leskien auttamishalu.

Laura hakkasi lakanan levälleen ja viskasi sen kekoon. Ranta vilahti silmiin niin tyhjänä. Hän katsoi tarkemmin. Pinnalla lilli kaarnalaiva ja pojan tukkaa. Hän loikkasi veteen ja harppoi kohti. Muutaman harppauksen aikana pojan pää laski ja nousi ja laski taas, mutta samassa Laurakin painui mukaan, tarttui lapseen ja yhdessä he kohosivat pintaan. Silmät katsoivat jäykästi yhteen. Laura ryömi lapsi sylissään matalalle. He istuivat äänettöminä rannassa rinnakkain. Poika nosteli jo santaa mustiksi paahtuneille säärilleen. Laura tunsi missä kauhu alkoi ja sille teki mieli antautua, teki mieli voihkia ja säälitellä lasta. Hän voitti halunsa, virutti loput, väänsi ja hakkasi, täytti korin ja raahasi sen kärriin. Pukeutui sitten. Vielä kun hän huuhteli uimapukuaan semmoisessa kohdassa missä pulppusi lähde hänen pohkeensa tutisivat, mutta se saattoi johtua äkkikylmästä vedestäkin.

Mennessä sanoi Juhani:

»Voi kun minä osaisin kerran uida syvässä rannassa pienenä poikana eikä kukaan pitäisi kiinni.»

»Varmasti osaat kerran», lohdutti äiti poikaa.

Korentoja ritisi kasvojen edessä ja ne häiritsivät ajattelemista. Hän huiteli niitä kädellään ja pyöritti päätä. Ne jättivät kasvot ja sekaantuivat tukkaan, tarttuivat käsivarsiin ja hän antoi niiden olla, hakea

karhein koivin parasta pysähtymispaikkaa. Elävien kapeat ja pitkät perät hengittivät kiivaasti käsivarren kolossa. Mutta toisella puolella ajatustaan hän seurasi äskeistä tapahtumaa, näki pään yhä uudestaan nousevan ja laskevan ja näki sen jo jäävänkin veden pinnan alle, näki lapsen jäykistyvät silmät sannan peittäminä, kotiloita kupeissa. Ja kauhu alkoi uudestaan ja sääli, vimma siitä että lapsi oli pudonnut, teki mieli läpätä sitä olemattomille takamuksille. Itselleenkin hän vimmastui. Sillä aikaa kun hänen omat ajatuksensa olivat soudelleet pilkallisin silmin pitkin pitäjää ja hän oli tähtäillyt aikojen taakse menneeseen ja vähän eteenpäinkin, oli lapsi lähellä ja melkein jalkojen juuressa lipsahtanut upoksiin ja vähältä piti ettei ollut auttamatta jäänyt. Niin lipsahti lapsi, lipsahtaa kohta mies, lipsahtaa koko perhe jos ei apua anneta eikä saada. Eikä sitä saada ellei sitä jotenkin ansaita myös. Kylä ei auta jos vetäytyy siitä irti. Vain kylän kanssa yhdessä jaksaa jos hätä tulee.

Poika tahtoi vielä lammikosta pamppuja. Laura aikoi heti kivahtaen kieltää ja rangaista sillä lasta, mutta seisatti sitten kärrit ja kahlasi mutaan. Mudan poristessa kintuille kuin kuuma puuro hän nyki tiukkoja varsia juurineen ylös polulle ja puri ne lopuksi poikki. Hampaat tirskuen vihreätä sylkeä hän katkoi lapselle leikkipiiskoja, katkoi niin paljon kuin se ikinä tahtoi, koko sylillisen. Se tuntui rakkaammalta nyt kun sen oli vetänyt itse vedestä, auttanut ilmoille uudestaan eikä tämäkään kerta

sen tuskallisempi ollut kuin ensimmäinen. Mutasukat jaloissaan hän työnsi kärrit pihaan.

Hän soitti kotona heti Alitaloon ja lupasi mennä puoleltapäivin. Traktorin hän pyysi aamulla.

Pankaas vain poraten niin näette!

Ihmiset kysyvät kyllä ystävällisesti mutta kumminkin välinpitämättömästi mikä teidän on ja mikä teitä vaivaa, mutta kieltävät kohta poraamasta jos ei laillista syytä löydy. Laillinen syy on saatava: talo on palanut, ruoste raiskannut, kontti katkennut, mies jättänyt taikka äiti kuollut. Vähemmästä ei aikuisen sovi alkaa eikä aina siitäkään. Kaikilta muiltakin on palanut ja raiskattu ja katkennut, kaikki muutkin ovat hyljättyjä ja muiltakin on kuollut joku. Ja kun muiltakin on niin porata ei sovi, ei ainakaan nähden. Vain lapsen sopii. Eikä lapsikaan uskalla itkulle antaa sijaa ennenkuin on näkyvän syyn havainnut. Jos näkymätöntä itkee niin tukistetaan taikka kläpätään takamuksille taikka annetaan narusta kintuille: siinä sinulle on kun et virka mitä poraat. Aikuiset läpsivät kummallisista syistä. Jos on hukkumaisillaan eikä sitten hukukaan, voi saada selkäänsä: etkö sinä hukkunutkaan, siitä saat ja siitä ja siitäkin kun sillä tavalla menet ja toljotat etkä näe eteesi. Niin pakostakin lapsi luulee että parempi olisi ollut hukkua sitten. Ja kun itkee niin ei ainakaan lapsi osaa näkymätöntänsä

toimittaa kun ei aina aikuinenkaan. On vain jossakin syvällä itsessänsä loukkaantunut taikka loukattu, hautoo sitä, hautoo ja hautoo, odottaa oikeata poraamisen hetkeä. Ja kun kompastuu taikka joku astuu varpaalle taikka on jäänyt vähemmälle kun syödään, niin silloin voi näyttää kuhmua taikka naarmua taikka voi mitata omaa puoliskoansa toisia vasten ja todistaa että se on pienempi. Ja kun on laillisen syyn hankkinut, voi hetikohta alkaa itkemisen taikka sen sijaisen: riidan.

Miehen vaikeneminen harmitti Lauraa. Suuttunuthan se oli ja tahtoi Laurasta jotakin niinkuin Laurakin tahtoi miehestä jotakin, enemmän sitä mitä ei ollut ja mitä olisi toiselta kumminkin ottanut hädän hetkellä vaikkei niin aina muulloin. Vaan kun ei puhuttu edes. Niin tulkoon sitten yllätyksenä se mikä tulee, ajatteli Laura. Tuommoiselle ihmiselle ei parane puhua mitään.

Lauri oli pyöräillyt taas puolenyön aikaan taikka niillämain kotiin. Sen Laura oli kyllä arvannut. Kun nikkarilan portaan päästä piti vahtia, näki hyvin pysähtyikö linjuri Ylitalon portilla taikka pyörsikö pirssi pihaan. Ja kun ehtoolla olivat viimeiset junatkin saapuneet lähiasemille, oli vaara ohi siltä päivältä. Yöllä ei Koveroon voinut matkustaa, ei edes kaukaa vieraasta maastakaan tuleva. Oli sentään parempi ettei Lauri oman talon nurkalla vahtia pitänyt vaan asuili äitinsä tykönä.

No, pirtissä hän oli hyräillyt, ryystänyt vettä

kuumiin sisuksiinsa tiinun päällä niin että latina kuului Lauralle asti, kun sitä suupieliä myöten vieri takaisin tiinuun. Hän oli napannut valon ja viheltänytkin makuukamarissa. Luomiensa alle voi ihminen öiseen aikaan kätkeä mitä tahansa, uutisen siitä että oma äiti on nähty kylässä taikka lapsen lipsahtamisen kavalaan kuoppaan, sillä kukaan ei uskalla nukkuvaa reutoa hereille itsensä tähden. Mutta ripsiensä raoista Laura havaitsi lastunhaituvaa verryttelypuvun nukassa ja se oli hienoa niinkuin niittyvillan tupsu. Jokunen isompikin kappale oli koukannut särmällänsä kiinni ja killui miehen liikkuessa. Oltiin siis oltu höyläilemässä ja valiteltu äidille ja tavatessa sen kyllä kuulee: kuin pippurit hyppivät anopin sanat miniän silmille. Mutta sen vaiheen oli Laura ennenkin kokenut ja se kävi aina näin: mies livahti ensin äidin tykö ja höyläili siellä pitkään, häpesi hiukan tullessaan ja valehteli jotakin kiirettä, pöksyt tutisivatkin. Seuraavana iltana hän oli vihainen, kielsi valvomasta ja vahtaamasta ja odottamasta, oli muka vapaa liikkumaan missä tahansa vaikka ei omasta mielestäänkään ollut. Seuraavana iltana vihelsi ja kolasi ja rehvasteli sillä hyvällä mitä oli äitinsä tykönä saanut sekä ihmetteli miksei Laura ollut missään käynyt, hankkinut entisiä tuttavia takaisin taikka vallan uusia. Vaikka kaikki oli menetetty Laurin tähden. Eikä semmoisia tapoja täällä ole ennenkään nähty että eri teitä kuljetaan, oli Laura moitiskellut. Tapoja, tapojako emännälle pitäisi olla, emännälle ja talon oikealle

isännälle, niin. Lauri hämmästeli sitä kovasti. Aika on muuttunut, vaimo, siitä kun sinä olit nuori. Silloin isännät olivat isäntiä ja emännät emäntiä ja kukin tiesi missä oli, päälläkö vai alla. Nyt on toisin. Äläkä sinä rupea hennoksi kun et kerran ole hento, kestä pois. Kestä oma vapautesi pois. Ullan nähden ja kuullen Lauri silmäili vaimonsa paksua ruumista ja vertaili sitä sanomalehtien luurankonaisiin, joilla sentään olivat kohokohdat oikeissa ja ärsyttävissä paikoissa. Tekeekö mielesi, oli päässyt Lauralta ja silloin vasta huitominen oli alkanut. Kyllä mies on aina mies ja tahtoo kaikki naiset saada ja pitää myös. Mies tahtoo kylvää niin paljon kuin ehtii ja ajastahan siinä on kysymys. Ulla oli kuunnellut suu vinosti viirullaan mutta kylvämisen hän oli kyllä käsittänyt ja se hänen mielestänsä oli aivan oikeata isäntämiehen puhetta.

»Meinaan vaan että kuka sitten kyntää?» hän kysyi Laurilta.

Vähän myöhemmin kun kipu jo oli katkennut, oli Laura ajatellut että tuulimylly pyörii tässäkin talossa eikä kestä kauan kun leskiä ilmestyy lähettyville, tasaavat ne Alitalon kanssa ja onhan niitä muissakin pitäjissä, toisella rannalla, matkojen takana, eri puolilla maata. Niitä joille olisi ainoa apu ja joille sen tähden voisi vimmastua juuri sen tähden että olisi ainoa, niinkuin äidillensä oli vimmastunut. Ja kaivata kumminkin takaisin hilpeätä hymyä taikka surullista haavetta ketunpojan kasvoillensa höyläilemään. Kunnes kyllästyy siellä ja jää taas kotiin.

Levottomuus reutoo miestä takin liepeestä sinne tänne.

Kun oli seuraavan kerran talosilla oltu, olivat lorut kuin yltävesin huuhdottu mielestä ja tilalle nostettu parempaa. Talo veti työtä enemmän kuin ehti ja jaksoi ja aikaa oli lapettava sentti sentillä vuosien taakse ja se vaati muutakin voimaa kuin ruumiin. Aikahan välillä seisoi ja unessa saikin seista.

Traktori ajoi kuin ryöväri uneen, möyri ja raastoi riekaleiksi pimeän ja pehmeän unipussin, ja ihminen säikähti silmänsä alastomiksi ja makasi ilman turvaa koko maailmaa vastaan.

Laura ja Lauri hypähtivät yhtaikaa istuvilleen. Huoneen täyttänyt hurina oli häipynyt pellon päähän mutta lähestyi taas ja tuntui siltä että kone syöksyy ikkunasta suoraan sisälle ja littaa koko perheen allensa. Meteli oli kauhea.

Mies loikkasi pystyyn, kirosi ja sulki molemmat lävet. Laura nousi vaatteilleen. Kas, kananlihalla ovat käsivarret, hän ajatteli ja harkitsi mitä tekisi: puhtaat vaatteet olisivat piirongissa Laurin tuolla puolella. Mies astui muutaman askelen vaimoaan kohti joka siinä piteli housujaan ja tutki niiden tuoreutta syyllinen pää nuokullaan. Harvoin laitumelle lasketut kalpeat ja pienet miehenvarpaat lähestyivät, ne rusottivat hiukan päistään ja varpaitten väleissä pilkoitti mönkää. Naisen katse nousi. Alushousun nappi oli siltä auennut ja rakosesta vilahti vatsan alla kasvava punertava harja. Kädet pite-

livät housuja paikoillaan. Ylempänä karva mustui ja Laura muisti hyvin vaaleanruskeat kainalomättäät. Olkapäillä tupsut olivat omanvärisensä ja tumma hiuspyörylä törötti vihaisesti pystyssä. Karvaa, karvaa, joka puolella oli kankeata ja vihaista miehenkarvaa. Partakin pitkä ja ajamaton. Ajamattomalla parralla saattaa niin mainiosti näyttää naiselle miten piittaamaton on, kun taas vastalakaistun leuan lemu ja iloinen vihellys suussa tähtäävät muuhun.

Siinä hän seisoo ja haluaa haastaa nyt mutta Laura ei halua. Miehen hengitys höyryää kasvoille asti ja se on pahentunut nukkumisen aikana. Omakin iho lemahtaa yölle.

»Mitä tämä tarkoittaa?» kysyy mies viisaasti. Ikäänkuin joku vielä tarkoittaisi jotakin. Näkeehän että traktori kääntää maata tulevan ruispellon päällä kun itse on sen ojittanutkin.

»Alitalon traktori kääntää maan», vastaa Laura kumminkin ja kävelee miehen ohi piirongin tykö.

»Me emme tarvitse Alitaloa», mies on kääntynyt vaimonsa selkää kohti ja tuijottaa vastausta pörröisen tukan alta.

»Mutta Alitalo tarvitsee meitä, minua», vastaa Laura ja hakee puhdasta kerrastoa.

»Hän kyntää sinun peltosi?»

»Ja hän kyntää minun peltoni kun et sinä sitä tee ja koko kylä kohta nauraa», vastaa vaimo ja kävelee taas miehen ohi ja on kovin peloton.

»Eikä Alitalolle naureta?»

Laura pukeutui sukkelasti puhumatta mitään, nappasi pirtin naulasta avaimen hakeakseen kellarista viilit ja pysähtyi hetkeksi kuistille henkäisemään. Tolppia kiertävät elämänlangat lepattivat nuutuneempina kuin ennen ja auringonpaiste oli pilannut lehtien vihreän värin valkoiseksi. Kukkia ei edes erottanut lehtien valkeasta parvesta. Kuolevat kokonaan ennenkuin sadetta saadaan eikä hetikään saada, ajatteli Laura. Ei edes pilven haituvaa näkynyt taivaalla. Kaivo oli kuiva ja vettä kärrättiin eläville ja vähän ihmisillekin.

Tullessaan takaisin viilikuppi kumpaisessakin kädessä hän törmäsi porstuassa Lauriin.

»Älä mene syömättä», sanoi Laura ja kovetti äänensä käskyksi.

Mies murahti.

»Älä nyt mene», Laura maanitteli jo vähän.

Mies palasi takaisin pirttiin mutta vastahakoisesti ja takaperin hän tulee, istuu penkin nokalle sivuttain ja virittää punareunaisen katseensa vaimon ohi mihin sattuu. Laura valitsee lusikoita lootasta, hän valitsee ja valitsee, ne menevät sekaisin. Joku peltinen, ruostunut kenttälusikka jolla hän on mättänyt kukkaruukkuihin multaa, osuu alati käteen. Pesemättömänä hän tuntee itsensä rumaksi ja pörröiseksi ja isoksi. Takamus pyöristyy kuin kurpitsa ahtaan ja kikkanan mekon alla.

Mies syö penseän näköisenä aivan kuin liian hapanta ja nousee heti.

»Mihin sinä menet?» kysyy Laura.

»Vähän höyläilemään», vastaa Lauri ja silmää vierasmielisen näköisenä vaimonsa pään yli.

Laura putoaa vaikka istuukin penkillä, talviseen lähteeseen hän putoaa ja jäkärämäinen jäinen tulppa kohoaa kurkkuun, tukkeaa puhumisen halun kokonaan. Hän iskee silmänsä toiseen, iskee kuin jääkalikalla vasten kasvoja ja katsoo että se sattuu myös.

»Raukka!»

Lauri hymähtää, istahtaa takaisin penkillensä ja on sillä todistavinaan ettei muka ole raukka.

»Ethän sinä minua enää tarvitse», hän sanoo melkein hymyillen kun on saanut Lauran suuttumaan.

»En minä sinua tarvitse mutta talo tarvitsee», julmistuu Laura, hän julmistuu ensimmäisen kerran tällä tavalla ja syytää suustaan mitä sattuu. Mutta mieskin virnottaa hänelle häpeämättömästi.

»Mitä sinä pelkäät sitten?» kysyy mies.

»Enkä pelkää.»

»Kyllä pelkäät, vapiset kovasti ja olet minulle vihassa. Minun pitäisi olla jotakin mitä en ole ja sen tähden olet tyytymätön», sanoo mies.

»Enhän», äännähtää Laura mutta enempää ei sitten osaakaan. Suukin jää melkein auki kuin oikeata sanaa etsiäkseen eikä löydä sitä kumminkaan. Traktori hurisee kauempana.

»Tyytymätön sinä olet», jatkaa Lauri. »Minuun nimittäin. Itse sinä liehut ja laitat ja kudot ja vispaat ja suunnittelet kaikki asiat. Niin, niin, kyllä minä muistan: olet tottunut tekemään sen tässä

talossa. Tässä sinun talossasi. Taloa varten sinä tahdot lapsen ja tahdot toisen. Se sinun elävänkehtosi on ja siinä sinä liekutat itseäsi etkä yhtään piittaa miltä se näyttää ja miltä se tuntuu. Kunhan sinulla vain on hyvät oltavat talosi kanssa.»

Traktori pauhaa melkein ikkunan takana ja Laurin sanat jäävät sen alle. Hän ajelehtii ovelle päin.

»Joko meillä kumpaisellakin on hyvä olla taikka ei kumpaisellakaan», sanoo Laura ja nousee. Hän aikoo lähestyä miestä ja pyytää ja luvata ja uskoa ja

»Niinhän sitä luulisi», sanoo Lauri.

»Talo ei ole minun», huomauttaa Laura.

»Eikä se ole minun.»

»En voi sitä antaa sinulle ennenkuin se on minun, senhän sinä tiedät», selittää Laura.

»Kun et voi niin et voi», sanoo Lauri ja livahtaa käsien ääréstä porstuaan.

Askelet häipyivät kuistille, sammuivat ruohoon eivätkä takaisin kääntyneet. Itkua niellessään Laura näki hänen lentävän pyöränsä selässä solasta tielle niin että nokkoset huojahtivat.

Tarhasta tuleva Ulla seisattui ja leuat panivat pauhaten jotakin isäntämiehen perään. Hän tallasi tielle asti äkillistä lähtöä ihmettelemään. Ulla oli muutenkin eilisestä lähtien käväissyt raitilla tähystelemässä, oli kääntyillyt sinne tänne ja odotellut, arvellut kaiketi että se joka tulee, tulee kuin tuhlaajapoika jalkapatikassa paljain varpain ja sauva kädessä. Ja kun ei ketään ollut näkynyt, hän oli

tallannut takaisin pihamaalle ja hajoitellut ruohoja, löytänyt omiansa ja kopannut kouraan. Jonakin päivänä kulkee Postimamma ohi ja kun Ulla tuolla tavalla vahtii, niin pian ovat taas yksissä.

Sillä välin oli Juhani herännyt ja kysynyt heti isäänsä. Laura vastasi liiankin jyrkästi. Pojan kasvot muuttuivat sinisiksi ja huulet aivan valkoisiksi ja sitten vasta lähti ääni.

»No mitä nyt?» ärähti äiti ja korjasi isojen sänkyä.

»Koskee», kiljui poika.

»Älä höpsi, mihin sinua nyt koskee», sanoi äiti ja paiskeli suuttuneen näköisenä tyynyjä kohdalleen eikä havainnut mitään.

Poika itki ja hankasi konttejansa yhteen ja huojutti päätään ja tärisytti leukaa kuin kylmästä.

Äiti ei kuullut.

Poika rupesi kiljumaan: koskee, koskee, koskee ja meni aivan käppyrään koskemisen määrästä. Kyyneleitä tippui kuin sadetta käsille ja säärille. Äiti vain ei uskonut eikä säälinyt, vaan korjasi isojen sängyn tarkkaan ja vasta sitten otti lapsen syliin ja istui peitolle. Poika näytti hyttysen puremaa näppylää. Hän oli raapaissut sitä ja siitä oli vuotanut hirveästi verta, ei enää, mutta ehtoolla joskus ja koskenut oli ja vieläkin koski.

Laura keinutti poikaa sylinsä kehdossa edestakaisin. Syli hikosi lämpöiseksi lapsen alla ja vesi valui reisiä pitkin. Hän nuuhki lapsen tukan hajua ja hyväili suullaan sen korvaa. Unesta havahtuessaan tämä lapsi pani poraten aina ja tulisi panemaan,

takaisin uneen kaihoamaan se tulisi ja olisi onneton ihminen siihen asti kunnes oppisi elämään uneksimatta. Vanhana jaksaa elää melkein ilman unta.

Hän keinutti poikaa siksi kunnes sen jalkaterä vipotti kuin koiran häntä. Silloin se oli jo iloisella lapsen mielellä. Mitä lie sitten itkenyt, eilistä uppoamistaan taikka isänsä poissaoloa taikka pientä hyttysen puremaa.

Kun traktori lähestyi ikkunaa, innostui poika siihen, pyrki sylistä pois ja syötyään viilinsä hyppelehti hajoavilla viiluilla koneen hännillä.

Kantaessaan kuivia pyykkejä korissa pirttiin Laura huomasi vielä lasipurkit jotka hän eilen ehtoolla oli hakenut linja-autolta. Hän muisti kirsikat mutta sen jälkeen unohti ne kokonaan, sillä syömisen jälkeen he kuuntelivat Ullan kanssa uutiset ja taisi siinä olla Juhanikin mukana. Laura istui turtana lukemisen ajan. Lehdet olivat kirjoittaneet asiasta leveästi ja kuuluttajakin messusi järkyttyneellä äänellä. Neuvostoliiton viranomaiset olivat edellisenä päivänä palauttaneet ensimmäisen ryhmän sinne eri syistä ja eri aikoina joutuneita Suomen kansalaisia. Luettelo humisi pirtissä ja jokainen nimi saattoi olla Jaakko. Laura tunsi miten Jaakon nimi lähestyi ja miten lukija sen tempaisi silmiin ja sitten: Ylitalo, Jaakko, syntynyt . Vaan ei. Nimet loppuivat. Sanottiin vielä että useimmat olivat jo tiistai-iltana matkustaneet kotiseuduilleen ja että seuraavaa ryhmää odotetaan perjantaina.

Aatella, jos Jaakko olisi ollut siinä ryhmässä, hän olisi jo ehtoolla saapunut kotiinsa, ajatteli Laura. Ja vuosikausien odotus olisi täyttynyt, täyttynyt niin mutta miten. Jaakko olisi tullut pantti kädessään, riiputtanut sitä pään yläpuolella. Suurena ja ankarana hän olisi riiputtanut sitä ja ratkaisu olisi pitänyt tehdä. Mutta minkälainen ratkaisu. Vaan ei tullut, ei vielä ainakaan.

Laura ravisti mietteet pois ja jakeli Ullalle ohjeita. Lämmintä ruokaa tuodaan Alitalosta ja vettä olisi Ullan itsensä kärrättävä eläville. Isäntä ei nyt ole kotona. Kaiketi hän pian tulee jos joku kysyy.

»Kaiketi tulee niin. Minä vaan en ymmärrä miksi ihmisten pitää papin eteen käydä parittain kun kohta riidellään», jauhoi Ulla.

»Eihän tässä . . .»

»Kyllä vaan, aina joskus tässäkin. Ei tarvitse olla kuin kaksi erilaista ihmisen hajua niin jo kinataan ja kinataan. Lapsia kastamaan ja kuolleita hautaamaan hakekaat pappi mutta älkäät muuhun», selvitti Ulla.

Sirkat hyppivät kuperkeikkaa.

Hänellä oli reseptivihkoja kainalossa ja liinanen kädessä, kun hän satiinihame reitten ympärillä kahisten lähestyi Alitalon porrasta. Reidet löivät hameen alla yhteen ja helmoja vasten kuin suuren kukikkaan kellon kielet. Juhani juoksi kupeessa.

Oikein korkealla kimalsi ja pörisi lentokone ja Laura katseli lähestyessään sitä, siristeli silmiään

nähdäkseen. Alitalon ikkunat, suuret silmälasit, välkkyivät puhtaina siivoamisen jäljiltä ja lasien takana vilahteli emäntien valkeita esiliinoja, niin senkin tähden oli mukavampi katsella jonnekin muualle. Rakennusten yli lensi lokki järvelle päin kaarevat kalastusaikeet mielessään. Se oli paljon suurempi kuin lentokone. Portaalla makasi punertava kissa. Laura kumartui kutittelemaan kissaa Juhanin mielihyviksi. Lapsi ujosteli hiukan vierasta pihamaata. Kissan naamaan repesi kaksi hunajan taikka mataran väristä rakoa ja sitten se harkitsi, loikkasi alas portaalta ja käveli niinkuin rikkaan talon kissa kävelee pihamaan perälle luhtirakennukseen, kiirehtimättä.

Samassa ryntäsi Alitalo ulos. Pää paistoi punaisena valkean tukan alla, suu tussahteli ja leuan alla roikkuivat kaulasuonet paksuina, sinisinä kaseaisina. Samoja sinisiä lieroja kiemurteli käsien päällä jotka nipistelivät iloisesti kiitollisina Lauran käsivartta.

Pelastus tuli ja töihinkin käydään mutta ensin katsotaan talo, hän selitti. Ja katsottiin talo. Vanha kuusi-ikkunainen salikamari oli pilkottu pieniksi ja osat olivat kuin kaappeja entisen rinnalla. Ulokkeita oli ja komeroita oli ja seinät olivat paperoidut juuri sillä tavalla kuin viimeinen muoti vaati, uusia huonekaluja oli kovasti, pormestarinsohvia ja rottinkituoleja. Ja tauluja. Siat oli syksyllä teurastettu ja isäntä oli käväissyt niillä rahoilla oikean maalarin tykönä.

»Se näytteli minulle kuviansa ja kyseli minkä minä ottaisin ja käski ottaa minkä vain halusin, niin minä sanoin sille että pankaa nyt niitä kaksi elikkä kolme. Hevoset on vallan oikean hevosen näköisiä eikä tuo sonnikaan lainkaan hullumpi ole. Vai mitä sinä meinaat», märehti isäntä Lauran korvaan.

»Taulujahan on neljä», sanoi Laura.

»Minä otin kaikki elävät mitä sillä oli, hevoset ja nuo sonnit. Mistä sinä eniten tykkäät?» kysyi isäntä.

Laura nosti käsivarret ristiin rinnan alle. Tuntui mukavalta että merkitsi jotakin, merkitsi niin paljon että Alitalon isäntä kysyi: Mistä sinä tykkäät eniten. Hän tiesi sen miettimättäkin, mutta katseli isännän mieliksi vielä kerran hevoset ja sanoi vasta sitten, että sonneista tykkää. Eräs niistä makasi laitumella ja pari nyhti ruohoa kauempana, mutta pilvet tapasivat sonneja melkein selkään ja näytti siltä että kohta rupeaa satamaan. Ihoa vasten tuntui kostealta kuin sateen tulo, sen tähden hän piti sonneista.

Niin, ja sitten ne joita varten pidot oli rakennettu ja joita koko kylä oli käsketty koettelemaan, mukavuuslaitokset. Niitä oli alhaalla kaksi ja ylhäällä yksi ja oli todellakin mukavaa kun ei ylhäältäkään tarvinnut kävellä alas saatikka sitten juosta ulos. Tuhlaamistahan se toisten isäntämiesten mielestä on, hukkaan menevät pellon humalat, mutta sitä varten kaikki on keksitty että niitä käytetään. Niin että Laurakin on hyvä ja käyttää vain. Vai eikö

vielä ole tarvis? Entä poju sitten? Eikö pojullakaan ole tarvis? No, myöhemmin sitten. Mutta pitää muistaa käyttää. Ja sen kuin painaa vain.

»En minä vedettävistä tykkää, koko ikäni olen saanut pellinnaruja vedellä, se riittää jo», sanoi isäntä.

Ja sitten hän vielä kerran oli iloinen ja kiitollinen ja sai sillä syyllä nipistellä naisen käsivartta.

»Tässä nyt ei lainkaan havaitse että aika on kulunut, kun katselee sinua, olet niin mammasi näköinen. Silloin olit sinä pikkuflikka ja kävelit mammasi kyljessä niinkuin tuo poika. Älä sinä vaan vihassa lähde», muistutti isäntä vielä.

Siitä varjele meitä, rakas taivaallinen isä, ajatteli Laura. Jotakin semmoista olivat pöntökkäät papit lukeneet kinkeriväen kanssa sinä aikana kun tyttö oli pistäytynyt saunalta pirtissä näyttämässä pojalle sinisiä lettinauhojaan. Niin siitä varjele meitä todellakin ja kaikesta muusta, hän lisäsi.

Pakarissa hänet esitettiin poikineen emännille. Jokunen vanhempi niiasi. Nuoret hän tunsikin: olivat opiston käyneitä tyttöjä ja tarjoilemisen puolesta tuli hyvä olo: tytöt osaisivat kyllä.

Ennen pankin sulkemisaikaa hän pistäytyi siellä pienellä asialla. Hän otti maitotililtä vähän rahaa ja kuin ohimennen kirjoitti Lastusten nimet Alitalon isännän syntymäpäivälistaan. Juuri kun hän nosti päätään kirjoittamisen jälkeen, vaappui ikkunan ohi kookas, rukomainen ihminen postin portaita

kohti. Sekavin ajatuksin hän tuli ulos, seisoi pankin edessä ja kääntyili neuvottomana vuoroin postin ikkunoita, vuoroin ovea kohti, mutta malttoi sitten mielensä ja palasi pakariin. Eikä sopinut hautoa omia asioita toisia ohjatessa.

Laura tahtoi tietää mitä mies oikein tarkoitti kaikella ja sen tähden hän seuraavana päivänä, ehtoolla kun hienoa auerta oli varjostamassa aurinkoa, otti pyöränsä, kassin jossa oli pari lämmintä kakkoleipää, istutti Juhanin hajareisin pikkaisen kukikkaan tyynyn päälle ja päätti pikimmältään käväistä nikkarilassa.

Yön ajaksikaan ei Lauri ollut enää ajanut kotiin vaan oli jäänyt vanhempiensa tykö. Ei, kyllä niinä päivinä kun oli vaarallista, olikin parempi että hän pakoili, pysytteli poissa näkyvistä jossakin perillä: siltaa korjaamassa, laidunta vaihtamassa, peltoa ojittamassa taikka mitä. Vaikka sillä hetkellä kun mies oli ummistanut kasvonsa, kääntänyt selkänsä ja irtautunut ikäänkuin kuvasta johon kuului, oli koskenut, oli pannut pahasti, niin jälkeenpäin kun asiaa oikein ajatteli ja kuvitteli näin ja noin, olikin ollut parempi. Sillä jos joku olisi tullut, tehnyt ehtoota, nähnyt ensin pojan, Juhanin ja aavistanut, olisi hän alkanut lauhkeammin Lauraa kuulustella kuin miehen aikana. Eikä Laurankaan olisi ollut enää vaikea sanoa sitä että sormus hänen sormessaan ei ollut se entinen, pantti josta oli itsensä

antanut ja oman rauhansa, vaan toisen miehen pantti. Vaikka tuomiolle on raskasta tulla yksin, niin naisen on kumminkin tultava aina yksin. Miehen mukana on uusi nainen ja uusi tehtävä työntää häntä tulemaan, näkyvät ja uudet, vielä näkymättömät kädet työntävät häntä hartioista eteen ja vastaamaan. Nainen vain seisoo siinä, värisee, hakee apua eikä sitä saa ja tuntee jo ruumiissansa tuomion käskyn ja rangaistuksen, syyn ja sovituksen käskyn: raskaan työn. Vaikka naista ei ole työhön luotu, niin syntinsä tähden häntäkin työllä rangaistaan.

Mutta tuomiolletulemisen vaaraa ei ollut lähipäivinä lainkaan ja Lauria tarvittiin kotona: vettä oli kärrättävä alati lehmille rannasta, uusi laidun ei piisaisi pitkäänkään tämmöisenä aikana, vihantaa täytyisi niittää ja ajaa paikalle, Alitalo kyseli kyntämisohjeita mutta isäntä ei ollut kotona eikä emäntä osannut edes sanoa milloin tulee, kylvöillekin olisi ollut käytävä. Ja vaikka miten ravisti vieraitten silmät yltänsä niin jälkensä ne jättivät ja se jälki haittasi kyllä. Aina joskus viivähti mielessä että mitähän ne mahtavat ajatella, toisen otsan takana on sokea paikka jota ei yhtään arvaa. Puheleminen emäntien kanssa katkesi sen tähden vähiin: Laura suunnitteli, antoi ohjeet ja hymyili hiukan. Sitten olikin jo sukkelasti käännyttävä muualle, hymyyn ei ollut mitään lisättävänä, ei sitä mitä toiset odottivat, ei arvelua eikä toivotusta, ei mitään. Vähän arkuutta vain: sattuvat kysymään semmoista

mihin ei voi eikä sovikaan vastata eikä märkää silmää vieraalle näytetä.

Kumminkin oli toisin kuin ennen: tunsi että merkitsi jotakin. Tottahan hän silloinkin oli merkinnyt kun oli pikkuflikkana äitinsä kannoilla kannellut suolakippoa tekevä ryppy silmäkulmien välissä, ahtanut klapeja saunapadan alle ja sopeloittanut kahvelilla luumuista kiviä niin että kiiteltiinkin. Mutta nyt ymmärsi paremmin miten vähän hänestä oli piitattu, heistä: leski ja lesken flikka. Nyt hän kulki mietettä kasvoillaan pakarin ja pirtin väliä, oli itsekin aikamoinen emäntä ja oma poika, lapsi, Juhani, pikkuinen Lauri leikki ruohossa punaisen kissan kanssa. Nyt hän puheli välinpitämättömällä äänellä suurista määristä ja vierasjoukoista, tilasi vapisematta parasta mitä lähiseudun kaupungeissa oli tilattavana. Nyt tähtäsivät kaikki silmät häneen kun jokin seikka oli ratkaistava ja hän ratkaisi sen, nosti lonkkonsa pöydän reunalle ja keinutti konttejaan. Sitä ei olisi koskaan tehnyt se entinen kokki jolla oli kakkulat nenällä ja näköryppy. Mutta eipä näilläkään emännillä ollut enää semmoista ilmettä kasvoillaan kuin äidillä oli ollut, makeilevaa, kartanon peruja. He näyttivät tietävän jotakin mitä sitten tiesivätkään, olivat opiston käyneitä taikka muulla tavalla valistuneita taikka he tiesivät sen ettei tieto ihmistä auta vaan muu, taito taikka tahto kaiketi sitten. Uhmaa oli pinttynyt huulille ja äänikin kajahti toisin kuin ennen. Aika oli kovasti muuttunut. Ja jos jollakulla emännällä

oli pikkuflikkansa mukanaan, niin ei se ainakaan sen tähden päättänyt kokiksi tulla että onnistuisi ja oppisi, vaan etupäässä sen tähden että saisi lonkkojansa lepuuttaa pöydän laidalla sillä välin kuin toiset puskivat raakaa työtä.

Sanomalehtien saapuessa olivat emännät heittäneet askareet kesken ja toistensa selissä maaten tutkineet olkien yli leveitä lukuja palautetuista vangeista. Oli ollut kauhea meteli eikä kukaan manannut ketään olemaan hiljaa. Laurahan ei voinut sillä luvut koskivat häntä, koskivat aivan liikaa ja niska korkeana hän oli kulkenut niiden ohi vilkaisematta edes kuvaa missä ihmispari kuulemma halasi toisiaan. Omassa pihapiirissänsä he olivat Laurin ja Ullan kanssa hyljänneet toisensa työhön ja ajatuksiin. Hylkääminen on hyväkin joskus, ajatusten mukaan asia sitten kutistuu taikka avartuu. Hälinä lehtien ympärillä säikytti häntä ja seikka suureni. Juttu paisui ja alkoi uudestaan, levottomuus virisi ja hermoja nykivä pelko. Vain työ piteli kiinni, ilman työtä hän olisi juossut, syöksynyt, repinyt, huutanut, tehnyt jotakin aivan sopimatonta.

Eikä Lauri ollut tullut. Yö oli ollut kauhea: tyven, helteinen ja kipeitä yksinäisiä lintujen ääniä oli kuulunut neulankärkinä aristavassa hiljaisuudessa. Unettoman yön jälkeen oli pää päivän aikana painanut kuin puntti ja sitä oli pitänyt pulvereitten varassa kannatella ehtoopuoleen.

Ajaessaan nikkarilaa kohden hän vain tahtoi tietää mitä mies kaikella tarkoitti, mutta ei lainkaan

ajatellut miten ottaisi selville sen. Ja hän halusi kiihkeästi nähdä miehen, nähdä ja kuulla häntä, kaunista, omaa miehen ääntä. Hän toivoi että tämä vakuuttaisi jotakin, mitä tahansa. Senhän ei tarvinnut olla edes uskottavaa. Hädässä vakuutuskin piisaisi kyllä ja olisi turva, senhetkinen tosin, mutta jossakin paikassa täytyisi saada pitää toista kättä vapisemassa, silloin kun toinen ahertaa vapisematta ihmisten töitä.

Nikkarilan portilla hän astui pyörältä sillä siinä kiihkeä näkemisen halu vaihtui muuksi, epäröimiseksi, peloksi. Hän tahtoi toisten huomaamatta lähestyä.

Korkea vaahtera rakennuksen päässä tuoksui vanhuuttaan ja Kuninkaanlähteen lorina myllyn tykönä virkisti mieltä polkemisen päälle. Hiki huuhteli ihoa.

Myllärin tytär oli tuonut nikkarin kotimökkiinsä jota oli joskus suurennettu verstaspuolella. Nivel näkyi vielä vuoraamisestakin huolimatta. Nikkari oli lakannut kiertämästä pitäjällä ja oli asettunut yhteen paikkaan kuolleenkehtojansa höyläämään. Elävien asuminen ei semmoisessa talossa ole varsinaista. Nikkari oli höylännyt oman elämänsä yhä ohuemmaksi ja yhä vähemmäksi vuosiensa kuluessa, kantanut osan itseänsä ulos jokaisessa arkussa. Laurasta oli kauheata ajatella että Laurille kävisi joskus samoin, että ajan kuluttua hänestä olisi enää ohut kuori, tummankirjavat silmät punertavien luomien alla ja sitkeä tukanpyörylä sojottamassa keskellä

päätä aamuisin ylösnousun maissa, sairas vatsa ja pinttyneet kuolleet tavat.

Niinkuin täällä oli!

Sitäpaitsi asuttiin nikkarilassa pienesti parissa huoneessa eikä Laura ymmärtänyt mihin he kävisivät siellä jos jotakin tapahtuisi, jos Ylitalon monet kamarit olisi jätettävä.

Juhanilla oli tarvis ja hän oli nostanut jo nappulansa kuminauhan yläpuolelle. Laura hätisteli hänet pihan perälle kanatarhan viereen. Poika laski siellä iloisen kaaren kanojen päälle. Hän odotti itse portaan pielessä asetellen kahisevan hameensa laskoja kohdalleen ja vilkaisten vielä voimaa Ylitalon suunnasta: talo nukkui, kukaan ei tehnyt mitään siellä. Laitumen paikalla punersi jokunen lehmän kylki. Ottassa seisoivat hevoset päät toistensa takapuolissa, huiskivat hännillänsä eläviä toistensa silmiltä. Ne pitivät vielä yhtä mutta väki kulki erikseen omilla teillänsä. Ylitalon pellolla seisoi myös leikattu vilja ja varisi vaikka naapurit olivat rientäneet kuormiensa kanssa jo puimalle ja ottaneet siemenen siitä. Kylän kokoisessa rukiintähkässä täyttivät toiset talot suuret ja pienet jyväiset paikkansa, Ylitalo tökötti kuin musta ja myrkyllinen torajyvä, saasta, joka oli vain hävittämistä vailla. Ja samassa Laura havaitsi ettei ollut koskaan maistanut torajyvää, ei ollut koskaan rohjennut puraista sitä eikä hänen suuhunsa noussut erikoista torajyvän makua. Pitäisi sitäkin maistaa, hän ajatteli ja rupesi nousemaan portaita Juhanin jäljessä. Oli vain ikävä että näitä

portaita noustessa aina tuli mieleen katkeria asioita, torajyvän tapaisia taikka muita. Kerran hänellä oli ollut metsäluteen haju nenänsä alla lähestyessänsä Lauria äitiä.

Ovi oli auki verstaaseen ja sieltä kuului hyrisevää laulamisenääntä. Ei virttä sillä kuolemanammatit eivät ole sen hurskaampia kuin muutkaan, eikä ihminen jaksa veisata kun kaivaa hautaa taikka sitoo kranssia taikka höylää arkunkantta. Juhani pyrki miesten puolelle ja Laura päästi hänet. Poika viisti mennessänsä ravistuneen pakin kantta, hyvä ettei tikkuja sormiinsa viistänyt. Se käsi tiesi jo parinsa ja kuiva lauta se oli ja lastu: pojan pikkaisia nikarruksia nähtiin liiterissä.

Kun Laura oli aukaissut pirtin oven, oli sänky narahtanut kamarin puolella ja anoppi oli tikannut terävin askelin häntä vastaan kiukkuisenkeltainen villatakki harteilla helteestä huolimatta. Tunnelma oli heti korkea niinkuin anopin ja miniän välillä saattaa olla. Otettuaan lämpöisen leipäpaketin joudutti vanhempi nainen sen nopeasti kaappiin pois silmistä ja näkyvistä pois, sillä sanomista hänellä oli ja paljon ja joutava kiitollisuuden pakko häiritsi sitä. Hän oli kovasti loukkaantunut Lauraan: loukkaantumisen kirjavat läiskät kohosivat kaulaan, veri ikäänkuin tihkui kuluneen ihon läpi. »Istu», hän käski miniää olkansa yli.

Laura katseli kulmiensa alta anoppinsa hentoja sääriä. Ne pistelivät kireitä askeluria sinne tänne puhtaassa pirtissä ilman tekemisen tarkoitusta, kädet

vain nyppäsivät ja nykivät turhaan esineitä. Jospa se ei olekaan mitään erikoista, vaan vanhemman naisen vakinaista sairautta, äskenkestettyä ähkymistä taikka oksenteluakin, Laura ajatteli. Äiti ei ole ollut koskaan terve, oli Lauri kertonut. Äitiä oli täytynyt vaalia, huomata, sääliä, palvella ja isä oli hyssytellyt äidin uneen ehtoolla kuin lapsen kädestä pitäen, kantanut äitiä vaikka poikakin olisi syliin pyrkinyt. Eikä äidin tuskista tullut helmiä vaan kipujen sapenvärisiä kiviä, joita hän leikkausten jälkeen talletti isän laittamassa lippaassa. Siinä oli eri lokero niille tuskille joita hän oli ähkynyt Laurin naimisiinmenon jälkeen. Sinun onnesi hinta, hän oli sanonut katkerasti pojallensa. Sillä vaikka nikkari ei ollut osannut tehdä hänestä vaimoa niin äiti hän kumminkin oli ja oli oppinut osan ihmisen asioista: äidin asiat.

Kun anoppi pysähtyi lieden luona, kääntyi äkkiä miniään ja kuperat silmät lentelivät seinästä seinään, ymmärsi Laura että sairautta ei vanhan naisen kiukku ollut lainkaan vaan jotakin muuta. Laura ei ehtinyt ajatella mitä.

»No, joko olet päättänyt mitä sinä teet?» kivahti hän miniälle.

»Kuinka niin?»

»Kaiketi sinä olet lehdet katsonut», sanoi anoppi ja pyörähti hakemaan kamarista omaansa.

Mitähän siellä sitten on semmoista mitä emännät eivät olisi jo lukeneet, ajatteli Laura. Takaraivoa jyskytti ankarasti, luomet vajosivat silmien yli ja

hän oli uupumaisillaan. Juhanin ääni kivesti jotakin isältänsä, Laurin pehmeä vastaus tussahti seinään eikä sanoista ottanut selvää, kuului vain matalaa puhelupuuroa joka porisi ja laski, porisi ja laski. Kuninkaanlähteen kohina oli ehtymäisillään ja lakkasi kokonaan. Vasta myöhemmin ajaessaan takaisin kotiin Laura havaitsi sen uudestaan.

Anoppi huiskaisi lehden pirtin pöydälle, napautti sormillansa käskevästi tiettyä kohtaa siinä ja vaati lukemaan suomalais-norjalaista romanssia, josta emännät olivat nostaneet kovan metelin Alitalossa. Anopin sormi veti viirua sanojen alle ja Laura seurasi jäykästi sormennenää. Varmuuden vuoksi luki anoppi itse Lauran korvaan sana sanalta koko uutisen. Suomalainen mies oli nainut Neuvostoliitossa vankileirillä norjalaisen naisen ja tämä oli vapautettu ennemmin. Mies oli vapautettu nyt. Ja onnellisena hän oli sähköttänyt vaimollensa Norjaan. Niin, ja avioliitto täytyy vahvistaa kaiketi täällä, oli laihtunut, parroittunut, mutta silti voimakas nuorukainen haastanut lehdille. Ajatella, laihtunut, parroittunut, mutta silti voimakas, olivat emännät kiljuneet ihastuneina. Norjasta oli saapunut vastaus: vaimo oli vihitty jo toiseen. Oli mennyt toisen kanssa niinkuin romanssiin kuului. Kenen tahansa naisellisen lukijan mieltä kaikersi harmi: jossakin kulkee laihtunut, parroittunut, mutta silti voimakas, petetty ja onneton nuorukainen. Sitä pitäisi saada rakastaa ja olla lohduksi sille, itkeä sen kanssa.

Laura kuunteli tylsänä anopin ääntä, samaa lör-

pöttelyä mitä emännätkin olivat hälisseet, kunnes kynsi puhkaisi pisteen haperaan paperiin ja Laura säikähti.

»Ajattele sinäkin vähän sitä. Mies tulee onnellisena, niinhän siinä sanotaan. Miehinen mies. Parta ja kaikki. Nainen ei ole malttanut odottaa. Mikä hätä naisella on? Minä en voi sietää semmoista naista jolla on miehen hätä, en koskaan», anopin ääni ritisi Lauran korvan juuressa niin että värinä kulki selkää myöten.

Maailmassa olikin vain kahta lajia: sitä mitä Laurin äiti sieti ja sitä mitä hän ei sietänyt koskaan. Hän oli pojallensa luetellut miniänsä puolet. No, hyviäkin oli ollut mutta aikalailla myöskin pahoja. Se oli elämän menoa eikä sille mahtanut mitään.

»Minä en miehenä antaisi tippaakaan arvoa tuommoiselle naiselle enää», julisti anoppi ja kiersi käsivarret hennon rintansa vanteiksi.

Laura katseli lehden ylälaidassa olevaa kuvaa. Siinä oli ihmispari kärsivällisen odotuksen jälkeen tavannut toisensa ja oli antanut kuvata itsensä suukotusten. Miehen suu puristui tötterönä naisen suupieltä vasten, nenänpäät ottivat yhteen ja Laura tunsi ihollansa kosteata kyynelten suolaa. Naisen väkevät kädet kiertyivät miehen kaulaan, miehen pää oli kuin juuttunut loukkuun ja kohta he unohtaisivat kaiken muun. Mies olisi hyvinkin saattanut olla Jaakko, samanlainen korkea nenä ja otsa ja ohut tukka, Jaakko jonka kasvoille raskas vankeus olisi jättänyt pysyvät merkit.

Koko ajan anoppi tirisi jotakin mieletöntä häikäilemättömistä naisista. Äkäili Lauralle että tämä oli ottanut pojan, jonka hän ennemmin olisi nainut itse kuin antanut naiselle jota ei voinut sietää, valmiiksipuhjenneelle vaimolle. Itkua nousi Lauran silmiin ja pahaa mieltä: mieluummin hänkin olisi käynyt Laurin kaulaan valkein vaattein ja enkelin siivet selässä eikä toisen miehen pantti renkaana sormensa ympärillä. Vaan kun Lauri oli itsekin sanonut, että kyllä kuolema valoista vapauttaa, niin eikö sitten vapauttanutkaan kun asiaa tarpeeksi hautoi.

»Semmoisen uhrauksen kuin Lauri teki», kyynelet vierivät anopinkin nenää pitkin.

»Mitä hän sitten uhrasi?» sanoi Laura jäykästi ja oma itku sammui siihen. Hän ei tahtonut edes itkeä yhdessä tämän anopin kanssa niinkuin oli itkenyt Ylitalon emännän kanssa.

»Kaiketi sinä olet hyvin perillä, että hänellä oli toinen, sopivampi», anoppi sanoi ilkeästi.

Laura kohotti leukansa eikä vastannut, vaan katseli lasin läpi vanhan vaahteran runkoa, jonka aika oli paahtanut rosoiseksi kuin kypsän ruisleivän pinta.

»Etkä sinäkään Lauria olisi ottanut, mutta kun Jaakko jäi sotaan. Mitä?» anoppi tuijotti kiihkeästi miniää ikäänkuin olisi jo kauan hautonut seikkaa ja etsinyt ja etsinyt toista keinoa.

»Enmaar olisikaan», vastasi Laura ja nousi lehden äärestä.

»Sitähän minä olenkin koko ajan Laurille sanonut,

että usko pois, että ikinä ette te olisi yhteen joutuneet, että . . .»

»Ei, ei kylläkään, en ole sitä lajia», vastasi Laura, otti kassinsa penkiltä ja hymyili oudosti nurkkaan päin ja hymyili itselleenkin, ihmetteli. Oli kuvitellut itseänsä miehen kodiksi ja äiti pauhasi siinä edessä kuin toinen koti, toisen kodin oikeudella ja voimalla teki sen. Sillä nainen tuntee vain oman sylinsä ja oman sylinsä oikeudella ja voimalla käskee miestä: milloin äitinä, milloin vaimona. Ja miehellä on tukalat oltavat, hän hoippuu sylistä syliin, ainakin tuommoinen mies ja tuommoinen Lauri. Siitä sylistä missä hän on, hän kaipaa toiseen syliin, siihen missä ei ole. Laura päätti viedä oman sylinsä pois, kaihottavaksi, sanoi lyhyesti hyvästi ja lähti.

Porstuassa hän pysähtyi kuuntelemaan vasaran pauketta ja Juhanin iloista pirinää isänsä rinnalla. Haisi hiirenpipanoille ja tärpätille, kuivalle ja pölyiselle ilmalle.

Juuri kun hän oli huutamaisillaan poikaa pois, lakkasi Lauri naputtamasta ja tuli kynnykselle kuin olisi aavistanut vaimonsa seisovan siellä, oven takana. Miehen yläruumis oli paljas, housut hölskyivät lonkkojen varassa. Leukojensa välissä hän pureskeli äitinsä yllyttämää vihaa eikä leppymisestä näkynyt jälkeäkään.

»Mitä sinä täällä teet?» kysyi vaimo ja sävähti kuumaksi kurkkua myöten.

Lauri levitti ovea. Tavallista isompi arkku oli valmistumaisillaan. Ohutta silkkistä lastua röyhysi kaikkialla.

»Se on hirveän iso. Kenelle se tulee?» henkäisi Laura.

»Ei kenellekään. On ollut vain mielessä pitemmän ajan», vastasi Lauri ja tuijotti arkkua salamyhkäisesti ja synkästi.

»Vettäkin pitäisi kärrätä ja vihantaa niittää», sanoi Laura heikosti mutta aavisti kyllä, että mies ei vaimonsa elävistä paljonkaan piittaa, ei nyt kun tavallista kookkaampi kuolleenkehto on valmistumaisillaan.

»En pidä vedestä, pidän puusta, kuivasta puusta», Lauri nosteli jalkojansa lastuissa ja niitä takertui ja lensi yhä uusia housunlahkeita vasten. Hän meni viheltäen jotakin rallia takaisin työnsä tykö. Työnsä taikka leikkinsä tykö.

»Äitisi kuulemma liikkuu näillä main», hän lisäsi vielä ja haparoi vasaransa Juhanin kädestä. Poika oli ehtinyt naputella naulan väännöksiin. Lauri veti sen irti, lykkäsi nipun nauloja suuhunsa, nosti vasaran ja aikoi lyödä mutta laskikin kätensä alas. Hän tuijotti omituisen isoa, rukomaista arkkua kuin jotakin muuta, kuin taikaa. Mutta sitten hän rupesi nopeasti ja taitavasti hakkaamaan. Postimamman liikehtiminen seudulla oli riittävä syy siihen että hän asuili vanhempiensa tykönä. Muka. Eilen hän oli pakoillut Alitalon traktoria. Väännös ja käännös sinne ja tänne vaan ei koskaan varsinaista asiaa Lauri rohjennut sanoa, hän oli peräti raukka mies.

Jossakin nättäystarpeitten tykönä välähti olemattoman nikkarin kiiltävällä hatunlipalla valo. Lakki

kääntyi oveen päin ja lipan alta katsoi taivaansininen silmäpari Lauraan, miniään, kehen tahansa naiseen. Ilme ei kieltänyt eikä käskenyt eikä kutsunut mihinkään. Laura sai tehdä miten tahtoi. Nikkari itse kimalsi ja värisi auringonpaisteessa kuin kourallinen kuivaa pölyä ja puujauhoa, tuonpuoleista jo.

Laura huusi lapsen verstaasta ulos. Poika päästi itkun.

Polkiessansa takaisin kotiin Juhanin poratessa pyörän takana ja Kuninkaanlähteen solistessa uudestaan hän ajatteli, että mies ei tarkoittanut kaiketi mitään. Pelkäsi vain niinkuin ihminen itsensä tähden pelkää ja omansakin tähden. Eikä talo ollut vielä oma.

Kolmatta päivää oli poika laittanut pitoja Alitalossa. Hän oli tehnyt kaiken sen mitä vieraan talon pihamaassa saattoi tehdä, katsellut ensin kaukaa ja ujosti esineitä, lähestynyt ja kosketellut niitä, heittänyt sitten pois ja etsinyt uutta. Uusi kutkutti mieltä ja aika lennähti eteenpäin ja äiti lähti sukkelammin kotiin. Kolmantena päivänä loppui kaikki uusi, helle väsytti eikä ollut halua alkaa alusta.

Hän oli saanut tarpeekseen jo.

Hän oli saanut tarpeekseen vieraan talon maalinhajuisista kamareista ja veden kohinasta mukavuuslaitoksissa joissa hän ensin oli seissyt vuorotellen kussakin ja tehnyt oikein tekemällä tarvista. Hän oli saanut tarpeekseen hiellehaisevista hommanaisista, jotka koppasivat toisenkin ihmisen lapsen syliinsä kuin oman ja taputtelivat märin käsin. Poika ei voinut sietää naisten märkiä käsiä ja hän kiukutteli niistä vaikkei ääneen uskaltanutkaan kiukutella. Ja kakkutaikinoiden kaaputtelemisesta hän oli saanut tarpeekseen ja mahansa kuralle ja poskipieliin munaiset viikset jotka äiti oli ehtoisin sitten pessyt pois. Hän oli saanut tarpeekseen myös vieraan talon punaisesta kissasta. Kun poika manasi

sitä pelaamaan kanssansa, niin se nousi, kohotti takamuksensa köykkyyn, pörrötti häntänsä ja lonkkojansa hitaasti keinutellen se marssi toiseen paikkaan. Ja sen mahassa oli varmaan pentuja koska se oli niin paksu. Ja pojalle se näytti vain kurttuisen pyllynsä hännän alta. Sen tähden hän oli saanut tarpeekseen punaisen kissan keljunkonsteista.

Ja oli vallan hirvittävän kuuma. Aurinko kiehui ja kuohui kuparisessa kattilassa, paisui laitojen yli niinkuin mittaamaton taikina. Mahtoi sen pitelijällä olla kovat paikat, sillä kätensä siinä hommassa poltti rakoille ja vesikelloille. Mutta kun poika makasi kukkivalla kedolla puodin takana, ei hänelle käynyt kuinkaan vaikka aurinkoa tippui ja valui ylle ja aurinkoa juuttui rakosia myöten ja sitä paistui ihoon kiinni ja se väritti ihmisen mustaksi kuin terva. Kedon kukkaset vain lemusivat nokan alla ja palava metsä lemusi ja eläviä hääräsi varpaitten yli. Mutta kun poika makaili kedolla ja aurinko paistoi niskaa, niin tuntui että paiste ei hetkeenkään vielä lopu eikä päiväkään lopu eikä äiti hetkeenkään lähde vielä kotiin eikä isä tule enää takaisin. Silloin hän raapi kynsillänsä kuumaa poroa ruohojen juurista ja äännähteli kuin itkua tehden. Alussa se ei ollut paljon mitään mutta sitten se parani ja oli jo vallan oikeata itkua. Poika nousi ja lähti äitinsä tykö pakariin ruohojen painamia punaisia viiruja kintuissaan ja käsivarsissaan. Hän lähti inisemään äidille.

Äiti seisoi pakarissa kaljakuppi kädessään ja juoda

pulputti sitä janoon. Äidin kurkku notkui sitä mukaa kun kalja valui alas. Ja sitten äiti pyyhki kämmenellä kaljaviikset pois ja vahtasi hommanaisten askareita. Naiset vanuttivat pöydällä mahtavaa pitotaikinaa ja litistivät kakkoja ja puraisivat sarvilla reikiä keskeen. Sarvista tipahteli pikkaisia leipiä. Mutta poika tahtoi kotiin ja isänsä tykö.

»Vasta kun pidot on pidetty», sanoi äiti ja kurkisteli uuniin. Se punersi ja poltti niinkuin savupiipun kautta olisi pudonnut taivaalta läjä aurinkoa sinne.

Kun pidot on pidetty, mennään kotiin ja isäkin tulee kotiin, ajatteli poika ja tahtoi tietää, milloin kaikki on niin valmista että pidot on sitten pidetty ja kuinka pian ja minä päivänä.

»Ylihuomenna», vastasi äiti, huoahti ja lykkäsi lapsen syrjään. Kiukku nousi pojan päähän ja hän tyrkkäsi kiivaasti äitiä takaapäin, väänsi ja repi äidin ilkeätä hametta.

»Miten monta yötä nukutaan vielä», hän inisi äidin takana, sillä äiti ei nähnyt lainkaan lastaan, vain kaikkia hölmöjä kakkoja ja juustoja ja sylttyjä hän näki.

»Kaksi yötä», vastasi äiti ja äänikin oli jo unohtanut lapsen.

Ovesta tuli se vanha nainen joka arkena laittoi Alitalossa ruokaa. Hän tuli äidille sanomaan, että jokunen vieras oli saapunut jo ja kysymään, mitä saisi ottaa ja mistä. Äiti harkitsi hetken ryppy kulmien välissä ja käski hakea kellarista sitä. Äiti

määräsi myös mitä väki sai syödä ja milloin. Poika pyöri äidin takamuksen alla ja piteli hameesta kiinni niin että varpaat olivat jäädä äidin kantojen littaan.

»Mene nyt ulos täältä ja leiki kissan kanssa taikka tee mitä tahansa taikka laputa kotiin. Minä en kestä enää», suuttui äiti kokonaan lapselle.

Poika nipisti äidin kädenselkään valkoiset viirut.

»No!» ärähti äiti kuin olisi paarma purrut häntä ja hän läppäsi poikaa päähän.

»Lapsen aika käy pitkäksi, ymmärtäähän sen», sanoi joku hommanainen säälivästi ja pisti leivoksen pojan käteen. »Kylmaar se on ollutkin kiltti ja sopiva kuin enkeli vallan», hän sanoi vielä ja taputti poikaa makeasti.

Enkeli ajelehti ulos ja viskasi leivoksensa puskiin. Pitäkää itse, se ajatteli vihoissaan. Ja päätti ettei ikinä enää syö leivoksia Alitalossa eikä kakkoja eikä juustoja eikä sylttyjä. Eikä juo maitoa eikä yhtään mitään kuin salaa vähän. Ja luut rasahtavat poikki ja hän kuolee ja hänet korjataan puotiin makaamaan ja kynttiläpuita tuodaan ympärille. Isäkin tulee sitten kotiin ja ottaa mittaa ja höylää omalle pojallensa pienen kuolleenkehdon ja nättää sen valkoisella kankaalla jos ei kerran punaista mistään saa, punainen olisi komeampaa kyllä. Ja kuolleenkehdon jalat isä maalaa kullalla ja ristit hopealla ja enkelinkuvan hän naputtaa jalkopäähän ja kultaisia kruunuja kupeille. Enkelinpaita puetetaan päälle ja kukkia tällätään hänen kylmiin sormiinsa ja kaiketi äiti ne pesee sitten, ettei kynsien alla ole isänmaata.

Kansi kallistetaan päälle mutta pieni rako siihen saa kyllä jäädä, semmoinen näkörako josta hän kurkistelee äitiä. Äiti itkee sitten pojan haudalla mutta poika katsoo raosta eikä yhtään itke, hän nauraa koko ajan äidille niinkuin enkelit nauravat toisille ihmisille kun tekevät niille pahuuksiansa. Mutta äiti itkee ja pyyhkii nenää eikä ikinä näe enää lastaan, ei hetkeen ainakaan. Äiti katuu sitten ja kirjoittaa pojalle kirjeen että katuu ja kutsuu takaisin. Hän kirjoittaa kirjeen päälle pojan nimen: Juhani. Ja pojan osoitteen sitten siihen alareunaan: Kovero, Hautausmaa. Poika saa näköraon kautta kirjeen ja mukavahan sinne on saadakin vaihteeksi jotakin. Hän lukee sen vapisevin sormin, mutta heittää sen sitten menemään ja se lentää saaresta järvelle ja liehuu siellä kuin lokki. Kaikkien äitien kirjeet kuolleille lapsille lentävät lokkeina järven yläpuolella ja kirkuvat ja saavatkin lentää ja kirkua. Ja hän makaa itse haudassa kävi miten kävi ja eikä siinä kuinkaan käy. Kun hän on maannut tarpeekseen, hän nostaa kannen ja lähtee kotiin ja nauraa kun tulee pirttiin ja kaikki nauravat.

Mutta yhtäkkiä pojasta tuntui että leivos rapisee puskissa ja pyrkii pois, sata jalkaa mahansa alla se ryömii ruohossa ja lähestyy.

Saakuri, ajatteli poika, juoksi tallinsolaa kohti ja nappasi varpaansa pikkaiseen kiveen. Itkua hulahti huulille ja nenään ja silmiin ja hän piteli varvasta jota koski kauheasti, niin kauheasti että siitä vaikka kuoli. Kukaan ei piitannut mitään vaikka pojan var-

vasta koski niin että hän oli kuolemaisillaan. Hän etsi rautalehden ja kääri sen varpaansa peitoksi ja liikkasi jalkaa ja häntä säälitti oma kuollut itse josta ei kukaan piitannut. Ja hän etsi kiven ja etsi toisenkin ja asetti ne rinnakkain matalalle portaalle. Siinä oli kaksi yötä jotka vielä piti nukkua ja sitten vasta oli pidot pidetty ja isä tulee kotiin. Hän repi pusikosta kaksi lehteä ja levitti ne kämmenelle. Siinä oli kaksi yötä jotka vielä piti nukkua. Ja kaksi valkeata perhosta lepatti ja kukko kiekui kaksi kertaa ja kaksi nokatonta autoa kääntyi kaupan pihaan sinä aikana kun poika kiikkui portissa ja kaikenlaista oli kaksi. Poika tuli hyvilleen ja unohti kipeän varpaansa kun kaikkea oli kaksi.

Hän oli keinutellut kauan Alitalon portissa varpaat porttilautojen rakosissa ennenkuin äiti tuli. Hän oli katsellut oman kodin ikkunoita; salikamarin monia ikkunoita ja porstuakamarin yhtä ikkunaa jonka takana oli Ulla joskus asunut ja nyt ei kukaan. Ja pirtin aukinaisia ikkunoita. Verho oli lehahtanut ulos kuin savu taikka pilvi ja tarttunut pieleen. Ja peräkamarin ikkunaakin hän oli vilkaissut mutta vain vähän. Sen takana oli liian surullista ja haisikin vielä surulliselle, sen näki äidin silmistä aina kun äiti siitä puheli. Kädet olivat pistäneet pirtin lasista ulos ja tarttuneet verhoon ja pojasta oli hetken tuntunut että ne olivat isän kädet. Mutta kun ikkuna oli välähtänyt ja kädet olivat koukkineet sen kiivaasti kiinni, niin vetäjällä oli liinanen otsalla ja se oli Ulla.

Kun äiti sitten tuli, niin inisi poika hänelle viipymisestä ja aikoi lyödä häntä ja kohotti jo kätensä. Mutta äiti tarttui nopeasti pojan ranteeseen ja puristi sitä niin että käsi oli haljeta vallan ja veri pakkasi ulos kynsien juuresta taikka ainakin tuntui siltä. Ja äiti sanoi että käväistään sukkelasti uimassa ja tullaan vielä takaisin paistoksia vahtiin.

Äiti oli semmoinen, väkevämpi aina kuin toiset, väkevämpi kuin isäkin. Isänkin äiti olisi raahannut tien yli rantaan ja veteen vaikka isä ei lainkaan pitänyt uimisesta eikä Ottan kylmästä vedestä eikä kuumastakaan. Poika meni isään ja asuili hänessä ja ymmärsi mitä varten isän teki mieli nikkarilaan. Siellä oli paljonkin hauskempaa kuin kotona, siellä sai höylätä ja naputella ja nätätä ja viheltää rallia eikä äidin kokoinen nainen tullut käskemään töihin niinkuin kotona. Kotona kun isä teki hauskoja, kaarnaveneitä taikka muita, ja poikakin teki, vaikka niistä ei tullut veneitä vaan ruuhia vain, niin äiti kävi alati käskemässä töihin. Ja ehtoosti äiti istutti syliinsä, nuoli korvia ja nuuhki tukkaa ja itkikin päälle ja piteli kiinni niin että äidin käsivarsien kopassa oli tukala hengittää. Ja jos äiti isällekin sillä lailla teki ehtoosti taikka aamusti, niin ei ollut lainkaan ihme jos isä aina joskus käväisi nikkarilassa hengittämässä.

Kun Laura oli uinut itse ja uittanut vähäisen poikansa käsivarsillaan, hän nousi sannikolle istumaan ja komensi myös pojan ylös vedestä. Se ei

häntä kumminkaan heti totellut vaan pyydysteli simpukoita rantalammikosta ja lupasi varoa kavalaa kuoppaa.

Oli outo, uskomaton olo niinkuin unessa on taikka tarinassa joka kohta loppuu ja esiin kääntyy äärimmäinen lehti. Helle valui ylle niinkuin liikkumaton ikiaika ja usva ja savu, ja se oli juuttunut pitäjän päälle eivätkä ihmisen voimat mitään sille mahtaneet. Helteinen usva allansa nousi kaikki läheinenkin juuriltansa ja kulki kauas, oma käsi, jalka, rantaviiru ja lapsi joka kuulosteli vettävaluvan simpukan juttelua ja väänsi sitten hennoin sormin sen saranoita auki. Tyven järvenpinta kulki kauas ja toiset rannat kirkuvine ihmisineen ja järvenpäätkin kohosivat näköpiirin taakse. Lokkiparvi tuulahteli virkeästi kynillänsä sinne tänne kuin olisi iso kämmen laskettanut kaukaa helteen takaa nipun turhaa paperista silppua. Kartanossa kumisi kello töitten päättymistä ja väki hurahti jo samassa pyörillänsä sillalle ja pois. Toinen jalka polkimella he olivat pienen aikaa höristelleet kellon ääntä ja kiidättivät nyt kalliit hetket sukkelasti kotiin. Häpeänä muistui ehkä joskus mieleen että isä taikka äiti oli tehnyt saman matkan talkoopäivän jälkeen pannukakkopala kourassa ja jalan, laskematta aikaa.

Valoa ja usvaa, läheisyyttä joka kulkee kauas, lämmin paiste iholla ja sen saattaa milloin tahansa upottaa veteen. Laura sulaa siihen, lauhtuu, jaksaa ajatella vähän.

Pidotkin kohottivat ihmiset juuriltansa pois. Jo-

takin köykäistä ja vaahtoutunutta kuului niiden valmistamiseen, antautumista sattumille sekä oikuille joita vieraat toivat taloon. Samalla kun vispattiin munia ja kermaa, vispattiin pitomieltä kuohkeaksi sunnuntaiksi. Mutta tämän helteen tähden Laura oli saanut tarpeeksensa jo. Hän ei noussut intoon eikä nostattanut muita. Vaikka emännät miten lihakset pingallaan vispasivat kulhomäärin kakkutaikinoita, niin oma raskas hätääntynyt olo vilkkui kulhon pohjalla kuin jäykkä, koskettamaton kohta. Eikä isännän kannustamisessakaan ollut enää samaa voimaa niinkuin ennen. Nuoriin naisiin ei voimansa menettänyt kukko tehonnut enää lainkaan. Nämä vain naureskelivat toisen selän takana. Ja kylä nauroi kaikki. Syömisestä ei saatu samaa nautintoa niinkuin ennen eikä edes syömisestä naapureitten kanssa. Kas, kun lihomista pelättiin niinkuin elävältä kuolemista ainakin.

Ja helteen tähden kaikki paheni ja nuutui, myrtyi, happani ja vaihtoi värin. Kellareihin oli tuotu jäitä meijeristä mutta sittenkin. Viime tinkaan oli valmistaminen lykättävä ja viime tingan päälle oli läjätty jo liikaa. Laura järjesteli tehtäviä ajatuksissaan. Tämän illan paistokset hän oli luvannut hoitaa yksin ilman emäntien apua ja yllytellyt nämä lepäämään kunnollisesti ennen lopullisten tohinoitten alkamista.

Muutakin oli miksi Laura tahtoi viivytellä Alitalon piirissä niin myöhään kuin suinkin, vaikka ohi koko yön.

Ohi ratkaisevan yön.

Ohi sen hetken ainakin kun kaukana järven päässä hurisee lähestyvä auto hyvin hiljaa ensin ja pienenä kuin nuppineulan pää, kiemurtelee kyläisten paikkojen läpi, kasvaa, kaartuu Ylitalon pihaan, sammuu sinne ja laskee ulos vieraan. Ja Laura rientää vastaan yltäpäältä tuskan hiessä, pitelee ovet auki pirttiin asti, käskee istumaan.

Hän kuvittelee etukäteen mitä tapahtuu ja kestää sitten paremmin. Hän lykkää ajatuksiansa vastahakoisesti eteenpäin ja tahtoo nähdä lopun.

On yö ja vieras istuu pirtin penkillä. On helle ja hellettä valuu pitkin miehen poskia ja vankeus on ne syönyt vanhoiksi. Laura kantaa pitokaljaa pöytään, kaataa sitä lasin täyteen, tarjoo, kertoo miten paljon talossa on sururuokaa syöty, miten paljon pitokaljaa keitetty ja tähteet säästetty kotiintulijaakin varten. Vanki juo sitten kaljaa, pyyhkii suuta ja pitelee koko ajan toista kättä uhkaavasti taskussa. Laura miettii kulkiessaan pirtin lattialla mitä se mahtaa taskussansa pitää ja keksii vihdoin: se on pantti, pantti jonka hän on jo kerran lunastanutkin, kiertänyt käsivarret miehen kaulaan, antanut pantista miehelle toisen pantin, omat käsivartensa. Hän katsoo niitä ja näkee että niistä puuttuu halu, ne eivät tahdo kiertyä enää tämän miehen kaulaan.

On yö ja helle ja hellettä valuu myöskin Lauran poskia pitkin. Mies pirtin penkillä kasvaa, sen hiukset kohoavat kattoon ja reidet paisuvat, sulkevat

Lauran sisällensä puristukseen. Hän vajoaa polvillensa miehen reitten väliin ja tuntee miten miehen käsi lähtee taskusta ja pantti nousee, häälyy yläpuolella ja ääni jyskyttää ja kysyy: pantti, pantti, kenen pantti ja mitä sen on tehtävä, mitä sen on päätettävä nyt. Miehen reidet vapisevat naisen käsivarsien alla ja hän kuulustelee niinkuin on siellä maassa tottunut mistä tulee, kuulustelee keskiyöllä, uhkaa, vaatii, käskee. Pantti putoaa kuin tulikuuma kivi tervaan, sihisee ja syttyy, tuli syö ja terva nuolee jäseniä. Hän, nainen, onkin itse pantti, tapailee käsin sydäntänsä ja tuntee miten liekit lyövät ulos tervatynnyristä .

Ja havahtuu siihen että Juhani häärää lähellä Lauran varjon kimpussa. Pojalla on terävä puukkomainen kivi kädessään ja hän sahaa sillä santaa. Äidin varjo heittyy siihen leveänä, lähtee takamuksen alta ja ohenee kuin ruko, kaulaa kaartuu pitkälti ja kaulan nenässä on pieni pää. Juhani sahaa äidin varjokaulaa poikki.

»Mitä sinä teet?» säikähtää Laura ja kysyy, ymmärtää jo ennemmin kuin poika vastaa.

»Tapan sinut», vastaa lapsi tyvenesti ja jatkaa sahaamistaan.

Laura pahastuu pojalle kuin aikaihmiselle, kuin Laurille itselleen. Sitä samaahan on myöskin Lauri tehnyt, sahannut äitinsä varjokaulaa Lauran tykönä, vihannut äitiänsä Laurassa. Välillä temponut itseänsä irti kuin helteestä ja paennut, juossut sitten sitä väliä edestakaisin. Tempoo itseänsä kunnes lopul-

takin irtoaa, kunnes on kaulan lopultakin katkaissut siltä varjolta jota niin katkerasti vihaa. Eikä siitä parane sitten suuttua vaan antaa tulla takaisin kun tulee ja Laura ottaa hänet niinkuin ensimmäiselläkin kerralla öiseen aikaan toukokuussa, kun Lauri vasta pitkän aikaa vavistuaan silmät ummessa niinkuin horkassa oli tullut syliin. Ja vähän samanlaiselta hänestä oli itsestäänkin tuntunut. Yhtaikaa tuliseen ja jäiseen lähteeseen hän oli vajonnut, mutta semmoista kaiketi heidän välillään täytyykin olla, tulista ja jäistä eikä pelkkää jäistä niinkuin vihan vallassa eikä pelkkää tulta taikka hellettä koska työntäysi päivä on aina ovella ja väsymys ja pelko . Sylissä asuu pelko ja luodut lapset odottavat synnyttäjää.

Juhani kaivaa kivipuukollansa kuoppaa kaulan kohdalle, kuoppa kasvaa eikä varjo katkea. Hän saa tarpeekseen ja heittää kiven, heittää turhan homman.

Sillä äidin kaulan varjokin on sitkeä, sitkeä niinkuin äiti itse. Tulkoon Jaakko ensi yönä ja vaatikoon vain tuomiolle, tulkoon Lauri myös. Hän tietää jo kumman miehen puolelle hän käy ja hän tietää mitä aikoo tehdä ilman erikoista päättämistä. Hän tarttuu Laurin käteen ja hän tarttuu Juhania käteen ja yhdessä he käyvät ulos talosta. He taluttavat lasta, lapsen kädet nousevat isojen käsiin niinkuin kaaren puolikkaat, lapsi liittää heidät yhteen niinkuin taivaankaari, liiton merkki. He kävelevät kaikki kolme ulos talosta ja ulos siitä pihapiiristä ja tielle. Kaikki kasvaa äkkiä ja vahvistuu, Lauri kasvaa, Laura itse kasvaa. Pirtissä istuu Jaakko, yksinäi-

nen mies ja kutistuu ja näkee miten panttinsa lunastanut nainen lähtee, kasvaa mennessään ja poistuu minne tahansa, se ei mieheen enää kuulu.

Laura luki elämäänsä niinkuin kirjaa ja tuli äärimmäiselle lehdelle ja käänsi senkin, pääsi siitä sillä irti. Niin se oli, tuli vanki taikka ei, tuli ensi yönä taikka joskus muulloin, niin ratkaisu on myöskin käännös: Laura ottaa omansa ja lähtee. Ja mies ja lapsi ovat omaa, sitä mikä kuuluu Lauran syliin, ovat omaa sylitavaraa. Muusta tavarasta sekä talosta on luovuttava oman sylin tähden. Eikä Jaakko ole paha mies, ei ole ennen ollut ainakaan vaan oikein luonnikas. Hän laskee kyllä sen työn minkä Laura on Laurin kanssa taloon tehnyt ja maksaa siitä. Ja Ulla ottaa Jaakon vastaan ilomielin, nimittelee elävät ja tietää niiden kirjat: siinä Ralli, Lalli, Talli, Anni, Sanni, Hanni, Vappu, Piate ja Pirje sekä pikkusonni Liaha. Ja vielä, kas kun ei Laura ollut sitä ennen havainnut: Jaakollakin saattaa olla toinen ja miksei olisi, joku venäläinen vaikka.

Laura nousi ylös ja juoksi lapsi kintereillään rantaan. Työskentelemisen halu oli kohahtanut vereen, tuli kiire Alitaloon paistoksien kimppuun. Juhani heittäytyi mahalleen ja koukki vettä leuallaan. Leuasta roikkui hullunkurinen vesiparta ja äsken kastunut tukka törrötti kahtena sarvena pojan ohimoilla. Parta tippuen ja sarvet tököttäen lapsi temmelsi takamus pystyssä niinkuin pieni pukki taikka piru.

Laura hymyili iloisesti pojallensa ja houkutteli häntä syvemmälle käsivarsiensa varaan. Hän uitti pientä piruansa ja se pärski vettä piipottimillaan äidin silmille ja kiljui.

»Tuntuuko se sinusta sateelta?» kysyi poika.

»Tuntuu vallan», sanoi Laura.

»Tehdään yhdessä vielä suurempi sade», ehdotti Juhani.

Eikä Lauralla ollut mitään sitä vastaan. He seisoivat vedessä vyötäröä myöten ja tekivät sadetta. Väkevin naisen käsivarsin autteli äiti pientä poikaansa ja paiskeli vettä ilmaan. Vesi nosti häntä itseäänkin ja raskaat kontit kohosivat kun vesi mittasi niistä osan pois. Hän viritti katseen taivaanrantaan missä aurinko laski työläästi ja missä joku heitteli sitä yhtämittaa takaisin päästämättä levolle, siellä näkyi pilven ennusta taikka ilman.

Yltävesin märkinä he nousivat vaatteilleen rientääkseen takaisin Alitaloon. Juhanin vaatekykkärän vieressä lojui kaksi simpukkaa ja poika kielsi tallaamasta niille.

»Niin monta nukkua on vielä ja sitten tulee isä», hän sanoi.

Pelto kukki onnellisena ympärillä kun Laura juoksi rantatietä ylös. Hän tempaisi jotakin kouraansa ja lähellä Alitaloa hän havaitsi että se oli hiirenherneen varsi. Kypsät palot helisivät. Hän veti yhden hampaittensa läpi ja pureskeli pikkaisia herneitä. Suuhun jäi mieto hieno maku niinkuin mantelin.

Tuli lauantai ja tulivat uutiset puoleltapäivin: Jaakon nimeä ei taaskaan mainittu palautettujen parvessa. Kylä oli sen arvannutkin, mitään ihmeellistä ei niillämain koskaan tapahtunut, ei muutosta koskaan. Ainoa muutos oli kuolema ja se oli ankea ja lopullinen, niin että sitä ei ainakaan tahdottu.

Laura juoksi kesken leipomisten kuulustelemaan uutiset omaan pirttiin varmuuden vuoksi.

Yön kulumisen hän oli valvonut vaatteet yllään, hätäillyt heti kun auton ääntä rupesi kuulumaan, kyykistynyt johonkin nurkkaan kauhuissaan, katsonut yksin ilman apua silmästä silmään omaa pelkoansa, kutsunut sen kamariinsa, maannut silmät auki sen vieressä, jutellut sen kanssa, tottunut ja lakannut pelkäämästä. Oli havainnut ettei omalla tahtomisellaan voi yhtään mitään eikä omalla ajattelemisellaankaan. Tahtoi ja ajatteli niin taikka näin, ei tapahtunut muuksi enää muuttuisi. Hän oli joutunut Laurille kuin itsestään ja oli hänelle luotu sekä häneen kiinnitetty katsoi miten pitkälle tahansa taaksepäin. Jaakko hänet oli siinä välissä vain ottanut, kivestänyt kihloihin vaikka tytöllä ei ollut kovaa halua, vaikka ei tyttö koko nuoruut-

tansa tahtonut naimisissa viettää vaan vähän kokea muutakin. Eikä maalaistalokaan häntä ollut houkutellut silloin, nyt Laurin kanssa houkutteli kaikki. Mutta yön aikana oli Laura myös ymmärtänyt että ilman Ylitalon kuolemankoulua ei hän olisi Laurille piisannut, oli oppinut itsekin kuolemaan elämän hyväksi. Eikä hän elämää tahtonut entisellä pahentaa eikä perheensä elämää lainkaan. Hän oli rakentanut vain oman järkensä mukaista turvaa perheen ympärille ja huolehtinut kovasti siitä, ymmärtänyt että sitä ei olisi missään muualla kuin talossa jossa he elivät ja joka ei ollut edes oma. Siitä turvasta ei ollut mihinkään, turvattomuus uhkaili joka puolelta. Se turva oli niinkuin joka taholta tönkötty talo, luhistumaisillaan. Ja kun ei muuta ollut kuin turvattomuutta ja kun ei mihinkään muuhun voinut enää luottaa, niin vapautui luottamisenkin halusta, vapautui talosta ja tavarasta, vapautui kaikesta muusta paitsi omasta sylistään ja oman sylinsä tavarasta. Ja niin turvattomuus olikin äkkiä paras turva.

Varmuuden vuoksi hän juoksi kumminkin tien poikki kotiin kuuntelemaan uutisia ja toi samalla kertaa Ullalle kipon lämmintä ruokaa. Alitalossa emäntien keskellä hän ei olisi kestänyt kuunnella sitä mikä kaikista tuntui mahdolliselta, liikutuksetta ei olisi kestänyt. »Onmaar nyt helpompi ollaksesi», pukahti Ulla uutisten päälle emännälleen ja pahoillaan siitä, ettei ollut käynyt niinkuin oli uhkaillut, ettei Lauran kuorma tällä erää ollut vielä keikah-

tanut. Vaikka kuorma ei ollut vallan kokonaan kaatunut, niin jokunen korsi oli tämän helteisen vaiheen kohdalle jäänyt, jokunen turha korsi kun sitä perästäpäin ajatteli. Hän oli tahtonut omistaa ja oli tarrautunut taloon kynsin hampain eikä ollut hetkeäkään omistanut sitä. Oli vain tuntunut että talo oli joka hetki lipsahtamaisillaan käsistä eikä hän pidellessään luottanut oikein muuhun kuin omien käsivarsiensa voimiin. Kun hän oli luopunut siitä ja lähtenyt oman sylinsä kanssa eikä tahtonut omistaa, niin takaisin tullessaan hän tuli toisella ja vapaammalla mielellä, omisti sen vapaasti ja kaukaa ja saattoi antaa sen kenelle tahansa, sillä vain omansa uskaltaa antaa.

Hän oikein ikävöi Alitalosta kotiin ja lähti mielellänsä lepäämään kun emännät sitä vuorostansa haastelivat hänelle. Hän tuli ehtoon edellä poikansa kanssa.

Pirtissä hän yllätti Ullan kesken jonkin teon. Mikäs, saihan Ulla tehdä mitä tahansa, keittää itsellensä kahviakin talon tavarasta. Mutta kun Laura aukaisi pirtin oven ja Ulla seisoi avonaisten kaapinovien välissä, hän säikähti, kahvikupit kilahtivat yhteen ja hän vilkaisi hätäisesti virittämäänsä valkeaan. Pöytäloota repsatti auki, liinalle oli nostettu kaksi pikkulusikkaa. Siitä Laura ymmärsi ettei hän itsellensä yksin kahvia keittänyt vaan vieraallensa myös, vieraalle joka jo istui pakarissa taikka jota hän vielä odotti.

Hetikään ei sanottu mitään, Juhani vain juoda

rutkutti varpustaen kantapäät korkealla vesitiinun ääressä, sysi sillä lailla leukansa reunan yli tiinun puolelle. Ulla silmäili vihaisesti veden likaamista, se oli hänen raatamaansa.

»Ei minulla ollut vihiä siitä että sinä näin aikasin tulet», pukahti hän sitten ääneen ja jauhoi ja märehti jotakin äänetöntä ja sopeloitti kuppeja takaisin kaappiin.

»Ei minullakaan», vastasi Laura. »Mutta se ei silti kiellä sinua keittämästä kahvia», hän lisäsi ja sääli rikkoi äänen. Ulla-pahalle ei liioin oltu iloja ikään nähden suotu.

Kaapin ovet natisivat kiinni. Ulla ei suostunut emäntänsä käskyyn taikka tiesi että vieraansa ei suostuisi nähtyä kahvia juomaan. Hän otti ikkunalta vihkon jota kuka tahansa emäntä pelkäsi kovasti.

»Kun nyt kerran tulit niin sopii sinunkin tarkastaa vastakirjaa», hän sanoi kirpeästi, levitti vihkon pöydälle ja kihnutti kynnellään lehdet halki.

Laura lykkäsi pöytälootan polvellansa kiinni ja arvasi kyllä mitä Ullalla oli, sitä mitä muillakin tämmöisellä helteellä kun kuivuus vei joka talosta maidon vähiin ja kuumuus senkin vähän vielä pilasi. Kuka tahansa karjakko suuttuu semmoisesta että lehmät päivä päivältä ehtyvät, jäät loppuvat suovasta ja maidon laatu laskee. Siitä Ulla nyt motkotti, vastakirjaan oli merkattu vähentyneet maitomäärät ja laadun laskeminen. Ullallakin oli kunnia ja sitä koski.

»Kylmaar minä tämän aavistin jo että se putoaa luokasta», hän sanoi semmoisella äänellä että kaikki tyynni oli Lauran syytä ja vähän vielä lisää, se katkeruus mitä hän tunsi ja jauhoi leukojensa holossa.

Laura mietti mitä sanoisi ja mitä lupaisi ja millä voisi auttaa, kun seikka ei ollut kumminkaan hetikohta parannettavissa eikä ihmisen käsissä ilmojen laittaminen. Oli surku Ullaa joka oli manannut pahuuksia emännän kohdalle ja kun niitä sitten tuli, ne koskivatkin enemmän manaajan omaa kunniaa.

»No. Ei sitä parane niin vakavasti ottaa», hän sanoi. »Eihän tämä liene ainoa talo jossa se on laskenut. Lauri on luvannut laittaa pihakaivon kuntoon, putket on jo aikaa tilattu ja kun hän saa jotakin kättä pitempää avukseen, jonkun miehen joka edes työntämällä jotakin ymmärtää tehdä ja pahimmat kiireet ovat ohi, niin hän rupeaa töihin. Ja kun vesi tulee maan sisästä niin kyllä sitä riittää. Ja vaikka se olisi kuinkakin ruosteista niin kelpaahan se eläville . .»

Laura oli puhellut koko ajan liikkuessaan pirtissä. Kun hän oli pistäytynyt kamarin puolella ja jouduttanut Juhanin sänkyyn, oli Ulla kadonnut oven läpi ja jättänyt virittämänsä valkean suotta palamaan pesään. Kumma levottomuus kutkutti Lauraa kun hän ajatteli että äiti istuu Ullan kamarissa taikka lähestyy vaapottaen taloa. Ei oikein saanut olluksi sisällä ja toimitti sen tähden itsellensä pientä askaretta, katsoi Juhanin juhlavaatteet kuntoon ja

havaitsi että sukat oli pestävä. Hän tälläsi itsensä ikkunan tykö mistä hyvin näki pihamaallakulkevat.

Ehtoopäivällä hakiessaan pöytäruusuja kartanon puutarhasta hän oli pistäytynyt haudoilla kukittamassa myöskin ne. Pitojen aikana liikkui pitäjäläisiä aina enemmän hautuumaalla, kulkivat saaren läpi. Juhlat olivat kunnossa vasta kun hautapöydälläkin seisoi kukkavihko. Niin, ja käydessään hän oli nähnyt, että tuoreita kukkasia oli äsken tuotu ja entiset kuivanruskeat korjattu kastiin. Hän oli arvannut sen äidin hommaksi ja oli miettinyt taas hiljaisen hetken miksi äiti nyt liikehti jokapuolella. Mutta mistäpä hän sen tiesi ja äidinpä oli asia liikehtiä missä tahtoi. Tuntui kumminkin siltä että hän yritti lähestyä ja kaiketi satuttautuakin .

Päivät olivat olleet viikon ajan ihmeellisiä ja kaikki vanhat vaahtoutuneet pintaan, niin että äidin ilmielävä läsnäolo ei oikeastaan olisi hämmästyttänyt lainkaan. Eikä hän hämmästynytkään. Sillä kun hän vei Juhanin sukkia kuivumaan ja oikoili niiden käppyräisiä teriä, hän astui portaalle yhtaikaa kuin äiti astui pakarista sille laakealle maakivelle joka oli Ullan portaana. Äitikään ei hämmästynyt eikä hävennyt, mutta ovea pitelevä Ulla pelästyi. Äiti kartteli katsomasta suoraan, silmät haikailivat pitkin pihamaata ja raittia, mutta lentoonkaan hän ei voinut lähteä. Oli kohdattava maailman kipein ihminen: oma tytär.

»Te tulitte nyt», äännähti Laura ensin kun oli emäntä talossa.

»Enmaar minä tullut ole, käväisemässä vain olen», sanoi äiti naurunsäteet silmäkulmissaan vaikka naurusta ei ollut tietoakaan. Hän pyöriskeli kivellä arvaamatta mitä muuta olisi voinut tehdä.

Laura levitteli lapsen sukkia, veteli niitä yhä isommiksi.

»Te olette ollut monta päivää jo ettekä vielä ole käyneet poikaa katsomassa», hän sanoi ja tutki äitiänsä, etsi laihtumisen, paljon itkemisen ja heltymisen merkkejä.

Äiti otti nenäliinan kukkarostaan ja pyyhkeili sillä hikeä ja huiskutti kiivaasti ilmaa. Huiskutteli kuin olisi huiskutellut tyttärensä katseita pois läheltänsä ja sanoja hän kuunteli vain vähän sinne päin.

»Minä en sitä ihmistä halua nähdä ja sen kanssa jutella, senhän sinä vallan hyvin tiedät», hän sanoi. »Vaikka olenkin äsken kuullut Ullalta että se aina joskus karkaa käsistäsi ja sen minä sanoin sinulle jo kohta. Eikä sinun tarvitse tätäkään käymiseksi nimittää. En olisi pihaanne taittanut jollei Ulla olisi vannonut että olette poissa.»

Laura meni pensaan tykö ja asetteli sukat oksille. Ne tarrautuivat piikkeihin. Iso auto jymisi ohi eikä hetkeen voitu puhua. Sinä aikana äiti lähti kiveltä ja ratisteli jo sorakäytävällä. Mutta viipyili kumminkin, ei ollut kaikkeansa sanonut.

»Luitteko te tänään lehdistä», hän puheli kuin Ullalle. »Luitteko te sitä mitä eräs palautettu vanki oli sanonut, että hän oli kovasti onnellinen kun ei häntä oltu pyyhkitty pois talonkirjoista.»

Laura oli kyllä lukenut ja hänen mielestänsä oli mies ollut turhan suulas, oli sanonut antavansa vain rehellisiä tietoja koska oli rehelliselle asialle lähtenytkin: sisartansa tapaamaan ja vierailu veikin yllättäen kuusi vuotta. Tukeva mies oli kurjistunut vankeuden aikana, silmät harhailivat, kuulo oli huono, tukanraja lähenteli päälakea ryppyisen otsan yläpuolella, hartiat käyneet kumaraan. Mutta syynä oli ollut vain kova ikävä ja nyt hän oli onnellinen päästyään takaisin Suomeen, takaisin Äiti-Suomeen niinkuin hän oli käskenyt lehdissä kirjoittamaan. Ja vaimo oli vapautunut vuosikausien harhaluuloista ja painajaisista. Niin oli lehdissä myös sanottu. Odotus oli siellä täyttynyt, jossakin täyttyy vähän toisella lailla.

Myöhemmin ehtoollakaan ei Laura oikein ymmärtänyt, että tahallaanko äiti niistä puhui vai tapahtuiko kaikki vahingossa, järkytyksissään kun olivat molemmat.

»Se oli oikea nainen kun malttoi odottaa. Naiset ovat nykyisin vallan villissä, eivät lainkaan malta. Minä en vaan semmoista naista ymmärrä», äiti julisti yhtäkkiä pihamaalla vieraan naisen kunniaa.

»Ei, eivät äidit ymmärrä lainkaan naista, sen minä olen jo kuullut. Häpeättekö te sitten vai mitä? Häpeättekö te sitä että joskus olette ollut niin paljon nainen että teistä on tullut äiti? Vai mitä? Minäkään en ymmärrä kanssa», Laura puhui kiihkeästi pensaan yli eikä voinut siirtää silmiänsä äidin kasvoista. Veressä velloi hyppy, hän tunsi että vähän

ponkaisemalla olisi voinut ponnahtaa rakkaan ja vihattavan ihmisen eteen, hyväillä häntä taikka lyödä.

Ulla seisoi oven rakosessa yhäti eikä pelännyt sirkkojensa puolesta, ne saivat vaikka karatakin tällä korkealla hetkellä.

»Sano vain suoraan että miehenkipeä sinä olit, tunnusta se», äiti huusi. »Onmaar sinua tällä viikolla mahtanut hirvittää ja tulee vielä monta kertaa hirvittämään. Olen taas unissani ollut niin paljon Jaakon kanssa näinä aikoina, että piti tännekin lähteä. En saa siunaamaa lepoa häneltä etkä sinäkään saa.»

»Leponi minä kyllä otan», vastasi Laura selkeästi. Ääni kaikui kirkkaana ja kuului vaikka minne asti.

»Aiai», päivitteli äiti ja Ullan leuat liikahtivat. »Kylmaar maailma sinua vielä opettaa. Ja niin sopimattomasti kuin oletkin minua kohdellut, niin olen minä kumminkin monta kertaa rukoillut Jumalaa että hän muuttaisi mitä muutettavissa on. Niin että älkää tekään täällä pyyhkikö talonkirjoista erästä nimeä pois», hän ennusti.

»Entäpä jos ei muuta.»

»Jos hän on olemassa, niin hän muuttaa», uskoi äiti ja kaiketi hän oli sen verran tömistellytkin rukoustensa päälle että uskoi.

»Entäpä jos hän on juuri sillä tavalla olemassa että ei muuta, että Jumala onkin juuri sitä etteivät asiat muutu, minusta tuntuu siltä», sanoi Laura rohkeasti, katsoi äitiänsä pelkäämättä tätä ja hänelle tuli hyvä olo niinkuin joskus ennen, kauan sitten

kun ei ollut pelännyt vaikka ei enää tarkasti muistanut milloin. Kaiketi silloin kun oli nummitönön lavittalla istunut jotakin pehmoista takamuksen alla katsellen äidin vaapottelua lattialla ja kietoutuneena hämyyn. Hän katsoi nyt äitiä eikä pelännyt häntä eikä hävennyt olla myöskin äiti sekä nainen ja miehenkipeäkin vaikka.

»Et sinä ymmärrä minua lainkaan eikä kukaan ymmärrä. Ei ihminen ymmärrä toista. Vain elävät ymmärtävät. Ketuilla on luolansa ja linnuilla on pesänsä mutta ihmisen lapsella ei ole mihin päänsä kallistaisi, kukaan ei häntä kuuntele eikä häntä ymmärrä», äiti surkutteli.

»Voi, voi teitä. Itsestännehän se vain riippuu milloin kallistatte päänne tänne», sanoi Laura.

»En tahdo nähdä sitä ihmistä», sanoi äiti ja lähti menemään, mutta kierteli karisten paikkojen ohi. Ei oikein kiireissään lähtenyt ja Lauralle jäi se tunne että äiti olisi ehkä kääntynytkin vielä. Ja että olisi täytynytkin kääntyä, joltakin muulta olisi vältytty, pahemmalta. Mutta äiti tahtoi lähdöllänsä vihjaista että Lauri oli varastanut häneltä paikan, karkoittanut vanhuksen maanpakoon.

Laura ei osannut pihamaallekaan jäädä nokatusten Ullan kanssa koska itketti. Hän meni sisään ja silloin vasta sattuivat hänen silmänsä lasipurkkeihin, jotka Ulla oli pesemättöminä ja lastuvillan höytyvissä lykännyt syrjempään. Hän muisti kirsikat, kiskaisi Juhanin marjakopan kaapin päältä ja riensi takaisin ulos. Jotakin levotonta edestakaisin kulke-

mista oli äiti tuonut tullessaan. Hän juoksi ehtiäkseen ennen rastaita ja mielessä häivähti puun tyhjä kuva. Hän arvasikin miten oli käynyt. Ulla vielä pisteli.

»Sinä noukit kirsikoita sitten», hän sanoi kun Laura seisahtui tyhjän puunsa eteen. Ei minkäänlaisia tummia rakeita näkynyt lehtien lomissa. Rastasparvi oli tehnyt tehtävänsä ja tulisi aina tekemään jos ihminen heittäisi asiansa ja tavaransa sen armoille.

Hän tähysteli puuta tahallaan näkemättä mitään, nyppäsi sieltä täältä saamatta mitään, pudotti tyhjistä sormenpäistään olemattomia kirsikoita koppaan, hyppäsi korkealle ja taivutti oksia, poimi hellin ilmein sitä mitä siinä ei enää ollut. Teki kiusaa toiselle. Kun Ulla oli luikahtanut pakariin, Laura itki jo vallan vapaasti, poimi niin kauan kunnes koppa oli olevinaan täynnä ja kantoi sen sitten sisälle. Vähitellen itkemisen aikana kaikkosi äidin virittämä levottomuus. Hän alkoi tehdä lähtöä saunaan.

Ennen sitä hän sai kummallisen halun, kiersi välikamarin juuttunutta avainta ja aukaisi piukan oven. Turrutuslääkkeen haju lehahti häntä vastaan, mutta hän lykkäsi sukkelasti ikkunat auki ja kiinnitti kitisevät rampit. Jätti pelätyn huoneen tuulittumaan.

Alitalossa oli kova sähinä. Laura seisoi keskellä pirttiä emännät ympärillään ja jokainen selitti ja huusi, selitti sitä samaa mitä toinenkin ja huusi toisen ääntä nurin, eikä kukaan kuunnellut eikä ymmärtänyt mitään.

Sähinän syy oli tämä: pitoja ei saa pitää, vieraat on käskettävä pois sitä mukaa kuin tulevat. Isäntä oli itse kieltänyt, käväissyt alhaalla emäntien tykönä sanomassa ja hetikohta lähtenyt kiipeämään takaisin ylös. Joku emännistä oli ehättänyt huutamaan peräänsä että lähetystökin saapuu ennen kirkonmenoja, että mitä sille tehdään. Isäntä oli viitannut kädellään: tulkoot ja menkööt saman tien, viekööt tavaransa, hän ei ole kenenkään vaivainen. Hän oli hoippuroinut yläkerran kamariin ja lukinnut oven. Oli ollut kuin itse kamala käydessään, harmaa vallan eikä hän ollut haastanut järkevästi vaan houraillut, saattoi olla sairaskin. Ja nyt työt seisoivat ja emännät istuivat eikä kukaan uskaltanut jatkaa.

»Ettekö lainkaan tiedä mikä hänen on?» ihmetteli Laura ja suojeli toisella kädellänsä Juhania joka painautui äitinsä reitten turviin.

»Ei, ei lainkaan», vannoivat emännät.

Isäntä oli ehtoon edellä käväissyt viimeisellä linja-autolla, oli niin hartaasti odotellut herrojansa joita ei kumminkaan ollut tullut. Auto oli hurahtanut ohi, nostanut pölyn ja pölyn sisästä oli ilmestynyt iso nainen, jonka kaikki olivat tunteneet Postimammaksi. Isäntä oli jutellut hetkisen ja rientänyt sitten kuin ampiainen takaisin taloon, rappusia ylös ja lukinnut siellä jonkin kamarin oven.

Siinä emännät nyt seisoivat ja mitä oli tehtävä.

Laura katseli heitä puhtaissaan, puhtaat kiharat näkyivät liinasten alta, puhdas juhlamekko oli jokaisen yllä ja intoakin olisi ollut. Hän katseli itseään myöskin kuin ulkoapäin, semmoisena kuin oli nähnyt itsensä aamulla salikamarin peilistä: järvivedellä pesty tukka säihkyen auringossa ja ritisten kammassa, laihtuneet, mustiksi paahtuneet posket ja kuoppurat poskien alla, jo haalistuneet silmät, mutta uusimainen mekko yllään ja hyvillämielin muuten. Häntä huvitti: koko kanalauma pestyin höyhenin ja kukko pahalla päällä kamarissaan.

Ikkunat olivat auki pihamaalle päin sillä ilma poutaili yhä. Sakea auer ennusti kyllä muutostakin ja pääskyset huiskivat melko matalalla sinne tänne. Muutamia mustiin pukeutuneita sukulaismiehiä käveli ulkona, aikaili ja pyyhkeili hikeä. Niskat punertaen he kurkistelivat häpeilemättä pihapiirin loukkoihin nyt kun isännän silmä vältti, kurkistelivat niinkuin sukulaismiehet tekevät varsinkin semmoisessa talossa missä ei ole lapsia perimässä.

»Eikö hän noitakaan ole laskenut luokseen?» Laura nyökkäsi ulos ja kysyi.

»Ei, ei ketään.»

Oli hiiviskelty kyllä rappusissa, oli naputettu ovelle, oli puheltu ja maaniteltu oven läpi, oli supistu avaimenreikään, oli tirkistelty rakosen kautta huoneeseen ja nähty jotakin, kunnes yhtäkkiä oli havaittu ettei se ollutkaan rako vaan paksuhko maalirantu vain. Oli marhattu edestakaisin ikkunan alla, oli tuijotettu ikkunaan, oli ajateltu jo kantaa tikkaat seinää vasten ja lähdetty hakemaan niitä, vaan talossa ei ollutkaan niin korkeita tikkaita, Joskus aikaisemmin taikka paremminkin ehtoolla myöhään olivat sukulaismiehet kuulleet kamarista ääntä kuin itkua, ja jytinää kuin olisi esineitä hakattu murusiksi. Mutta oli meinattu vaan, että se mahtaa olla tavallista peliä tässä talossa että isäntä särkee ehtoosti muutamia lahompia kappaleitansa. Kuka tekee mitäkin saadaksensa unta. Taikka oli häntä viimannut sitten päätä. Jokatapauksessa oli rymy lakannut ja sukulaismiehet olivat hankautuneet toiselle kyljelleen, tukkineet kuulonsa tyynyillä ja tuntonsa hyvällä uskolla että mitään pahaa ei tuonikäiselle enää satu ja jos sattuu, on se sitten kuolemaksi jo.

Laura viittasi kertojat vaiti, käski pojan jäämään pirttiin emäntien tykö, itse hän lähti nousemaan rappusia. Yläkerran lattia notkui ja vietti vinosti, puinen rakennushan muljailee koko ikänsä. Mutta sielläkin tuoksui maali ja lakka, ja paksuihin mat-

toihin sammui askelten ääni. Suhinaa kuului kinnerpäissä ja hän vilkaisi taakseen. Emäntien päitä kohosi rappusissa valmiina apuun taikka pakoon. Oli nämä nyt pidot!

Laura naputti, väänsi kahvaa ja lykkäsi polvellansa ovea. Ei mitään. Hän ilmoitti itsensä isännälle tiukalla äänellä ja vaati tietoja. Ajan kuluttua laahusti sisälläolija ovelle hitaasti niinkuin huokaus, kiersi avainta ja huppuroi takaisin äskeiselle sijallensa sängyn laidalle, istua retkotti siinä kuin tyhjä säkki.

Huoneessa oli todellakin temmelletty: pinnatuoli vääntynyt pahaksi, jakkaran liitokset isketty irti, mittakeppi katkottu kappaleiksi ja sylkikuppi potkaistu seinää vasten ja sen osaset olivat hajonneet. Isäntä oli temmeltänyt yksin huoneessa kuin kuriton kakara.

»Minä tahtoisin tietää jotakin kanssa. Heitetäänkö pidot nyt vallan pitämättä?» Laura kysyi mutta isäntä ei vastannut.

Hän aukaisi ikkunan ja istahti pöydälle. Arvasi kohta että aikaa vie tuonnäköisen ihmisen lepyttäminen.

»Oletteko te sairas vai mitä?» hän kysyi.

Mutta isäntä ei vastannut, ei kaiketi sopinut vielä. Rymyämisen jäljet näkyivät hänessä. Silmät verestivät, posket olivat pudonneet ja leukakin pudonnut, kuolaa valui suupielestä hihalle ja sormesta oli vuotanut verta ja tahrinut paitaa.

»Ymmärrättekö te, minun täytyy tietää onko

tässä talossa pidot vai ei?» Laura tiukkasi ääntään lujemmaksi.

Isännän pää heilahti ja kielsi.

»Nauravat minulle. Ihmiset. Ei ole mitään enää. Eikä ole ollutkaan. Ne nauravat», hän selitti tussahdellen ja avuttomasti kuin itselleen, jotta miltä se ääneen sanottuna tuntui itsestä.

»Kuinka niin?» kysyi Laura terävästi ja oli hyvillään kun osasi niin terävästi kysyäkin.

»Nauravat ne, nauravat, ovat aina nauraneet kuulemma, kaikkia hommiani nauraneet», kyyneleitä vieri, isäntä itki, vanha mies.

Aina hänelle oli naurettu, hänestä kerrottu juttuja ja liioiteltukin rutkasti. Mutta oli ajateltu myös että hän itse tiesi, hyväksyi eikä välittänyt enää niinkuin kuka tahansa joka narrimaiseksi käy. Eikä ilman häntä olisi kumminkaan osattu olla, häntä kaivattiin kyllä ja hänen höllästi lähtevää apuansa ja kaikkia juttujakin kaivattiin. Elämä on peräti harmaata ilman semmoista ihmistä missä tahansa. Laura ihmetteli kuka hölmö sen nyt juuri oli hänelle käynyt kirkastamassa, ei suinkaan äiti joka eilen oli kiukussa lähtenyt Ylitalon pihamaalta.

»Kuka semmoista teille on sanonut?» hän kysyi.

Isäntä käänsi jäykät silmänsä häneen, syvällä silmien takana kiilteli jotakin, pilkkaa ehkä.

»Äitisi.»

»Milloin?»

»Ehtoolla. Minä seison tuossa portillani enkä arvaa lainkaan että hän on tulossa tietä myöten, odotan

linja-autoa, odotan Helsingin herroja eikä niitä tule. Niitäkään ei tule, vaikka sanoin niille että pitää tulla ja vaikka lähetin lootallisen kiviä niille», uusia kyyneleitä lähti liikkeelle kun hän muisteli historiallisia kiviänsä jotka olivat vääriä.

»Niin?»

»Mutta äitisi tulee kuin tuuliaispää ja hyökkää kimppuuni: en ole havainnut muka kutsua häntä pitoihin. Sanon että ei ole ollut tietoa olinpaikastansakaan ja kun hän on vielä uhannut ettei tänne tule enää. Ja hän että melkein koko viikon on jo kulkenut raitilla, se hänen olinpaikkansa on kun hänet on työnnetty ulos talosta, että olisi sopinut nähdä ja käskeä. Ja että oksiako hänessä on vai miksi häntä pelätään. Ja että minäkin olen ennen ollut alhaisempi ja käskenyt. No. Minä käskin sitten, kovasti käskin, mutta sitä hän oli odottanutkin. Sanoi että ei lainkaan aikonut tulla, että kaikki ihmiset minua nauravat ja minun käymäläpitojani ja ovat aina nauraneet muitakin pitojani ja kaikkia muitakin hommiani ja auttamishommia varsinkin.»

»Äidistä nyt ei tarvitse välittää, hän lähti vihassa Ylitalon pihasta ja purki sen teihin.»

»Mutta enkö minä häntäkin ole autellut ennen. Mitä? Ja kaikkia muita. Olen ollut kaikille valmis ja mitä he tekevät, tekevät kuin koirat: haukkuvat ja nauravat takanapäin», isäntä huojutti päätään ja ulisi.

Hänestä oli todellakin käynyt auttavainen maine niin kauan kuin Laura muisti, auttavaisin näillä-

main. Ja äiti nyt oli vähiten hänelle nauranut, paremminkin suosinut häntä ja Alitalo oli ollut luonnikas mies äidin puheissa niinkuin muuten olikin, perikuva vallan. Näkyi että äiti kaipasi takaisin ja oli kiukussa itselleen että kaipasi eikä osannut oikealla lailla lähestyä, kätkeä pahaa mieltänsä.

»Nauravat, nauravat, nauravat ne», isäntä mätti kuin kone ja huokasi raskaasti.

»Ettekö todellakaan ole ymmärtänyt ennen että ihmiset nauravat sille joka auttaa?»

»Enmaar minä semmoista ole arvannut.»

»Ettekö yhtään kun olette aina joskus ollut yksin tässä isossa talossa? Ettekö ole arvannut mitään, ettekö ole arvannut miksi ihmiset tulevat tykönne ja ettekö ole arvannut mitä he tekevät lähdettyänsä, kylällä sitten?»

Laurasta tuntui että yön aikana oli Alitalo hautonut murheensa kovaksi pahkaksi ja se hiersi häntä verille ja itketti yhä. Puhelemalla pahka ehkä hajoaisi ja isäntä näkisi minkä verran siitä jää jäljelle semmoista mitä kannattaa hautoa ja minkä verran unohtaa. Hajoaisi niinkuin Lauran omakin pahka oli hajonnut ja lauhtunut pois.

Alitalo myönsi että olimaar hän joskus arvannutkin.

»Ja kumminkin te rupesitte kun . .»

»Itsehän ne ovat tulleet. Koko ikäni olen saanut katsella pyytäviä ihmisiä edessäni, naisia varsinkin, kuullut jo porttiklinkun kilahduksesta, arvannut mitä oven takana tehdään, pyyhkeillään ja tällätään

oikea ilme, ai miten kaino, ja kohta ensimmäisestä sanasta sitten. Onmaar mieleni tehnyt potkaista uloskin jokunen pahempi nauraja.»

»Miksi ette ole potkaissut kanssa?»

»Miksi? Niin miksi? Pässi minä olen ollut, pässien pässi kun en ole potkaissut. Tästä lähtien potkaisen jokaisen joka vielä uskaltaa.»

»Ettekä potkaise, meinaatte vaan mutta jätätte siihen. Te olette hyvä mies ja luonnikas.»

Alitalo katsoi masentuneena naista.

»Pässien pässi minä olen ollut, oikein emäpässi olen», hän takoi nyrkeillänsä valkoista päätään, jota peitti yön myllertämisen jälkeen sotkuinen villa.

Pässien pässi oli kyllä aavistanut että hänelle naurettiin, että häntä ei otettu lainkaan vakavasti taikka jos otettiin vakavasti, niin otettiin joku semmoinen seikka joka ei ollut vakavasti tarkoitettu taikka vieläkin harmillisemmin saattoi käydä: semmoinen seikka otettiin vakavasti mikä oli vakavasti tarkoitettukin. Ja isäntä hankki tekoja tekojen päälle. Tekoja joilla pimitti pahastuneen mielensä itseltään ja pakeni sitä, ja tekoja joilla hän pimitti toisten mielet ja pakeni niitä.

»Vaan nyt en enää ole, kuuletko sinä, uskotko sinä. Nyt olen saanut tarpeekseni, nyt juuri eikä yhtään enää enempää», hän nousi seisomaan, huojui ja huitoi, kädetkin pyörähtelivät jo.

Laura ei oikein uskonut mutta vaikeni kumminkin.

»Nyt minä ajan ulos jokaisen joka talooni astuu. Nyt minä näytän mikä mies minä oikeastaan olen.

Tähän asti olen salannut, tähän asti olen tahallani kestänyt ihmisten nauramista ja halpamaista se on ollut, tahallani olen tahtonut nähdä miten pitkälle ihmiset ilkeävät mennä, lykännyt heidät seinää vasten. Vaan kun minun kärsivällisyyteni loppuu ja kerran sekin loppuu vaikka pitkälle venyykin, niin sitten kun se loppuu niin se loppu on kohta, ei mitään sovittelua enää, ei mitään mahdollisuuksia palata entiseen enää, minä olen sitä lajia ilkeä ihminen. Enkä minä anna anteeksi kenellekään mitään, en loukkauksia enkä nöyryytyksiä. Ihmiset erehtyvät minussa kun palvelen kaikkia, luulevat että olen palvelija. Enmaar minä olekaan. Herra minä olen ja kostan kovasti, käännän selkäni ja raastan vaikka sydämeni juuriltansa kun mittani on täysi. Ja nyt se on, se on, on on on . .»

Alitalo putosi takaisin sänkyyn sillä voimat olivat kaikki. Hän oli pyöritellyt vimmatusti käsillään ja luullut kaiketi huutavansa kovaa, mutta ääni oli pihissyt kuin veri ja sammunut sitten.

»Miksi te ajaisitte ihmiset pois?» kysyi Laura. »Miksi oikeastaan?»

»Miksi? Siksi että nauravat minulle palkaksi. Minä luulin että minusta tykätään pitäjällä eikä minusta tykätäkään, ei lainkaan. Ei, ei minun pääni sekoo, takaraivoni on kuin pinteessä jossakin. Minä hirtän itseni», Alitalo nousi ja katseli villisti ympärilleen. »Minä hirtän itseni vinnillä.»

Laura kulki hosuvan ihmisen ohi, lukitsi oven ja otti avaimen.

»Hirttäkää vain», hän sanoi ja kurkisti pihamaalle. Kohta piti lähetystön tulla.

»Kylmaar hirtänkin itseni ja vinnille minä menen hirttämään», uhkasi isäntä.

»Mitä varten vinnille? Onhan teillä kamareita riittävästi. Yksi joutaa hirttämiseenkin», sanoi Laura.

Isäntä oli vääntänyt kahvaa ja havainnut oven lukituksi.

»Sinä pilkkaat minua», hän sanoi ja pöpperöi takaisin sängyllensä.

»En minä pilkkaa, mutta ihmettelen vaan. Eihän nyt kaiketi ole mitään uutta tapahtunut. Tämän te olette ennenkin tiennyt, niinhän te olette itse sanonut.»

»Mutta onko sitten aina ollut näin, että ihmiset nauravat, nauravat minulle kuin kuvatukselle ikään. Se käy kunnialle, se.»

»Kyllä ihmiset aina nauravat mutta ei siitä kenenkään kunnia mene, jokaiselle on käynyt.»

»Mutta minä en kestä sitä häpeää, en en.»

»Kylmaar te sen kestätte. Vaikka te sanotte kymmenen kertaa ei ja ei ja kymmenen kertaa kyllä ja kyllä, niin mikään ei muutu ja kaiken te kestätte. On pitänyt toistenkin kestää kanssa.» Laura oli tempautunut mukaan ja puheli innolla isännälle, vaikka hämmästyttikin häntä että niin myöhään tämä vasta oivalsi asiansa. Mutta oman kuorman kaatumisen ihminen havaitsee viimeisenä, aavisteli sitten mitä tahansa.

Isännän kasvoilla kajasti kuin heikko valo, hän

ymmärsi Lauraa, ymmärsi että tämä jäntevä nainenkin oli joutunut naurettavaksi ja kunnia oli mennyt ja häpeä oli tullut ja kestänyt hän oli vaan.

»Niin oikein, kylmaar sinäkin olet jotakin kestänyt kanssa», hän sanoi.

He vaikenivat kumpikin.

»Mutta siihen se tulee että pitoja ei pidetä», hän väitti uudestaan.

Laura näki että mies oli masennettu jo, että otteenkin hänestä olisi saanut, mutta parempi oli että hän itse määräsi omassa talossaan.

»Kylää vartenhan pidot on laitettu, eikö ole?» hän kysyi varovasti.

Alitalo myönsi, kylää varten oli pidot laitettu, kylälle hän oli tahtonut uusia kamareitansa näytellä ja uusia tauluja ja niitä muitakin mukavia, kylä olisi kiertänyt jonossa ja koetellut. Ja veden kohiseminen olisi soitellut talon kunniaa.

»Ette te voi elää ilman kylää, niin että eikö ole parempi antaa heidän tulla», neuvoi Laura.

Alitalo huojutti päätään, mietti ja lupasi vihdoin että tulkoot sitten, mutta uhkasi kumminkin avunhakijat potkaista ulos, omakätisesti oikein.

»Ette te sitäkään tee», sanoi Laura armottomasti.

Isäntä voihkaisi ja kätki kasvonsa käsiin. Sinertävät madot värisivät paperimaisella iholla irtonaisina kuin olisivat kohonneet ulos ihmisestä kiemurtelemaan ja saattoivat lähteä mönkimään vaikka minne. Lauraa puistatti.

Kädet putosivat veltosti polville ja vettyneet sil-

mät pyysivät, pyysivät varmasti enemmän kuin yksikään pyytäjä oli häneltä itseltään koskaan pyytänyt.

»En minä kaiketi sitäkään tee. Kun vain tietäisin että joku ihminen minusta tykkäisi, minusta itsestäni tykkäisi eikä minun tavarastani, niin minä olen valmis sovittelemaan kaikkien kanssa ja valmis palaamaan entiseen ja valmis unohtamaan naurut ja muut. Sano sinä, taikka ei, älä sano mitään, älä. Sinä lisäät vain kuormaa kuormani päälle», hän valitti.

»Enmaar lisääkään vaan vieritän pois. Kas, kyllä minä tiedän että vaikka meistä ei kukaan pidä, niin kumminkin olemme valmiit sovittelemaan ja palaamaan entiseen ja unohtamaankin. Ei parane vaatia niin paljon että joku pitäisi, ei parane vaatia lainkaan», vakuutti Laura.

»Mitä sitten paranee?»

»Sovitella vaan, niinkuin ennenkin.»

Alitalon portteja levitettiin auki ja hitaasti ajoi pihamaalle kauppiaan pakettiauto. Laura arvasi että lähetystö oli tulossa pormestarintuoleineen ja kuusikulmaisine pöytineen. Isäntä saisi kohta valtavan merkin siitä miten paljon hänestä pidetään, paljon enemmän kuin joistakin muista.

»Mitä minä nyt teen?» kysyi Alitalo levottomasti.

»Pukekaa itsenne. Ja minä lähden laittamaan pitoja, vai?»

»Mene, mene, sinä olet hirmuinen nainen, sinä, pitoja laittamaan, mestari vallan», lapsellista hymyä pyörähti ukon silmiin.

Elämä antaa toisille aikalailla enemmän kuin toisille, onnekkaille se antaa. Mutta se antaa myös voimat kestämään, sillä elämänanti on raskas kuin rautaviitta ja kuin suolasäkki, ja jos ihminen on etukäteen onnekkaaksi merkattu, niin on otettava vastaan vaan ja kestettävä vaan.

Ja se anti on alussa kukkupää ja makea ja ihminen rientää halukkaasti sen tykö, mutta vaiheen jälkeen hänen mieleensä nousee kiusaava ajatus, että parempi olisi kumminkin ollut toisin, parempi olisi ollut että ei olisi sen kukkupään tykö rientänyt vaan olisi tyytynyt niukkaan. Sillä kukkupää-antikin kannetaan eteen seulalla ja se varisee läpi, ajanseulan läpi, ja jäljellä on kohta vain jokunen akana ja se jauhokoi.

Öiseen aikaan sopii sitä sitten mietiskellä.

Rajuilman jälkeen oli helteen niska taittunut niillämain ja se oli haihtunut pyörteisiin tuuliin. Pilvet vonkuivat lähellä maata ja kaukaa katsottuina ne ottivat ikäänkuin talojen harjoihin ja elävien selkiin kiinni.

Saamatta silmällistäkään unta makasi Laura miehensä kyljessä ja odotti aamua. Päivien aikana kasvanut kärki oli lauhtunut siihen mihin pitikin, itkuun ensin ja sylissäoloon sitten. Mies oli nukahtanut aivan ääreen ja jättänyt läheiset tuoksut vaimonsa öiseksi seuraksi.

Toinen ikkuna oli suljettu yöksi, vain toinen lonkotti hakansa varassa tuulen sitä työnnellessä. Eläviä ei kasautunut enää sisälle, olivat kaikonneet kun ilma oli vaihtunut. Ketojen kulo likosi sateen jälkeen ja lemahti sakalle jota Ulla hauteli eläville. Sakassa saattoi olla samaa, heinänsiementä ja lämmintä vettä sekaisin.

Laura makasi ja kuunteli. Äiti oli ensimmäistä yötään talossa ja ilman apua ei häntä voinut heittää jos hänelle hätä tuli. Äidin sija oli tehty välikamariin jonka Laura oli jostakin kummallisesta syystä taikka oikusta tuulettanutkin valmiiksi. Ja hän muisti kyllä, että oli viikolla puodin pimennossa seistessään toivonut äidin tulevan sairaana vaikka, ei sentään kuolevana. Ihan selvästi hän sen muisti että kuolemanajatuksen oli lykännyt kauhistuen tyköänsä. Mutta vähältä piti ettei kumminkin tuotu kuolevana kun ennukset olivat semmoiset, Lauran omat ja vieläpä Laurinkin. Kas, kun hänen oli pitänyt kesken kiireintä työaikaa lähteä nikkarilaan tavallista suurempaa kuolleenkehtoa höyläilemään ja hän oli nätännyt sen mustalla niinkuin vanhoja varten tavallisesti tehdään. Nyt perästäpäin he näkivät että siltä varalta hänet oli lähetetty, jos jotakin pahem-

paa sattuisi. Lauri vannoi ettei ikinä enää mene, vaikka kuinka vetäisi.

Ilma oli yrittänyt koko aamupäivän tehdä tuloaan. Lauraa ei tarvittu välttämättä Alitalossa, hän käväisi siellä puolenpäivän maissa vähän tarkastamassa. Pidothan jatkuivat tietysti, sillä nyt oli tönöläisten vuoro syödä ja juoda jo liiaksikin kuohuvaa kaljaa. Emännät pystyivät yksin hoitelemaan tarjoilun ja isäntä isännyyden oikein komeasti ja hyvillään: lahjat ilahduttivat hänen mieltänsä ja Helsingin herroilta tosin hiukan myöhästyneenä saapunut maisemakortti.

Mutta puoleltapäivin rupesi rytisemään ja paukkumaan. Ilma pääsi kuin pääsikin järven yli nummen selkään ja sittenhän oli aina vallan kamalaa. Ihmiset juoksivat hädissään pitkin peltoja, ovet heiluivat, korret kohosivat pöllyinä tuulenpuuskiin, naiset taistelivat hameittensa kanssa, salamat säihkyivät monella eri haaraa ja vihdoin tulimeri ja jylinä nielaisi koko kylän, kamarakin huojui talojen alla.

Laura pysytteli Alitalossa, sillä ehtoolla kotiin tullut mies oli käynyt aamulla vähin äänin peittaamaan siementä ja poika oli jäänyt isänsä tykö. Huoli oli sitä myöten poissa.

Vain äiti huoletti eikä suotta lainkaan.

Postin tykönä räiskähti kerran ankarasti, otti korkeaan kuuseen ja katkaisi sen ja kylän väki muisti äänen oikein hyvin myöhemminkin, sitten kun oli tullut tiedoksi mitä Postimammalle oli tapahtunut.

Mutta ensin rupesi satamaan, sade lotisi eikä maa pystynyt pitkän paahteen jälkeen vetämään vettä, surkastunutta oli kaikki. Vesi juoksi ja lainehti ja pehmitti hitaasti palanutta pintaa. Vaan kun sade hiukan heitti, nähtiin miten ihminen lähti postilta ja juoksi Alitaloon ja Alitalosta kohta sitten useampiakin takaisin postille. Siinä välissä oli kaiketi jotakin sattunut. Ja olikin.

Postimamma oli taas pelännyt ilmaa, pyytänyt kalossit jalkaansa ja saalin päänsä peitoksi ja käynyt pimeään, ahtaaseen komeroon istumaan. Räsähdyksen aikana oli kuultu älähdys komerosta ja kun ilma oli lauennut hiukan ja ovi oli aukaistu, oli nähty että asiat olivat kovasti pahoin. Jotakin oli sattunut mammalle, hän retkotti siellä tajuttomana. Niin haettiin ensin Laura. Ja sitä myöten pitäjän lääkäri joka sillä kertaa malttoi mielensä eikä uhannut kuolemalla. Lääkärin autolla äiti siirrettiin Ylitaloon valmiiksi tuulitettuun kamariin. Kun lääkäri oli pistänyt sairasta ja ottanut verta pois, tämä rupesi virkoamaan tilastansa, mutta lääkärikään ei voinut sanoa miten pitkään on maattava.

Laura oli yksin äitinsä kanssa sillä hetkellä kun tämä rupesi heräilemään. Viittoi heikosti kädellänsä ja kuiski huonolla äänellä:

»Näin se sitten kävi, näin se sitten kävi.»

Niinhän se kävi ja itku pääsi heiltä kummaltakin ja itkunsa väliin äiti kuiskaili, että ei ollut osannut jäädä enää olinsijoillensa, vaan että vetämällä oli vetänyt takaisin. Äidin kasvot olivat pienet ja suu

sairauden tähden sinipunainen kuin ohdakkeen kukka. Monen ihmisen kuoleman jälkeen oli Laura havainnut miten lähtevät kasvot kutistuvat kutistumistaan, lähtevät kuin etukäteen vaikka muu ruumis vielä jääkin. Parasta he toivoivat kumminkin kaikki ja lääkäri oli sanonut että ihmiseltä saattaa katketa verisuoni montakin kertaa ja tämä oli vasta ensimmäinen.

Myöhään ehtoolla oli Laura pistäytynyt äidin kamarissa ja sairas oli nukkunut sikeästi kuin pitkän raatamisen päälle. Sittenkään ei uni tullut Lauran silmään. Niskaa painoi kun mies oli asettanut käsivartensa alle ja Laura nukkui koko ajan kyljellään takanaan sängyn kova laita, kylki oli puutunut jo. Hän ei hennonut vaihtaa asentoa kumminkaan tietäen että kerran tästä makeasta ja kirpeästä, rypsille tuoksuvasta olosta olisi luovuttava, siitä olisi saatu taas hetkeksi riittämiin asti, liikaakin. Ja yhäti hän kaipasi miestä, nämä itkusta kipeät naisen muodot kaipasivat miestä ja kaipasivat uutta lasta, pientä virkeätä tyttöä jolle hän voisi tököttää rintaa suuhun ja maito vuotaisi mistä sitä sitten vuotaakin, olkapäistä taikka hartioista sillä pientä oli ylhäällä kaikki hänessä, rinnat olivat pienet. Mutta jostakin sitä heruu kun hän tahtoo ja oma pieni tyttö tarvitsee. Ja kun aamu valkeni ja mies kosketti naiseensa, niin salamana säihkyi kummankin läpi sama talosillaolemisen halu ja usko luotujen lasten lukuun.

Peseytyessään ja pukiessaan katseli Laura avartuneita maisemia. Saari joka helteen aikana oli maannut männynhavutäkkinsä alla omissa höyryissään, oli kohottanut sen ja rehoitti nyt rikkaasti ja kirkon haalistunut torni kiilteli sateen tervaamana. Mustien varisten parvi nousi ja laski. Vaahtopäät riensivät pitkin järven laajaa selkää.

Kellarista tullessaan Laura näki Ullan maakivellä seisomassa ja tähyämässä ruohoon. Lauralla oli asiaa hänelle ennenkuin hän kerkesi polkemaan uraansa lypsylle. Huoletti taas laitumen riittäminen. Mutta puhellessaan nyreän karjakon kanssa hän havaitsi merkillisen seikan: tämä nappasi jotakin ruohosta, koura oli tyhjä mutta silti hän sujutti kämmenpesän oven raosta pakarin puolelle ja varisti sitä siellä ovelan näköisenä. Oli niinkuin Laura oli aina epäillyt: sirkkoja ei hyppinytkään pakarissa vaan asujan päässä, mielessä. Niin oli ollut muorinkin laita, ruumiin voimat olivat elämisen aikana ehtyneet mutta sirkkoja hyppi ja niiden varassa hän jaksoi. Ja niin oli käynyt Ullalle myös, eli yksin pakarissa itsensä kanssa ja voimatonta elämäähän semmoinen on, sirkkojen varaan hänkin kävi elämään kun hampaista oli tallella vain leukojen liike. Ja leuat jauhavat tyhjää kyllä jos mielessä hyppii sirkkoja, mitä ne sitten ovatkin, uskoja taikka toivoja taikka mitä. Mutta ilman sirkkojaan ei ihminen jaksa.

Tuli haikea olo, niitä olisi saanut kumminkin olla, sirkkoja.